

ALAKOULULAISEN ABRAHAM

Raamatun tekstin muokkaaminen
viidessätoista uskonnon oppikirjassa

Veera Lupunen
Yleisen kirkkohistorian pro gradu -tutkielma
Lokakuu 2017

HELSINGIN YLIOPISTO – HELSINGFORS UNIVERSITET

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion Teologinen tiedekunta		Laitos – Institution Kirkkohistoria	
Tekijä – Författare Veera Lupunen			
Työn nimi – Arbetets titel Alakoululaisen Abraham – Raamatun tekstin muokkaaminen viidessätoista uskonnon oppi- kirjassa			
Oppiaine – Läroämne Yleinen kirkkohistoria			
Työn laji – Arbetets art Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum Lokakuu 2017	Sivumäärä – Sidoantal 112	
<p>Tiivistelmä – Referat</p> <p>Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia muutoksia yhteen Vanhan testamentin kertomuksista, kertomukseen Israelin kansan kantaisästä Abrahamista (Gen. 11:26–25:11), on tehty viidessätoista evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjassa, sekä millaisia selityksiä näille muutoksille voisi löytää. Tutkimuksen kohteena olevat oppikirjat ovat suomenkielisiä, ja ne on julkaistu vuosina 1861–2004. Tutkimuksen muita lähteitä ovat raamatunsuomennokset ja opetussuunnitelmat.</p> <p>Tutkimus suoritetaan vertailemalla oppikirjojen tekstejä kunkin oppikirjan syntyaikana käytössä olleeseen raamatunsuomennokseen. Tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia muutoksia kertomuksen juoneen, kieleen ja sanomaan on tehty. Näitä muutoksia peilataan opetussuunnitelmiin kirjattuja uskonnonopetuksen tavoitteita ja kirjallisuustieteellistä adaptointiteoriaa vasten, yhtymäkohtia etsien. Tutkielma on kirkkohistoriallista, erityisesti kirjahistorian alaan kuuluvaa, mutta tutkimuksessa liitytään myös oppikirjatutkimuksen, uskonnonopetuksen historian ja Raamatun vaikutushistorian tutkimusperinteisiin.</p> <p>Raamatun Abraham-kertomusta on oppikirjoissa lyhennetty ja mukaan on otettu vain tietyt kertomuksen osat: kaikissa oppikirjoissa on mukana Abrahamin Jumalalta saama kutsu lähteä kohti Jumalan lupaamaa maata. Oppikirjailijat ovat jättäneet pois erityisesti väkivaltaan, seksiin ja politiikkaan liittyviä teemoja. Kertomuksen kieltä on muutettu värikkäämmäksi, tekstistä on tehty sidoksisempaa ja siihen on lisätty raamatunkertomuksen kontekstia selittäviä tiedollisia lisäyksiä. Abraham on oppikirjoissa esikuvallinen paitsi suhteessaan muihin ihmisiin, myös monoteistisessä suhteessaan Jumalaan.</p> <p>Muutokset eri aikaan syntyneissä oppikirjoissa ovat erilaisia: varhaisimmat oppikirjat toistavat Raamatun kertomusta hyvin sanatarkasti, kun taas uudet muuttavat kertomusta monella tapaa. Uskonnonopetuksen tavoitteet ja adaptointiteorian periaatteet näkyvät selkeästi niissä muutoksissa, joita oppikirjoihin on tehty.</p>			
Avainsanat – Nyckelord Oppikirjat, uskonnonopetus, opetussuunnitelmat, Raamattu, Vanha testamentti, Aabraham			
Säilytyspaikka – Förvaringställe Helsingin yliopiston kirjasto, Keskustakampuksen kirjasto, Teologia			
Muita tietoja			

Sisällysluettelo

1 Johdanto.....	1
1.1 Tutkimustehtävä.....	1
1.2 Raamatunhistorioista ja tarkastuskomiteoista ryhmätyönä laadittuihin neliväriteoksiin – uskonnon oppikirjojen historia Suomessa	6
1.3 Tekstin adaptointi	11
2 Lähteet	15
2.1 Abraham Raamatussa: kansan kantaisä ja uskon esikuva	15
2.2 Viisitoista uskonnon oppikirjaa	21
2.3 Pelastus ja sivistys – uskonnonopetuksen tavoitteet opetussuunnitelmissa	28
3 Mitä mukaan? Kertomuksen juoneen tehdyt muutokset	36
3.1 ”Lähde maastasi, suvustasi ja isäsi kodista siihen maahan, jonka minä sinulle osoitan”: Jumalan kutsu Abraham-kertomuksen ytimenä oppikirjoissa	36
3.2 Poistetut kohtaukset: seksiä ja väkivaltaa.....	41
3.3 ”Vain kaikkein olennaisin” – selityksiä juoneen tehdyille muutoksille	44
4 Sanatarkkuutta ja suuria muutoksia kielen tasolla.....	48
4.1 Vanhoja ja uusia raamatunsuomennoksia.....	48
4.2 Pyhästä profaaniin – Raamatun sanamuotojen seuraaminen.....	52
5 Tavoitteena ymmärrettävyys ja kiinnostavuus: kertomukseen tehdyt lisäykset.....	58
5.1 ”Kaukana itämailla asui kerran hurskas mies”: päähenkilön esittelyä ja kertomuksen kontekstin selittämistä.....	58
5.2 Pimeä yö, väsynyt isä ja pieni Iisak – kuvailevia lisäyksiä	65
5.3 Eheää ja johdonmukaista tekstiä sidoksisuutta lisäämällä.....	68
6 Ydinperhe ja epäjumalat – teologisia, moraalisia ja aatteellisia muutoksia	73
6.1 Itsekäs Loot ja esikuvallinen Abraham.....	73
6.2 Saaran muuttuva rooli.....	83
6.3 Muuttuvat näkökulmat.....	88
7 Raamattu-uskollisia uskonnon oppikirjoja?	93
8 Liitteet.....	99
Liite 1: Abraham-kertomuksen juoni (Gen. 11:26–25:18).....	99
Liite 2: Oppikirjojen toistamat kertomusosiot.....	104
9 Lähde- ja kirjallisuusluettelo	106
9.1 Lähteet ja apuneuvot.....	106
Oppikirjat.....	106
Muut lähteet.....	106
Apuneuvot.....	108
9.2 Kirjallisuus.....	108

1 Johdanto

1.1 Tutkimustehtävä

Vanhan testamentin kertomukset ovat yksi koulun evankelisluterilaisen uskonnon-opetuksen oppisisällöistä ja niitä opetetaan erityisesti alakouluikäisille oppilaille. Nämä kertomukset ovat kuitenkin usein monipolvisia, vaikeaselkoisia, monitulkintaisia ja paikoitellen myös raakoja. Pieniä oppilaita opettava kohtaakin työssään haasteen: miten kertoa tällaisia kertomuksia lapsen ikä-, kokemus- ja ymmärrystasoon nähden sopivalla tavalla? Koulun uskonnonopetukseen tarkoitettujen oppikirjojen laatijat ovat omalta osaltaan vastanneet tähän kysymykseen muokkaamalla kertomuksia omasta mielestään oppilaille sopiviksi. Heistä kaikki eivät kuitenkaan ole tehneet samanlaisia muutoksia, vaan eri tekijöiden oppikirjoissa ja eri aikaan laadituissa oppikirjoissa kertomuksia on voitu muokata hyvinkin eri tavoilla.

Tämän pro gradu -tutkielman kohteena on viisitoista, vuosina 1861–2004 julkaistua suomenkielistä oppikirjaa, jotka on tarkoitettu koulun evankelisluterilaisen uskonnon opetukseen ja jotka sisältävät Abraham-kertomuksen. Tutkielman tarkoituksena on selvittää, millaisia muutoksia yhteen Vanhan testamentin kertomuksista, kertomukseen Israelin kansan kantaisästä Abrahamista (Gen. 11:26–25:11), on eri oppikirjoissa tehty: Mitä kertomuksesta on jätetty pois, mitä siihen lisätty ja mitä muulla tavoin sitä muutettu? Kuinka uskollisia oppikirjojen Abraham-kertomukset ovat Genesiksen Abraham-kertomukselle? Peilaan havaitsemiani muutoksia toisaalta kirjallisuustieteellistä adaptointiteoriaa ja toisaalta oppikirjojen syntyaikojen opetussuunnitelmiin kirjattuja uskonnonopetuksen tavoitteita vasten: millaisia selityksiä Abraham-kertomukseen tehdyille muutoksille näistä löytyy? Tarkastelen oppikirjoja myös suhteessa toisiinsa ja etsin sellaisia muutostapoja, jotka yhdistävät samaan aikaan syntyneitä oppikirjoja.

Oppikirjan merkitys osana kouluopetusta on suuri: oppikirja ohjaa sekä rakenteellisesti että sisällöllisesti opettajan opetusta. Opettaja taas nojautuu oppikirjan tekstiin sitä enemmän, mitä vieraampi aihe hänelle itselle on.¹ Vanhan testamentin kertomukset, mukaan lukien Abraham-kertomus, on opetettu aiemmin kansakoulussa useampaan kertaan ja sittemmin peruskoulun alaluokilla, jolloin opettajina ovat toimineet kansakoulun- ja luokanopettajat. Näiden opettajien koulutuk-

---

¹ Uusikylä & Kansanen 1988, 1–3, 7–8; Heinonen 2005, 34–40, 229–233; Keränen & Polvinen 2005, 11; Saari 2010, 18.

seen eksegetiikkaa tai muita teologisia oppiaineita on kuulunut vain erittäin niukasti, joten voi olettaa aiheen olleen monelle vieras: heidän omat tietonsa saattoivat olla peräisin omalta kouluajalta, ja oppikirjaan tukeutuminen tällä perusteella siis suurta. Monelle suomalaiselle uskonnonkirjat taas ovat saattaneet jäädä joko ainoaksi kosketukseksi tai ainakin yhdeksi harvoista kosketuksista Vanhan testamentin kertomuksiin.

Abraham – ja tämän vaimo Saara – taas ovat niin juutalaisuuden, kristinuskon kuin islaminkin mytologioiden tärkeitä hahmoja: Juutalaisille Abraham on Israelin kansan kantaisä, joka teki Jumalan kanssa liiton ja otti vastaan ympärileikkauskäskyn. Uuden testamentin kirjeissä Abraham on Jumalaa kohtaan osoittamassaan kuuliaisuudessa ja luottavaisuudessa uskon esikuva, ja Koraanissa Abraham (Ibrahim) on yksi merkittävistä profeetoista. Genesiksen kertomus Abrahamista on pitkä ja monipolvinen ja toiset sen osista ovat tunnetumpia kuin toiset. Osa juonenkäänteistä on vähintäänkin outoja modernille lukijalle eikä kaikkia kertomuksen osia pidetä lapsille sopivina. Onkin enemmän kuin mielenkiintoista selvittää sitä, millaisen kuvan Abrahamista nämä oppikirjat antavat ja kuinka lähellä Raamatun Abraham-kuvaa tämä on – toisin sanoen, kuinka raamattu-uskollisia oppikirjat ovat olleet kertomusta muokatessaan.

Tämä tutkielma on kirkkohistoriallista ja erityisesti kirjahistorian alaan kuuluvaa, mutta se hyödyntää myös eksegetiikan sekä kirjallisuus- ja kasvatustieteiden näkökulmia. Tutkimuksen liittyy niin oppikirjatutkimuksen, uskonnonopetuksen historian kuin Raamatun vaikutushistoriankin tutkimusperinteisiin. Tutkielmassani tämä näkyy monitieteisyytenä, monipuolisessa tutkimusotteessa sekä jo aivan tutkimusasetelman perusteissa: kirjallisista lähdettä, Raamatun Abraham-kertomusta, tarkastelen eksegeettisellä otteella ja peilaan paitsi kasvatushistoriallisiin dokumentteihin – opetussuunnitelmiin – myös kielitieteelliseen teoriaan.

Tutkimusmenetelmänäni on systemaattinen vertailu Raamatun ja oppikirjojen tekstien välillä sekä vertailun tulosten analyysi: vertaan oppikirjojen Abraham-tekstejä sanasta sanaan kyseisen oppikirjan syntyaikana käytössä olleeseen raamatunsuomennokseen. Käytännössä tämä tarkoittaa useimpien oppikirjojen kohdalla kirkolliskokouksen hyväksymää kirkkoraamattua, mutta 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun sekavassa suomennostilanteessa osan oppikirjoista kohdalla vertailutekstinä olen käyttänyt sitä raamatunsuomennoskomitean käännösehdotusta, joka vertailun perusteella on lähimpänä oppikirjatekstiä. Tutkimuksessa on

myös otettu huomioon edelliset raamatunsuomennokset, sillä aiempien käännösten kieli elää usein vielä pitkään uuden käännöksen julkaisemisenkin jälkeen.

Oppikirjailijat ovat tunteneet aiemmin julkaistut oppikirjat ja siten ottaneet toisiltaan vaikutteita.² Eri oppikirjoista tehtyjä havaintoja tarkastelenkin myös suhteessa toisiin oppikirjoihin ja hahmottelen kuvaa siitä, millaisia muutoksia oppikirjojen tavassa kertoa Abraham-kertomus on tutkimusajanjakson aikana tapahtunut. Muutoksia etsiessäni huomioin usean eri tason muutokset: tällaisia tasoja ovat esimerkiksi juoneen, lauseisiin, tai yksittäisiin sanoihin tehdyt poistot, lisäykset ja muut muutokset. Listaan ja taulukoin muutokset ja ryhmittelen ne tyyppin mukaan siten, että kerään yhteen esimerkiksi kielen sidoksisuuden lisäämiseen tai tekstin näkökulman muutokseen liittyvät muutokset tarkempaa analyysia varten. Lisäksi tarkastelen Abraham-kertomusta kokonaisuutena ja etsin uskonnon oppikirjojen teksteistä siellä mahdollisesti olevia teologisia ja muita ideologisia painotuksia ja tulkintoja. Lopuksi pyrin löytämään selityttäviä tekijöitä adaptointiteoriasta ja opetussuunnitelmiin kirjatusta uskonnonopetuksen tavoitteista.

Tähän työhön valitut oppikirjat ovat suomenkielisiä, evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja, jotka on tarkoitettu alakoulua kussakin ajassa vastaavalle koulusteele³ ja jotka käsittelevät Vanhan testamentin kertomuksia. Viittaan näihin tutkittaviin kirjoihin jatkossa yksinkertaisesti sanalla oppikirja. Käytän käsitettä *oppikirja* seuraavasti: Oppikirja on oppilaan käyttöön tarkoitettu, kouluopetusta tukeva kirjallinen ja painettu teos. Oppikirja poikkeaa muista lapsille tarkoitettui- tokirjoista, ensisijaisesti seurakunta- ja kotikäyttöön tarkoitetuista lastenraama- tuista sekä opettajalle opetuksen tueksi tarkoitettui- kirjoista ja oppaista. En myös- kään laske varsinaisiksi oppikirjoiksi erilaisia vihkosia ja muita pienpainatteita, tai opettajan oppilailleen ääneen luettavaksi tarkoitettuja lukemistoja. Oppikirjassa pääpaino on luettavaksi tarkoitettulla tekstillä, toisin kuin tehtäväkirjassa, jossa pää- paino on oppilaan tehtäviksi tarkoitetuilla harjoitteilla. Vaikka oppikirjassa sisällön pääpaino onkin tekstissä, saattaa se silti olla runsaasti kuvitettu; en kuitenkaan tässä työssä tutki oppikirjojen sisältämiä kuvia, niin kiintoisa kuin aihe olisikin.

Kaunokirjallisuudesta oppikirjat erottaa se, että ne ovat aina syntyneet ulkoi- sesta tarpeesta, ei niinkään oppikirjailijan sisäisestä palosta kirjoittaa ja luoda. Tämä ulkoinen tarve on formaali, valtiiovallan kontrolloima (julkinen) kouluopetus,

---

² Tamminen 1966, 104–108.

³ Alakoulua käydessään oppilaat ovat keskimäärin 6–13-vuotiaita. Vanhan testamentin kertomus- ten käsittely on niissä kirjoissa, jotka on tarkoitettu tavallisesti 8–10-vuotiaille oppilaille.

erotuksena esimerkiksi nonformaalista tai informaalista opetus- ja kasvatustoiminnasta. Oppikirjan erottaa muusta kirjallisuudesta myös sen oletettu kohderyhmä (oppilaat) ja käyttötarkoitus (tavoitteellinen opetustoiminta). Oppikirjat on suunnattu tietoisesti opetuskäyttöön sekä sisällön että muodon puolesta. Oppikirjan rakenteessa näkyykin tavanomaisesti se, että teos on tarkoitettu nimenomaan koulun ja oppituntikäyttöön: siinä on sopivan mittaisia jaksoja luokassa ääneen vuorolukuna luettavaksi ja lukuläksyksi annettavaksi. Tekstijaksot ovat myös keskenään suunnilleen samanmittaisia ja ne on monesti otsikoitu sisältöä kuvaavilla pää- ja alaotsikoilla sekä toisinaan myös lyhyillä johdannoilla.⁴

Varhaisimpia uskonnon oppikirjoja, joita kutsuttiin raamatunhistorioiksi, on paikoitellen vaikea erottaa niin kutsutuista lastenraamatuista, sillä nämä ovat pitkälti sekä ulkoiselta olemukseltaan että sisällöltään samanlaisia, sillä kummatkin koostuvat yksinomaan Raamatun kertomusten lyhennelmistä. Raamatunhistorioilla ja lastenraamatuilla on kuitenkin eri kohderyhmät: jälkimmäiset on tarkoitettu kirkon kasteopetuksen ja kotien käyttöön, kun taas edelliset koulukäyttöön. Uudemmissa oppikirjoissa tätä haastetta ei ole, sillä oppikirjat ovat jo erilaistuneet selkeästi omaksi kirjallisuudenlajikseen niin, että kuka tahansa tunnistaa suurimman osan oppikirjoista oppikirjoiksi yhdellä vilkaisulla jo kannen perusteella. Varhaisimmat tähän työhön valitsemani oppikirjat on tunnistettavissa oppikirjoiksi siten, että niiden nimessä tai esipuheessa mainitaan teoksen opetus- ja koulukäyttötarkoitus.

Uskonnon oppikirjoja on tutkittu Suomessa jonkin verran. Monessa yleisluonteisessa tutkimuksessa on esitelty lähinnä oppikirjojen historiaa, mutta ei niinkään sisältöä. Sisältöön keskittyneet tarkemmat tutkimukset ovat pro gradu -tutkielmia ja ne käsittelevät pääasiassa muuta kuin Vanhan testamentin kertomuksia. Lisäksi ne keskittyvät uusimpiin oppikirjoihin ja tutkimusjaksoni varhaisimpia oppikirjoja onkin siis sisällön näkökulmasta tutkittu kaikkein vähiten.⁵ Osassa aiemmista oppikirjoja tutkineista pro graduista tutkimuskohteena ovat jotkin muut kuin alakouluun tai vastaavalle asteelle tarkoitettut oppikirjat, osassa taas tutkimuksen kohteena ovat osittain samat oppikirjat kuin tässä tutkielmassa.

Tetta Korhosen uskontotieteen pro graduissa *Sukupuoli ala-asteen uskonnon ja elämäkatsomustiedon oppikirjojen kuvissa* (2010) on kaksi samaa oppikirjaa

---

⁴ Oppikirjan määrittelystä yleisesti ks. esim. Häkkinen 2002, 12; Heinonen 2005, 29–30.

⁵ Hiidenmaa 2015. Oppikirjatutkimuksia: Lappalainen 1992; Häkkinen 2002; Heinonen 2005. Ks. myös Keränen & Polvinen 2005, 13–15; Saari 2010, 19–20.

kuin tässä tutkimuksessa (Suuri kertomus 3–4 ja Tähti 3), mutta tutkimuksen kohteena ovat pääasiassa oppikirjojen kuvat ja näkökulmana sukupuolten esittämisen tavat. Oppikirjojen jumalakuvia on tutkittu useammassakin kasvatustieteen pro graduissa. Uusimmat näistä ovat Virva Kukka Saaren *Pyhä Kolminaisuus vai pilven reunalla istuva partasuu? Jumalakuva evankelisluterilaisissa ja ortodoksissa 1.–4.-luokan uskonnon oppikirjoissa 1970–80- ja 2000-luvuilla* (2010) sekä Maarit Virtasen *Seuraa Tähteä – mitä löydät? Kiikarissa Tähti 1–6 uskonnon oppikirjojen jumalakuva* (2014). Tässä tutkielmassa on Saaren tutkielman kanssa yksi yhteinen oppikirja (Suuri kertomus 3–4) ja Virtasen tutkielman kanssa niin ikään yksi yhteinen oppikirja (Tähti 3), mutta tutkielmien näkökulmat poikkeavat suuresti tämän tutkielman näkökulmasta.

Lähimmäs tätä tutkimusta tulee Raili Keräsen ja Henna Polvisen kasvatustieteen pro gradu *Vaimona, äitinä, tyttärenä. Diskurssianalyysi eräiden uskonnon oppikirjojen välittämästä naiskuvasta* (2005), jossa tutkitaan neljän oppikirjan naiskuvia; tutkimuksen näkökulmana on myös tarkastella eroja uudempien ja vanhempien oppikirjojen välillä. Keräsen ja Polvisen tutkielman neljästä oppikirjasta kaksi on samoja kuin tässä tutkielmassa (Askeleeni 3–4 ja Suuri Kertomus 3–4) ja oppikirjoista tutkimuksen kohteena ovat olleet nimenomaan patriarkkakertomukset, sisältäen Abraham-kertomuksen tämän tutkielman kanssa yhteneväisesti. Tutkielman tulosten mukaan oppikirjojen naiskuvat heijastavat Raamatun naiskuvia ja että uudemmat oppikirjat esittävät naiset vanhempia oppikirjoja enemmän aktiivisena toimijana, subjektina. Tutkielman lopussa Keränen ja Polvinen pohtivat lyhyesti oppikirjailijoiden taustojen vaikutusta oppikirjan laatimiseen sekä sitä, millä perusteella ratkaisu siitä, kuinka uskollisesti oppikirjatekstit seuraavat Raamatun tekstiä, tehdään.⁶

Oma kandidaatintutkielmani *Raamattuja lapsille. Raamatun tekstin muokkaaminen kuuden suomenkielisen lastenraamatun kärsimyskertomuksessa* (2015) on paitsi sisällöllisesti, erityisesti menetelmällisesti lähellä tätä tutkimusta. Vertaan siinä lastenraamattujen kuvauksia Jeesuksen kärsimyskertomuksesta (Luuk. 19:28–24:50 par.) raamatunsuomennoksiin samalla vertailevalla analyysimenetelmällä kuin tässä tutkimuksessa. Samoin kuin tässä tutkimuksessa, etsin myös kandidaatintutkielmassani selityksiä muutoksille adaptointiteoriasta. Kandidaatintutkie-

---

⁶ Keränen & Polvinen 2005, 111, 115.

mani perusteella oletan löytäväni oppikirjoista tietynlaisia muutoksia ja tarkastelenkin tässä tutkielmassa myös sitä, ovatko Abraham-kertomukseen oppikirjoissa tehdyt muutokset samanlaisia kuin kärsimyskertomuksen muutokset lastenraamatuissa.

Käytän tässä työssä henkilön- ja paikannimistä Kirkkoraamattu 1992:n (KR 1992) käyttämiä kirjoitusasuja (esimerkiksi Abraham *Aabrahamin* sijaan) ja pääasiassa nimen pitkää muotoa vakiintuneen tavan mukaisesti;⁷ tiedostan kuitenkin sen, että kertomuksen alkaessa päähenkilön nimi on *Abram* ja että hän saa uuden nimen *Abraham* vasta kertomuksen puolivälissä. Niin ikään Abrahamin vaimosta käytän nimeä Saara alusta asti, vaikka Abrahamin uudelleennimeämiseen asti hänen nimensä oli Sarai.⁸ Niin ikään sitaateissa käytetään KR 1992:n sanamuotoja, ellei toisin ole ilmoitettu. Raamatulla tässä työssä viitataan asiayhteydestä riippuen johonkin Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkkoraamatuista tai vuosina 1861–1938 toimineen raamatunkäännöskomitean julkaisemiin raamatunsuomennoksiin; se mihin suomennokseen milloinkin viitataan, on ilmaistu niissä tapauksissa, joissa se on ollut tarpeen suomennosten toisistaan poikkeavuuden vuoksi.

1.2 Raamatunhistorioista ja tarkastuskomiteoista ryhmätyönä laadittuihin neliväriteoksiin – uskonnon oppikirjojen historia Suomessa

Oppikirjat – niin uskonnon kuin muidenkin aineiden – ovat 150 vuoden aikana muuttuneet suuresti niin ulkoisesti kuin sisällöllisestikin: Niiden fyysinen koko on kasvanut, kuvitus ja värikykyys lisääntynyt, kirjaisinlaji muuttunut koukeroisesta fraktuurasta selkeämuotoisempaan antiikvaan, tekstin jäsentely selkeytynyt ja rivivälien koko kasvanut. Juonelliset ja elävästi kerrotut kertomukset ovat tulleet luettelomaisen ja kuivaksi koetun kerronnan tilalle.⁹ Uskonnon oppikirjat ovat myös monipuolistuneet: raamatunhistorian rinnalle on tullut lisää aiheita ja oppikirjat myös jakautuivat useamman niteen sarjoiksi siten, että kullekin vuosiluokalle on tarkoitettu oma kirja. Uusimmat uskonnon oppikirjat saattavat yhdessä niteessä käsitellä niin Raamatun kertomuksia, kirkkovuoden juhlia, etiikkaa kuin kirkkohistoriaakin.

Kansanopetuksen, eli koko kansalle suunnatun, formaalin kouluopetuksen juuret ovat reformaation jälkivaikutuksena syntyneessä ajatuksessa, jonka mukaan

---

⁷ Moberly 1992, 21–22.

⁸ Gen. 17:5, 15.

⁹ Nurmi 1966, 185–186.

jokaisen tuli ymmärtää kristinuskon keskeisimmät opinkohdat ja tätä tarkoitusta varten osata lukea. Kansanopetuksen alkumetreillä katekismukset olivat tärkeimpiä ja monesti ainoita käytössä olleita oppikirjoja. Oppikouluja varten oli laadittu joitakin ruotsinkielisiä oppikirjoja, mutta ensimmäiset suomenkieliset ja nimenomaan kansanopetusta varten laaditut oppikirjat ovat 1830-luvulla.¹⁰

Varsinaisesti oppikirjoja alettiin laatia enemmän kansakoulun perustamisen myötä. Koska uskonnonopetuksessa käytettiin jo olemassa olevia kirjoja, katekismusta ja kirkkoraamattua, ensimmäiset suomenkieliset koulukäyttöön tarkoitetut Raamatun lyhennelmät, niin kutsut kouluraamatut tai raamatunhistoriat, olivat saksalaista tuontitavaraa ja niitä alettiin painaa suomeksi vasta 1800-luvun puolivälissä. Ne koostuivat valikoimasta teoksen tekijän tärkeimmiksi katsomia Raamatun kertomusten lyhennelmiä, uudelleenkerroituina ja oletetulle lapsiyleisölle sopivaksi muokattuina. Kouluopetuksessa käytettiin myös koti- ja seurakuntakäyttöön tarkoitettuja lastenraamattuja.¹¹

Varhaisimmat suomenkieliset oppikirjat olivat saksalaisten raamatunhistorioiden ruotsinnoksista tehtyjä suomennoksia. Merkittävimmät näistä olivat vuonna 1843 julkaistu Johann Hübnerin *Biblia-historia, eli, Kertomuksia P. Raamatusta*, vuonna 1850 julkaistu Kristian Gottlieb Barthin teos *Biblia-historia: sisältävä sataneljä jutelmaa Pyhästä Raamatusta, kodolle ja koululle* sekä vuonna 1856 näiden molempien pohjalta Suomalaisen kirjallisuuden seura toimittama *Biblia-historia: se on, jutelmia Pyhästä Raamatusta / Hübnerin, Barthin j.m. mukaan toimittanut Suomalaisen kirjallisuuden seura Wiipurissa*.¹²

Ensimmäinen suomalainen – alun perin ruotsiksi kirjoitettu – ja nimenomaan kansanopetuskäyttöön tarkoitettu raamatunhistoria on vuonna 1861 suomenkielisen ensipainoksensa saanut, opettaja ja Jyväskylän opettajaseminaarin johtaja Karl Gabriel Leinbergin laatima *Biblian-historia*.¹³ Seuraava suomalaisen uskonnonopetuksen kannalta merkittävä oppikirja on vuonna 1875 julkaistu, Jyväskylän norma-

---

¹⁰ Nurmi 1966, 180; Pyysiäinen 1998, 42; Häkkinen 2002, 44–45.

¹¹ Nurmi 1966, 180.

¹² Fennica; Nurmi 1966, 180.

¹³ Nurmi 1966, 180; Häkkinen 2002, 58. Ks. myös Tamminen 1967, 105: hänen mukaansa tästä vuonna 1875 julkaistu *Biblian-historian* lyhennelmä *Biblian Historia Kansakouluille* on ”varsinaisesti ensimmäinen Suomen kansakouluja varten laadittu raamatunhistoria.” Tätä jälkimmäistä käytettiin Tammisen (105–106) mukaan laajasti, vaikkei sitä koskaan virallisesti hyväksyttykään kouluylihallituksessa.

lilyseon uskonnon yliopettajan Karl Erwastin (Ervast) *Raamatun historia kansakouluille*. Teosta myytiin suuria määriä ja siitä otettiin myös lukuisia muuttamattomia ja muutettuja painoksia.¹⁴

Oppikirjoja laadittiin aluksi ulkomaisten esikuvien sekä oman opetuskokemukseen pohjautuvan intuition perusteella. Vuonna 1898 senaatin toimeksiannolla Koululaitoksen Ylihallituksen asettama oppikirjakomitea julkaisi yksityiskohtaisen mietinnön, jossa annettiin tarkkoja ohjeita eri aineiden oppikirjojen laatimista varten. Mietinnön vaikutus oli suuri, sillä se loi yhtenäisen pohjan ja mallin, kun seuraavina vuosikymmeninä oppikirjoja laadittiin mietinnön ohjeita noudattaen.¹⁵ Kansakoulujen lukumäärän ja siten myös oppilasluvun kasvaessa oppikirjoja alettiin laatia yhä enemmän ja 1910-luvulla puhuttiin jo oppikirjatulvasta. Oppikirjoja kannustettiin laatimaan jopa kilpailuja järjestämällä sekä senaatin tarjoamalla apurahoilla. Tarve oppikirjoille kasvoi ja niiden julkaiseminen jäsenyi, kun syntyi kustantamoita vastaamaan kasvaneeseen tarpeeseen.¹⁶

Peruskouluun siirtyminen 1970-luvun alussa muutti monia asioita. Oppikirjoja painettiin peruskoulun ensimmäisinä vuosina huomattavasti aiempaa enemmän, sillä jokaiselle oppilaalle ja jokaiselle vuosiluokalle varattiin oma kirja, jonka oppilas vielä sai omakseen lukuvuoden päättyessä. Lukukirjojen rinnalle tulneiden työkirjojen lisäksi lukukirjoihin alettiin jättää tilaa myös oppilaiden merkinnöille ja tehtävien vastauksille, joten niitä ei voitu kierrättää seuraaville oppilassukupolville. Tämä ei kuitenkaan kestänyt pitkään: jo vuonna 1975 valtioneuvosto antoi periaatepäätöksen siitä, että oppikirjat oli paitsi suunniteltava monivuotiseen käyttöön ja kierrätettäviksi. Opetussuunnitelmia muutettiin laajasti kymmenen vuotta myöhemmin vuonna 1985 ja jälleen vuosina 1994 ja 2004 ja uusien opetussuunnitelmien myötä tarvittiin luonnollisesti myös uusia oppikirjoja, vaikka osa oppikirjoista jäikin vielä käyttöön, vaikka opetussuunnitelma muuttuikin.¹⁷

Painettavien kirjojen sensurointi juontaa juurensa pitkälle historiaan. Reformaation jälkeen eri kirkkokunnat valvoivat, ettei niiden alueilla painettu, levitetty tai luettu muuta kuin heidän oppinsa mukaista kirjallisuutta. Kun oppikirjoja alettiin 1800- ja 1900-lukujen taitteessa laatia yhä enemmän, päätettiin perustaa erillinen oppikirjojen tarkastuskomitea. Komitean tehtävänä oli uskonnon oppikirjojen

---

¹⁴ Fennica, Häkkinen 2002, 69.

¹⁵ Oppikirjasuunnitelma 1899; Nurmi 1966, 182–184; Lappalainen 1992, 146.

¹⁶ Nurmi 1966, 184; Lehtonen, 1983, 21; Lappalainen 1992, 144–146.

¹⁷ POPS 1985; POPS 1994; POPS 2004; Lappalainen 1992, 151–152.

osalta valvoa niissä esitetyn opin oikeellisuutta, minkä se teki tiiviissä yhteistyössä kirkon kanssa.¹⁸

Uskonnon oppikirjoja hyväksyttäessä kouluhallitus pyysi tavallisesti yhdeltä tai useammalta tuomiokapitulilta lausunnon. Vaikka lausunnossa oli tarkoitus kommentoida oppikirjan opillista sisältöä, saatettiin lausunnossa ottaa kantaa myös muihin seikkoihin. Toisin kuin muita painotuotteita, oppikirjoja ei saanut painaa ennen käsikirjoituksen hyväksymistä. Käytäntö säilyi myös itsenäistymisen jälkeenkin aina vuoteen 1993 asti, jolloin oppikirjojen tarkastus Suomessa päättyi, muihin eikommunistisiin maihin verrattuna varsin myöhään. Tästä lähtien koulut ja opettajat ovat saaneet valita käyttämänsä oppikirjan varsin vapaasti markkinoilla olevista useista eri vaihtoehdoista.¹⁹

Varhaisimmat oppikirjat olivat yksittäisten henkilöiden itsenäisesti laatimia ja toisinaan myös omakustanteisia. Oppikirjoja alettiin 1970-luvulta lähtien laatia yhä enemmän useamman kirjoittajan yhteistyönä, kun aiemmin niitä oli tehty lähinnä yksin tai kahden oppikirjailijan yhteistyönä. Oppikirjoja sai periaatteessa laatia kuka tahansa, mutta käytännössä oppikirjoja kustansivat suuret, kaupalliset kustantamot. Oppikirjailijat olivat ja ovat yhä paitsi ”tavallisia” opettajia, myös johtavia kouluviranomaisia, professoreita ja opettajankouluttajia. Kuitenkaan alakoulun oppikirjojen laatijat eivät yleensä ole tutkijoita eikä heillä tavallisesti ole erityistä koulutusta oppikirjojen laatimista varten.²⁰

Toisin kuin oppikirjahistorian varhaisvaiheessa, nykyään oppikirjat syntyvät tavallisesti useamman oppikirjailijan yhteistyönä ja ilman ennakko- tai jälkisensuuria, markkinoiden ehdoilla. Käytännössä alusta asti uskonnon oppikirjoja ovat kustantaneet kaupalliset kustantamot ja oppikirjojen menestys on ollut kiinni siitä, kuinka moni opettaja tai koulu valitsee kyseisen teoksen opetuskäyttöön. Nykyään uskonnonopettaja saa suhteellisen vapaasti valita tarjolla olevista oppikirjoista mieluisimman opetuksensa tueksi; ainoita valinnanvapautta rajoittavia tekijöitä ovat kustannuskysymykset sekä kollegat, sillä monessa koulussa ja kunnassa oppikirjasarjat valitaan yhteisesti ja tilataan koko koulun tai kunnan käyttöön keskitysti. Silti yksittäisellä opettajalla säilyy vapaus käyttää haluamaansa oppimateriaalia haluamallaan (pedagogisesti perustellulla) tavalla tai olla käyttämättä mitään op-

---

¹⁸ Lehtonen 1983, 15, 20–22.

¹⁹ Iskala 1970, XIV; Lehtonen 1983, 20–22; Lappalainen 1992, 129, 171; Pyysiäinen 1998, 43; Ylinen-Luopa 2015, 36.

²⁰ Nurmi 1966, 184; Lappalainen 1992, 143–144, 152; Ylinen-Luopa 2015, 20–22.

pimateriaalia. Voimassa oleva perusopetuslaki tai perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet eivät puutu oppimateriaaleihin kuin niiden maksuttomuuden suhteen.²¹

Oppikirjojen syntyyn ovat vaikuttaneet myös kullakin ajanhetkellä ajankohdaiset kasvatustieteelliset teorit. Esimerkiksi 1960- ja 1970-luvuilla ongelmakeinen oppiminen (*problem based learning*) nousi suosioon ja vaikutti myös oppikirjojen rakenteeseen ja näkökulmiin. Professori Kaisa Häkkinen nostaa oppikirjoihin vaikuttaneiksi tekijöiksi (tieteellisen) tiedon muutoksen, koulujärjestelmän tilan sekä opetusmenetelmät. Erityisesti raamattuopetuksessa sisältö on säilynyt kokoilalla samana – uusia suomennoksia lukuun ottamatta – mutta oppikirjojen sisällössä että ulkoasussa on puolentoista vuosisadan kuluessa tapahtunut suuria muutoksia.²²

Uskonnonopetuksen järjestämisen muutoksiin ja sitä kautta oppikirjoihin ovat viimeisen reilun 150 vuoden aikana vaikuttaneet monet tekijät.²³ Tutkimusajanjakson alussa 1800-luvun puolivälissä nykyisen Suomen alue oli yksi Venäjän laajan keisarikunnan autonomisista alueista, oma suuriruhtinaskuntansa. Ajanjakson lopussa Suomi oli ollut itsenäinen tasavalta jo melkein 90 vuotta – ja lähes koko tämän ajan poliittisesti sitoutumaton suvereeni valtio. Suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut paitsi suuria rakenteellisia, myös suuria aatteellisia muutoksia. Eri kansanosia koskevan tasa-arvon ajatus ja sen pohjalta syntynyt hyvinvointivaltio sai alkunsa itsenäistymistä seuranneina vuosikymmeninä ja toisaalta Suomen uskonnollinen kenttä on vapautunut ja monimuotoistunut huomattavasti. Kristillisyyys ja Suomen evankelis-luterilainen kirkko eivät ole enää tarkasteluajanjakson päättyessä samalla tavalla itsestään selvä osa yhteiskuntaa ja yksilön elämää kuin 1800-luvun puolivälissä.

Suuria muutoksia on tapahtunut myös tieteellisessä ja teologisessa tutkimuksessa. Aivan erityisesti tieteellinen raamatuntutkimus (eksegeetiikka) on Suomessa ja maailmalla ottanut suuria askelia, millä on väistämättä ollut oma vaikutuksensa myös koulun uskonnonopetukseen. Samalla ylipäättään tieteellinen tutkimus, sen saavutettavuus sekä suhtautuminen tieteellisen tutkimuksen tuloksiin ovat muuttaneet ja muuttaneet koulun uskonnonopetusta.

---

²¹ Perusopetuslaki 1998 § 31; POPS 2014, 14; Lappalainen 1992, 161.

²² Tamminen 1982, 23; Häkkinen 2002, 75.

²³ Tamminen 1982a, 17.

Lisäksi koulun uskonnonopetukseen muutosten taustalla on pedagogiikan ja didaktiikan alan muutosta. Yhtenä esimerkkinä on ongelmakeskeisen opetuksen korostaminen 1960-luvulta alkaen. Kun vielä ennen kansakoulua tärkeimmät oppisisällöt olivat lukutaito sekä katekismuksen tiettyjen osioiden ulkoa oppiminen ja ulkolukua pidettiin hyvänä opiskelumenetelmänä, 2000-luvun alussa käsitykset oppimisesta ja ajatukset opiskeltavista sisällöistä olivat kovin erilaisia. Vaikka jo 1800-luvun lopulla hyvän opetuksen ei enää nähty koostuvan yksinomaan ulkoa opettelusta, opetuksen tapojen radikaalia muutosta tehtiin koko 1900-luvun ajan.

1.3 Tekstin adaptointi

Tekstit säilyvät vuodesta ja vuosisadasta toiseen pääasiassa vain silloin, kun ihmis-yhteisö kokee tekstin säilyttämisen arvoiseksi: teksti siis säilyttää olemassaolonsa vain säilyttämällä merkityksensä. Säilyttääkseen merkityksensä tekstin tai sen tulkinnan voi olla syytä aika ajoin uudistua, jotta se sopisi paremmin esimerkiksi muuttuneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen.²⁴ Tämä on totta myös Raamatun kertomusten kohdalla: Vanhan testamentin yli 2000 vuotta sitten syntyneet kertomukset eivät välttämättä sellaisenaan ole merkityksellisiä 1900-luvun suomalaisille koululaisille, joten kertomuksia on syytä muokata, kun niitä kerrotaan oppikirjoissa. Kun tekstiä näin muokataan uudelle yleisölle, toiseen kulttuuriin tai uuteen formaattiin sopivaa, puhutaan kirjallisuustieteissä adaptoinnista (*adaptation*).²⁵ Adaptointiteoria auttaa ymmärtämään sitä prosessia, jossa Raamatun teksteistä tehdään uskonnon oppikirjoihin sopivia sekä jäsentämään niitä muutoksia, joita Raamatun kertomuksiin on tehty.

Kirjallisuustieteellisessä adaptointitutkimuksessa ei ole yhtä vallitsevaa kokonaisteoriaa, vaan teorioita on useita, eivätkä ne muodosta yhtä selkeärajaista kokonaisuutta. Kirjallisuustieteilijä Riitta Oittinen on kuitenkin luonut pohjan adaptoinnin tutkimukselle teoksessaan *Translating for Children*. Käännöstieteissä tekstin adaptoimisesta on usein puhuttu hieman halveksuvaan sävyyn, ja adaptaatiot onkin Oittisen mukaan nähty usein kielestä toiseen tehtyjä käännöksiä alempiarvoisina. Adaptointeja on pidetty epäonnistuneina käännöksinä, joissa kääntäjä ei tee

---

²⁴ Hutcheon 2006, XI–XVI.

²⁵ Vrt. biologinen adaptoituminen: eliöpopulaatiot mukautuvat ympäristöönsä säilyäkseen hengissä. Esimerkiksi alueilla, joilla on tavallisesti talvella pitkä luminen jakso, monet saaliseläimiin kuuluvat nisäkäslajit, kuten jänikset, vaihtavat suojaväriyksiensä kesän ruskeasta valkoiseen. Ks. Sagulin 2010, 11.

työtään odotetusti ja välitä teosta uudelle kielelle ”sellaisenaan”.²⁶ Tässä työssä oppikirjojen adaptoituja tekstejä ei kuitenkaan tarkastella normatiivisessa mielessä, Raamatun tekstiä huonompina, vaan niitä lähestytään tarpeenmukaisuuden näkökulmasta.

Adaptointi ymmärretään kirjallisuustieteiden kentällä mukauttamisena, sovit-
tamisena ja sopeuttamisena, vaikka tarkasta määritelmästä ei vallitsekaan yksimie-
lisyyttä. Kirjallisuustieteilijä Linda Hutcheonin määritelmän mukaisesti adaptointi
on sopivaksi tekemistä (*make suitable*). Robinson Crusoe -kirjojen suomenkielisiä
versioita tutkinut Merja Sagulin käyttää väitöstutkimuksessaan adaptoinnin tulok-
sena syntyvästä teoksesta suomenkielisempää käsitettä mukaelma, mikä kuvaa
adaptoinnin ideaa hyvin: lopputulos, mukaelma, ei ole sama kuin alkuperäinen,
mutta mukailee sitä – tarkemmin tai väljemmin.²⁷ Sagulin nostaa myös esiin kysy-
myksen tekstin uudelleenkirjoittamisen (*rewriting*) ja adaptoinnin suhteesta, ja ver-
taa Oittisen tapaan adaptointia kielestä toiseen kääntämiseen:

Adaptaatioprosessi voidaan ymmärtää analogisena kielestä toiseen tapahtuvalle
käännösprosessille. Sekä kääntämisessä että adaptoimisessa on kysymys kirjallisuus-
den sopeuttamisesta uuteen kontekstiin: uudelle vastaanottajakunnalle, toiseen kie-
leen, kulttuuriin, aikaan ja paikkaan.²⁸

Adaptointia voi hahmottaa myös kotouttamisen (*domestication*) käsitteen avulla.
Oittinen näkee kotouttamisen adaptoinnin synonyymina: tekstin adaptointi on teks-
tin tekemistä uuteen ympäristöön sopivaksi, tutuksi, kotoisaksi (*domestic*). Kotout-
tamisen vastakohta on vieraannuttaminen (*foreignization*), jota sitäkin tosin voi-
daan käyttää adaptoinnissa kirjallisena keinona esimerkiksi eksotiikan luomi-
sessa.²⁹

Lapsille suunnatussa adaptoinnissa tekstejä muokataan, jotta nämä ymmär-
täisivät tekstin paremmin. Alkuperäinen teksti voi olla esimerkiksi kieliopillisesti
tai sanastollisesti liian vaikea tai sen sisällöt voivat olla nuorelle lukijalle vaikeita
käsittää tai hahmottaa. Toisaalta adaptointeja tehdään, jotta ne olisivat houkuttele-
vampia tavoitellulle kohdeyleisölle: esimerkiksi kansainvälisestä tai ulkomaalai-
sesta teoksesta voidaan tehdä kotimarkkinoille paremmin sopiva adaptointi tai toi-
sinpäin. Motiivina voi olla myös soveliaisuus: se, mitä pidetään lapsille sopivana

---

²⁶ Oittinen 2000, 75, Sagulin 2010, 7, 13.

²⁷ Oittinen 1993, 87–88; Oittinen 2000, 73–78; Hutcheon 2006, 7–8; Sagulin 2010, 11–12.

²⁸ Sagulin 2010, 13.

²⁹ ”Every act of translating for children, too, has a purpose, *scopos*, and all translations should be domesticated according to this *scopos*.” Oittinen 2000, 73–74. Kursivointi Oittisen. Ks. myös Sagulin 2010, 14.

väkivallan tai seksuaalisten tekojen kuvauksena on vaihdellut eri aikoina ja eri yhteiskunnissa. Yhtenä syynä adaptoinneille Oittinen mainitsee opetustarkoituksen. Tällä Oittinen tarkoittaa esimerkiksi tekstin tulkitsemista, alkuperäistekstistä poikkeavia painotuksia ja jonkin tietyn sanoman välittämistä adaptoidussa teoksessa. Oittinen viittaa tässä kuitenkin nonformaaliin opetukseen ja kasvatukseen, ei siis formaaliin kouluopetukseen, joka taas on tämän tutkimuksen keskiössä.³⁰

Tekstin adaptointi poikkeaa merkittävästi referaatista eli lyhennelmästä sekä tekstin esittelystä (metatekstit). Edellisestä poiketen adaptoinnissa tekstiä voidaan muokata muutenkin kuin jättämällä siitä vähemmän olennaisia kohtia pois, esimerkiksi kommentoimalla, muuttamalla ja lisäämällä jotain. Kuitenkin tekstin kokonaispituuden lyhentäminen on yksi adaptoinnin keskeisiä muutoksia. Toisaalta myös laajennukset ovat paitsi mahdollisia, myös jossain määrin tavallisia. Yhtenä esimerkkinä tästä ovat novelleista tehdyt elokuvat: novellit voivat olla kerronnaltaan hyvinkin suppeita, jolloin kokopitkää elokuvaa varten tarvitaan lisää esimerkiksi tapahtumia ja juonenkäänteitä. Jälkimmäiseen nähden erona taas on se, että adaptoiduissa teksteissä liikutaan ”tekstin sisällä” eikä siis siitä puhuta kuin yksittäisissä tapauksissa metatasolla, ulkopuolelta katsoen. Lapsille mukauttaessa korostuu selkeäjuonisten ja melko lyhyiden kertomusten merkitys. Laajennukset taas palvelevat useimmiten tekstin selkeytystarkoituksessa ja ne voivat olla myös tekstin kommentoimista.³¹

Adaptoinnilla on aina jokin tietty tarkoitus ja päämäärä, josta Oittinen käyttää sanaa *scopos*. Kaikki adaptointiprosessissa tehtävät muutokset tehdään tämän päämäärän mukaisesti.³² Raamatun kertomusten adaptoinneille on ollut selkeä tarve: kouluissa ei monestakaan syystä ole päädytty lukemaan Raamatun suomennosta sellaisenaan, vaan opetusta varten on luotu ja opetuksessa mieluummin käytetty adaptointeja. Oppikirjoissa tämä päämäärä on pohjimmiltaan raamatunkertomuksen opettaminen oppilaalle, vaikkakin eri aikoina uskonnon kouluopetuksen kirjoittamattomat sekä laissa ja opetussuunnitelmissa lausutut tavoitteet ja päämäärät sinänsä ovatkin vaihdelleet. Pyrittäessä ymmärtämään Raamatun teksteihin tehtyjä muutoksia oppikirjoissa täytyykin ottaa huomioon nämä päämäärät, samoin kuin adaptointiin vaikuttaneet muutkin elementit:

Monet seikat siis vaikuttavat oppikirjan syntyyn. Voimassa olevat kasvatusopilliset ja osittain myös psykologiset periaatteet, opetussuunnitelmat, oppikirjoista annetut

³⁰ Oittinen 2000, 77, ks. myös viite 13; Sagulin 2010, 12.

³¹ Oittinen 2000, 75; Hutcheon 2006, 19; Lupunen 2015.

³² Oittinen 2000, 76.

ohjeet, koululainsäädäntö, kirjantekijäin oma persoonallinen panos, lausuntojen antajat, entiset oppikirjat, kustantajat, kirjojen ostajat ja käyttäjät ovat sellaisia. Oppikirjoista ilmenee myös ajan henki: arvot, aatteet, uskomukset.³³

Kuten edellä oleva lainauskin toteaa, oppikirja – kuten mikään muukaan teksti – ei koskaan synny irrallaan historiallisesta kontekstistaan. Näin ollen myös tässä työssä tutkittavat adaptoinnit ovat kukin tapahtuneet jossakin tietyssä kontekstissa ja sitoutuneet johonkin tiettyyn aikaan, yhteiskuntaan, normeihin ja valtarakenteisiin. Lopulliset valinnat tekevät kuitenkin oppikirjailijat itse. Analysoitaessa muutoksia, joita oppikirjailijat ovat tehneet Raamatun tekstiin, onkin syytä huomioida muutamia lähtökohtia. Oppikirjailijat ovat ensinnäkin ihmisiä, joilla on omat ennakkokäsityksensä oppikirjojensa oletetusta lukijakunnasta. Toiseksi oppikirjailijat ovat aikuisia, joiden työskentelyä ohjaavat kunkin omat – tiedostetut tai tiedostamattomat – käsitykset lapsesta (lapsena olemisesta), lapsen ymmärrys- ja vastaanottokyvystä sekä oletukset lasten (oppilaiden, oletetun lukijakunnan) mieltymyksistä ja kiinnostuksen kohteista.³⁴

Kolmanneksi oppikirjailijat ovat myös koulutettuja opettajia, joita ohjaavat myös kunkin omat – tiedostetut tai tiedostamattomat – pedagogiset käsityksensä siitä, miten eri asioita tulee opettaa niin, että ne tulevat parhaalla mahdollisella tavalla opituiksi. Neljänneksi oppikirjailijan työskentelyyn vaikuttaa tämän – jälleen tiedostettu tai tiedostamaton – suhde Raamattuun ja erityisesti Abraham-kertomukseen. Tähän suhteeseen liittyvät kysymykset esimerkiksi siitä, miten oppikirjailija ymmärtää kertomuksen ja kuinka muuttamattoman pyhinä hän pitää Raamatun kertomuksia ja tekstiä ylipäätään.

Viidentenä työskentelyä ohjaavat kullakin ajanhetkellä Suomessa voimassa olleet opetuslait ja -suunnitelmat: oppikirjailijan on tullut olla tietoinen näistä, sillä ei ole ollut tarkoituksenmukaista laatia oppikirjaa, joka ei vastaa lainsäädäntöä tai opetussuunnitelmaa. Lisäksi varhaisempina aikoina lain tai opetussuunnitelman vastainen oppikirja tai muuten hereettiseksi katsottu oppikirja joutui oppikirjojen tarkastuksesta vastanneen Kouluhallituksen hylkäämäksi. Vaikka vuonna 1993 ennakkotarkastuksista luovuttiin ja oppikirjan valinnassa valta on opettajilla ja kouluilla, on oppikirjojen kuitenkin syytä olla linjassa lain ja opetussuunnitelman kanssa, jotta ne ovat opettajan näkökulmasta toimiva apuväline opetuksessa ja tulevat siten valituiksi.³⁵ Kuudentena ja viimeisenä oppikirjailijaa ohjaavana tekijänä

---

³³ Nurmi 1966, 185.

³⁴ Oittinen 2000, 41; Hutcheon 2006, XVI, 13.

³⁵ Hiidenmaa & al. 2017, 11.

ovat oppikirjailijan tai oppikirjailijajoukon omat henkilökohtaiset kirjalliset ja kielelliset mieltymykset: toiset esimerkiksi kirjoittavat mielellään niukkasanaista, toiset taas runsassanaista tekstiä. Myös tällaiset, yksilöön liittyvät mieltymykset voivat näkyä siinä, millä tavoin Raamatun tekstiä on oppikirjoissa muokattu.

Adaptoinnit eivät ole uusi asia kirjallisuuden historiassa, päinvastoin: kirjailijat ovat erityisesti ennen tekijänoikeus-käsitteen syntymistä käyttäneet toistensa teoksia omiensa pohjana ja uudelleenkirjoittaneet, -tulkinneet ja muokanneet niitä surutta. Modernilla ajalla julkaistujen ja kuuluisien kirjailijoiden kirjojen mukaelmien julkaiseminen on niin ikään ollut tavallista eikä loppua näy: evankeliumien kärsimyskertomuksia kerrotaan milloin minkäkin henkilöhahmon näkökulmasta, Grimmin veljesten julkaisemat sadut saavat koko ajan uusia mukaelmia niin valkokankaalla, sarjakuvina kuin kirjoinakin ja Mauri Kunnas on siirtänyt klassikkoteoksia luomaansa koiramaailmaan muuntamalla runomuodossaan raskaslukuisen kansalliseepoksen Koirien Kalevalaksi ja ikonisen, mutta raskaslukuisen kansallisklassikon Seitsemäksi koiraveljekseksi.

2 Lähteet

2.1 Abraham Raamatussa: kansan kantaisä ja uskon esikuva

Abraham mainitaan Raamatussa satoja kertoja: hänestä puhutaan niin Vanhassa kuin Uudessakin testamentissa. Varsinainen kertomus Abrahamin elämänvaiheista löytyy Vanhan testamentin Genesiksestä, jossa Abraham mainitaan ensimmäisen kerran kohdassa Gen. 11:26, osana Nooan jälkeläisten sukuuetteloa. Abrahamin kuoleman jälkeen (Gen. 25:8) Abrahamista puhutaan esimerkiksi Israelin kansan kantaisänä ja toisaalta muistutettaessa Jumalan antamista lupauksista tälle ja tämän jälkeläisille. Abrahamiin viitataan myös tarkennettaessa sitä, mistä jumalasta oikeastaan on kyse, esimerkiksi silloin, kun Jumalaan viitataan ”Abrahamin, Iisakin ja Jaakobin” Jumalana. Abraham mainitaan myös esimerkiksi osana sukuuetteloita ja Paavali puhuu Abrahamista uskon esikuvana ja Jumalan lupaukseen uskomisen kautta vanhurskaana.³⁶ Raamatussa Abraham on paitsi yksittäinen henkilöahmo, hänen voi monessa kohdassa katsoa edustavan myös koko Israelin kansaa: mikä luvataan Abrahamille, luvataan myös Israelin kansalle, joka hänestä polveutuu Iisakin, ja vain Iisakin kautta – ei siis Abrahamin muiden poikien kautta.³⁷

---

³⁶ Esimerkiksi Gen. 32:9; Ex. 3:6; 1. Kun. 18:36; Matt. 22:32; Luuk. 20:37; Ap. t. 3:13; Room. 4:1; Gal. 3:6. Sukuuetteloissa: Matt. 1:1–2; Luuk. 3:34.

³⁷ Gen. 17:21; Moberly 1992, 22.

Kertomuksen sijaan olisi oikeastaan osuvampaa puhua kertomuksista tai esimerkiksi kertomussikermästä, sillä kuvaus Abrahamin elämästä on monipolvinen ja -vaiheinen kokoelma eri aikaan syntyneitä ja myöhemmin yhteen liitettyjä lyhyitä kertomuksia.³⁸ Kertomuksen sisällä on myös Abrahamiin vain löyhästi liittyviä osioita, joiden päähenkilö on Abrahamin sijaan tämän veljenpoika Loot.³⁹ Toisaalta kertomuspalaset muodostavat kokonaisuuden, jonka alussa Abraham syntyy, jonka aikana hän elää elämänsä ja joka lopuksi hän kuolee, täyttäen siis kertomuksen tunnusmerkit aloituksen, lopetuksen ja etenevän juonellisuuden. Niin ikään tutkimani oppikirjat käsittelevät Abraham-kertomusta pääasiassa yhtenä, ehyenä kertomuksena, millä perusteella kertomuksesta puhuminen yksikössä on perusteltua. Puhun Abrahamista kertomuksen päähenkilönä, sillä Jumalan lisäksi hän on ainoa kaikkia kertomuksen osia yhdistävä tekijä.

Toisin kuin osa oppikirjoista en pyri ajoittamaan mahdollista kerran elänyttä, todellista Abrahamia tai ylipäätään ota kantaa tämän historiallisuuteen. Liikun tutkimuksessani vain kertomusten tasolla ja tarkastelen Raamatun kertomuksia ainoastaan niiden sisäisessä todellisuudessa. En oleta tutkimieni oppikirjojen kirjoittajien tunteneen silloista, saati nykyistä, tieteellistä raamatuntutkimusta. Tutkimuksessani oletuksena on, että oppikirjailijoilla on ollut kasvatuksensa ja koulutuksensa mukanaan tuomat yleiset perustiedot Raamatusta, minkä lisäksi luonnollisesti oletan heidän lukeneen oman aikansa raamatunsuomennosta oppikirjatekstiä laatiessaan.

Abraham-kertomusta edeltää Abrahamin isään huipentuva luettelo Nooan pojan Seemin jälkeläisistä. Abrahamista, jonka nimi kertomuksen alussa on vielä Abram, kerrotaan joitakin taustatietoja: hänen isänsä nimi on Tehar, hänellä on kaksi veljeä ja Sarai-niminen hedelmätön vaimo. Lähipiiriin kuuluu myös veljenpoika Loot perheineen. Abraham asuu Urissa, Babyloniassa, mutta muuttaa isänsä mukana Harraniin. Eräänä tarkemmin ajoittamattomana ajanhetkenä Jumala alkaa puhua Abrahamille, lupaa tälle jälkeläisiä ja siunausta sekä käskee tämän lähteä maahan, jonka Jumala hänelle osoittaisi. Abraham tottelee, lähtee matkaan ja päästyään Kanaaninmaassa sijaitsevalle Moren tammelle rakentaa sinne alttarin. Abraham rakentaa yhteensä neljä alttaria eri puolille Kanaaninmaata.⁴⁰

---

³⁸ Kuula & al. 2008, 48–49.

³⁹ Gen. 19:1–26; Gen. 19:30–38.

⁴⁰ Gen. 11:10–25; Gen. 11:26–12:9. Altarit: Gen. 12:7; 12:8; 13:18; 22:9.

Seudulle saapuva nälänhätä ajaa Abrahamin Egyptiin. Siellä, samoin kuin myöhemmin Gerarin kaupungissa, Abraham väittää vaimoaan siskokseen. Nykynäkökulmasta katsottuna toiminta saattaa vaikuttaa kummalliselta, mutta tekstissä sitä selitetään seuraavasti: Saara on kaunis nainen, josta hallitsijat eivät ilmeisesti pysty pitämään näppejään erossa. Tällöin Abraham olisi tiellä ja tämän olisi vaarassa tulla surmatuksi, kun taas Saaran ”veljenä” Abrahamin kohdeltaisiin hyvin – kuten tapahtuukin. Jumala rankaisee tästä Egyptin faraota ja Gerarin kuningasta, ei Saaraa tai juonen keksinyttä Abrahamia. Saatuaan tietää totuuden, Egyptin ja Gerarin hallitsijat reagoivat päinvastaisilla tavoilla: edellinen karkottaa Abrahamin, kun taas jälkimmäinen hukuttaa Abrahamin lahjoihin ja tarjoaa tälle asuinsijan hallintoalueeltaan. Myöhemmin Abraham ja Gerarin kuningas Abimelek solmivat myös liiton keskenään.⁴¹

Egyptistä palattuaan Abrahamin ja Lootin tiet eroavat, sillä laidunmaa ei riitä molempien suuriksi paisuneille karjalaumoille. Loot suuntaa Sodomaan Abrahamin jäädessä vaeltelemaan ristiin rastiin Kanaaninmaata. Tässä kohtaa tekstissä on yksi vain löyhästi Abrahamiin liittyvistä kertomuksista: joukko kuninkaita sotii keskenään ja Loot päättyy toisen osapuolen vangiksi. Kaikeksi onneksi Abraham kuulee tapahtuneesta, ryntää apuun 318 taistelukelpoisen miehensä kanssa ja pelastaa Lootin tämän naisineen ja omaisuuksineen. Paluumatkalla Abraham kohtaa Salomon kuninkaan Melkisedekin sekä Sodomän nimettömäksi jäävän kuninkaan.⁴²

Jumala solmii liiton Abrahamin kanssa kaksi kertaa: Kun liittoa solmitaan ensimmäistä kertaa, on kertomuksen keskellä varsin kummallinen yöllinen uhrauskohtaus, jonka aikana Abraham uhraa Jumalalle eläimiä halkaisemalla ne. Tässä liittoa ensimmäistä kertaa solmittaessa keskeiseksi nousevat uhraaminen liiton merkkinä sekä liittoon liitetty lupaus maasta, jonka Abrahamin jälkeläiset saisivat.⁴³

Koska Abrahamilla ei vielä ollut ainoatakaan monesti luvatuista jälkeläisistä, tarjoaa Saara orjaansa Hagaria Abrahamin käyttöön. Vaikka tavoite täyttyy ja Hagar synnyttää Abrahamille pojan, ei tämä sijaissynnytys kuitenkaan ratkaise perheen ongelmia, vaan päinvastoin, tuntuu pikemminkin lisäävän niitä. Saara nimitetään loukkaantuu raskaana olevan Hagarin ylpistymisestä niin, että lopulta Hagar pakenee emäntänsä kuritusta autiomaahan. Peliin puuttunut Herran enkeli kuitenkin

---

⁴¹ Gen. 12:10–20; 20:1–18; 21:22–34.

⁴² Gen. 13:1–14:24.

⁴³ Gen. 15.

lähettää Hagarin takaisin Abrahamin ja Saaran luokse, ohjeistaa Hagaria nimenannossa ja kertoo syntyvän pojan hankalasta tulevaisuudesta. Lopulta poika syntyy ja Abraham nimeää tämän Ismaeliksi.⁴⁴

Toisen kerran liitto Jumalan ja Abrahamin välillä solmitaan 13 vuotta Ismaelin syntymän jälkeen. Tällä kertaa liitolla on kolme ehtoa: Abrahamin tulee 1) vaeltaa koko sydämeästään Jumalan tahdon mukaisesti ja pysyä jälkeläisineen liitossa uskollisesti; 2) ottaa uusi nimi, Abraham (aiemman Abramien tilalle) ja antaa myös vaimolleen Saraille uusi nimi, Saara; sekä 3) tästedes ympärileikata jokainen syntyvä poikalapsi, mukaan lukien nyt jo talossa asuvat miehet, orjia myöten. Näin tapahtuikin. Liiton myötä Jumala toistaa lupauksensa lukuisista jälkeläisistä, suorasta kansasta ja maasta. Myös kummallekin Abrahamin pojista, jo syntyneelle Ismaelille ja vielä syntymättömälle Iisakille luvataan jälkeläisiä, mutta Jumala toteaa, että liitto jatkuisi kuitenkin vain Iisakin kautta. Jumalan luvatta Saaran synnyttävän pojan Abraham naurahtaa.⁴⁵

Jumala ilmestyy jälleen Abrahamille, tällä kertaa kolmen miehen hahmossa. Yksi vieraista ennustaa Saaran saavan pojan vuoden kuluessa vierailustaan, mille 90-vuotias Saara, omien sanojensa mukaan vanha ja kuihtunut nainen, naurahtaa. Toisin kuin Abrahamille, Saaralle naureskelua ei sallita, vaan hän joutuu tiukkaan kuulusteluun, jossa ei kieltäminenkään auta. Miesten lähtiessä Abraham saattaa heitä ja päätyy neuvottelemaan Jumalan kanssa Sodomien kohtalosta. Neuvottelun lopputuloksena Jumala lupaa säästää kaupungin kymmenenkin vanhurskaan takia ja Abraham palaa kotiinsa.

Seuraavaksi kertomus keskittyy Lootiin ja muuttuu vielä aiempaa väkivaltaisemmaksi. Loot asuu Sodomassa, jonka Jumala aikoo – Abrahamin kanssa käydystä neuvotteluista huolimatta – tuhota. Abrahamin luona vierailleet miehet paljastuvat nyt enkeleiksi, jotka saapuvat Lootin luokse. Kaupungin miehet haluavat raiskata vieraat, eivätkä heille kelpaa korvikkeeksi edes Lootin neitsyttytaret, joita tämä tarjoaa heille. Lopulta viime hetkellä enkelit taluttavat Lootin vaimoineen ja tyttärineen ulos kaupungista. Lootin vaimo tosin muuttuu suolapatsaaksi kääntyesään katsomaan tuhoutuvaa kaupunkia.⁴⁶

Loot ja tyttäret päätyvät asumaan vuorille, jossa tyttäret päättävät turvata sukunsa jatkumisen makaamalla vuorotellen vahvaan humalaan juottamansa isänsä

---

⁴⁴ Gen. 16.

⁴⁵ Gen. 17:17, 21.

⁴⁶ Gen. 18:1–19:30.

kanssa.⁴⁷ Jokseenkin kummallinen lisäys kertomukseen saa selityksen sen kahdessa viimeisessä jakeessa (Gen. 19:37–38): tyttären lapsista tuli kahden kansan kantaisät. Kertomus hyödyntää tässä tapauksessa inestii yhtenä tyypillisistä naapurikansan halventamiseen käytetyistä keinoista, joita ihmiskunnan historiassa on pitkään käytetty ja käytetään yhä.

Vihdoin Jumalan antama lupaus toteutuu ja Saara synnyttää pojan, Iisakin. Perheen vaikeudet eivät kuitenkaan ole ohi, sillä teini-ikäisen Ismaelin ilvehtimisestä suuttunut Saara vaatii Abrahamia karkottamaan pojan äiteineen. Jumala käskkee Abrahamin totella Saaraa. Niinpä Hagar ja Ismael lähetetään autiomaahan, jonne he jäävät asumaan.⁴⁸ Abrahamin suku ei Iisakin syntymästä huolimatta ole kuitenkaan vielä turvattu, sillä Jumala pyytää Abrahamia uhraamaan poikansa. Abraham ei väitä vastaan vaan tekee työtä käskettyä, kunnes viime hetkellä Jumala paljastaa halunneensa vain koetella Abrahamia ja lupaa tottelevaisuudesta palkkioksi jälleen kerran siunausta ja runsaasti jälkeläisiä. He olisivat oleva yhtä lukuisat ”kuin taivaan tähdet tai hiekanjyvät meren rannalla”.⁴⁹

Abraham asettuu asumaan Beersebaan, jossa Saara kuolee 127 vuoden ikäisenä. Abraham ostaa luolan sukuhaudakseen ja hautaa Saaran siihen.⁵⁰ Abraham lähettää palvelijansa hakemaan pojalleen Iisakille vaimoa omasta synnyinmaastaan Urista. Jumalan avulla palvelija löytää Iisakille vaimoksi Abrahamin veljentyttären Rebekan.⁵¹ Abraham itse otti uuden vaimon Keturan ja saa tämän kanssa kuusi lasta. Abrahamin omaisuuden sekä Jumalan kanssa solmitun liiton peri kuitenkin yksin Iisak, ja muut pojat Abraham lähettää muualle asumaan, ”pois poikansa Iisakin tieltä”.⁵² Lopulta Abraham kuolee 175-vuotiaana. Iisak ja Ismael hautaavat hänet sukuhautaun.⁵³

Kertomuksessa keskeistä ja moneen kertaan toistuvaa ovat seuraavat neljä asiaa: 1) liiton solmiminen Jumalan ja Abrahamin sekä hänen kauttaan koko tulevan Israelin kansan välille, 2) lupaus lukuisista jälkeläisistä ja Abrahamista polveutuvasta suuresta kansasta (jälkeläisten suuri biologinen, kulttuurinen ja psykologinen merkitys) 3) lupaus omasta maasta sekä 4) lupaus siunauksesta. Abrahamia on perinteisesti pidetty (van)hurskaana uskon ja tottelevaisuuden esikuvana, joka tekee

---

⁴⁷ Gen. 19:31–38.

⁴⁸ Gen. 21:1–21.

⁴⁹ Gen. 22:1–18.

⁵⁰ Gen. 23.

⁵¹ Gen. 24.

⁵² Gen. 25:6.

⁵³ Gen. 25:1–11.

kyselemättä niin kuin Jumala käskii.⁵⁴ Tässä suhteessa erityisen mielenkiintoinen on kohta, jossa Abraham neuvottelee Jumalan kanssa Sodoman säästämistä. Tämän osan perusteella Abrahamista välittyikin hieman erilainen kuva: hän on yhä oikeamielinen ja kohtelias, mutta ei ota kaikkea annettuna.

Jumala puhuttelee Abrahamia yhteensä kymmenkunta kertaa: välillä hän ilmestyy Abrahamille, välillä Abraham saa näyn ja välillä Jumala vain ”puhuu” Abrahamille. Jumalan ja Abrahamin vuoropuhelut on kirjoitettu samanlaisena toistuvaan muotoon: ensin Jumalan kerrotaan joko ilmestyvän tai yksinkertaisesti puhuvan Abrahamille. Seuraa Jumalan repliikki, jossa tämä tavallisesti käskii, kehottaa tai muistuttaa Abrahamia jostakin. Jumalan jälkeen seuraa Abrahamin vuoro: Välillä tämä vain toimii, vastaan sanomatta ja kyselemättä. Toisinaan Abraham taas vastaa Jumalalle ja syntyy dialogi. Tällöin Abrahamin puheen aloittaa aina kunnioittava puhutteluformula, vaikka puhuttelua seuraava sisältö olisikin kapinallista, kyseenalaistavaa tai jopa syyllistävää.⁵⁵

Kertomusta on mahdollista tarkastella useammasta eri näkökulmasta, sillä tekstissä kulkee ikään kuin lomittain useampia eri kertomuksia ja kertomustasoja. Ensimmäinen tasoista on Abrahamin suvun tarina vaelluksineen, pysähtymisineen ja lopulta asettuminen Hebroniin/Mamreen Kanaaninmaassa, josta hankittu sukuhauta oli selkeä osoitus pysyvämmästä elämäntyylistä. Tällä tasolla operoiva Abraham on aikaansaava, luja ja menestyvä: veljenpojan kaapanneet kuninkaat nitistettään ja Sodoman kuninkaan tarjouksesta on varaa kieltäytyä; toisaalta sopimuksia myös tehdään esimerkiksi Melkisedekin ja Abimelekin kanssa vertaisina toimijoina.

Toinen taso on Abrahamin ja Jumalan välinen suhde: siihen kuuluvat ilmentykset, keskustelut sekä liiton solmiminen ympärileikkaus-ehtoineen. Suhde alkaa Jumalan puhutellessa Abrahamia ensimmäisen kerran (Gen. 12:1). Jumalan lupaukset, Abrahamin totteleminen ja alttareiden rakentaminen toistuvat kertomuksessa pitkin matkaa. Kolmas taso on Abrahamin perhe-elämä vaimoineen ja lapsineen sekä siihen liittyvät haasteet ja monimutkaisuudet, ilot ja surut. Näitä ovat toisaalta hankaluus saada lapsia, toivon menetys sekä perheenjäsenten väliset, perheen sisäiset ristiriidat ja konfliktit ja toisaalta ratkaisut ongelmiin ja ilo odotetun lapsen lopulta syntyessä.

---

⁵⁴ Moberly 1992, 22–23.

⁵⁵ Ks. esimerkiksi Gen. 15:2–3.

Abraham on valmis neuvottelemaan itse Jumalan kanssa, mutta hän saattaa myös toimia ovelasti ja salata asioiden todellisen luonteen: näin hän tekee kahdesti väittäessään vaimoaan vain sisarekseen. Katsoessa kertomuksia kauempaa hahmotuu myös Abrahamin elämänkulkua hallinnut jatkuva kulkeminen ja muuttoliike paikasta toiseen ja seudulta toiselle. Kohdassa, jossa Loot joutuu vangituksi, Abraham näyttäytyy suorastaan sankarillisena sotapäällikkönä, joka lyö viholliset ja pelastaa veljenpoikansa. Isänä ja puolisona Abraham taas toisaalta on vaimonsa viettävissä ja tekee niin kuin tämä kulloinkin toivoo. Isänä Abraham on toisaalta rakastava ja lapsistaan välittävä, toisaalta taas valmis surmaamaan kummatkin poikansa ja ainoat lapsensa. Genesiksessä Abraham on siis kompleksinen hahmo eikä kuva hänestä ole lainkaan niin yksioikoinen kuin helposti ajatellaan.

2.2 Viisitoista uskonnon oppikirjaa

Käytän tutkimistani oppikirjoista tässä työssä lyhenteitä, jotka on muodostettu kirjainyhdistelmästä OPKI (=oppikirja) sekä kunkin oppikirjan julkaisuvuodesta. Esimerkiksi varhaisin oppikirjoista on vuonna 1861 julkaistu Leinbergin *Biblian-historia*, jonka lyhenne on OPKI 1861. On tärkeää huomata, että vaikka varsinaisessa tutkimuksessa käytetään kustakin kirjasta kolmatta painosta, on nämä lyhenteet muodostettu julkaisuvuoden perusteella. Näin oppikirjojen syntyajankohta tulee selvemmin esille ja oppikirjan sijoittaminen sen historialliseen kontekstiin on selkeämpää.

Koska oppikirjojen levikistä tai painosmääristä ei ole saatavilla tarkkoja tietoja, tutkimusaineiston valinnassa olen ottanut lähtökohdaksi sen, että suuret uusintapainoslukumäärät kertovat oppikirjan suosiosta ja laajasta käytöstä.⁵⁶ Runsaat sekä useiden vuosien ja vuosikymmenten aikana otetut uusintapainokset toimivat indikaattoreina kirjojen suosiosta, käytöstä ja levikistä. Suosio taas kertoo vaikuttavuudesta; tutkimusotos on tutkimusmotivaation kannalta edustava ja tutkimuksellisesti kattava, sillä näitä oppikirjoja voidaan olettaa luetun pitkään ja paljon ja näinollen vaikuttaneen laajimmin useiden oppilassukupolvien Abraham-kuvaan. Tutkittavien oppikirjojen valinnassa olen pyrkinyt sellaiseen mahdollisimman laajaan ja kattavaan otokseen, jota on kuitenkin vielä mahdollista tutkia yhden pro gradu -tutkielman puitteissa laadullisin menetelmin.

---

⁵⁶ Lehtonen 1983, 57; Lappalainen 1992, 144, 147. Lisäksi varhaisimpien oppikirjojen käytöstä ks. Tamminen 1967, 102–108.

Tutkimuksen kohteeksi on edellä esitetyllä periaatteella valittu 15 uskonnon oppikirjaa viimeisen reilun 150 vuoden ajalta. Varhaisin oppikirjoista on julkaistu vuonna 1861 ja uusin vuonna 2004; kaikki 15 oppikirjaa ovat uusintapainosten lukumäärien perustella olleet laajasti ja pitkään käytössä. Tein valinnan selvittämällä ensin Kansalliskirjaston Fennica-tietokannasta, Helsingin yliopiston Helka-tietokannasta sekä tutkimuskirjallisuuden avulla mahdollisimman kattavasti kaikki sellaiset kansanopetukseen, kansakouluun, alakouluun ja ala-asteelle tarkoitetut suomenkieliset evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjat, jotka käsittelevät Abrahamkertomusta. Tein ensin selvityksen käyttämällä useita eri haku- ja selaustoimintoja. Löysin yhteensä 57 nimikettä, joista sitten selvitin tähänastisten uusintapainosten lukumäärän ja lopuksi asetin ne taulukkoon.

Taulukon pohjalta loin pylväsdiagrammin (Kuvio 1), jossa pylvään korkeus kuvaa painosten lukumäärää (ensipainos mukaan lukien). Matalimmat pylväistä kuvaavat yhtä painosta, korkein 43 painosta. Kuten kuviosta 1 näkee, parhaiten menestyneet oppikirjat jakautuvat julkaisuvuoden suhteen melko tasaisesti ja toisaalta ryhmittyvät tiettyjen uskonnonopetuksen historiaan liittyvien murrosten kohdille. Tällaisia murroksia ovat esimerkiksi uuden koulumuodon (kansakoulu, peruskoulu) synty tai uuden opetussuunnitelman käyttöönotto. Mukaan tutkimukseen olen valinnut ne oppikirjat, jotka erottuvat suuren uusintapainosmääränsä perusteella muista saman murroskohdan aikana ilmestyneistä oppikirjoista.⁵⁷ Kiinnitin valinnassa huomiota myös siihen, että valitut oppikirjat jakautuvat tasaisesti 150 vuoden tutkimusajanjaksolle.

---

⁵⁷ Kuten kuviosta huomaa, eri aikoina julkaistujen oppikirjojen painosten lukumäärät voivat olla hyvin erilaisia: siinä missä varhaisemmista on otettu useita kymmeniä painoksia, uudempien kohdalla suurin uusintapainoslukumäärä saattaa jäädä alle kymmenen. Tästä johtuen mukaan on valittu ne oppikirjat, joiden uusintapainoslukumäärä on suuri suhteessa muihin *samaan aikaan* julkaistuihin oppikirjoihin.

Kuvio 1

*Suomenkielisiä kansanopetukseen, kansakouluun, ala-asteelle, alakouluun tai vastaavalle ikäryhmälle tarkoitettuja evankelisluterilaisen uskonnon oppikirjoja, joissa yhtenä sisältöaiheena ovat raamatunkertomukset.

Tutkimistani oppikirjoista on siis olemassa lukuisia painoksia. Osassa tapauksista eri painokset ovat keskenään identtisiä, mutta toisinaan painosten väliset erot saattavat olla suuriakin, kun oppikirjailijat ovat parannelleet teostaan esimerkiksi ensimmäisen painoserän jälkeen huomatuista virheistä tai saadun palautteen perusteella.⁵⁸ Tutkittavakseni olen valinnut systemaattisella satunnaisotannalla kustakin kirjasta kolmannen painoksen. Oletukseni on, että tässä kohtaa ensimmäiseen painokseen mahdollisesti liittyvät virheet on jo korjattu, mutta kyseisellä oppikirjalla oli kuitenkin vielä useita käyttövuosia edessä; näin rajaan pois mahdollisuuden suuriin vääristymiin, mikäli tarkastelisin vain viimeistä, mahdollisesti muutettua ja vain lyhyen aikaa käytössä ollutta painosta. Tutkimuksessa käytetyt painokset painovuosiineen on merkitty lähdeluetteloon.

Ainoan poikkeuksen painoksen järjestysluvun suhteen tekee Siviä Heinämaan *Raamatun kertomuksia lapsille*, josta tutkittavana on 19. painos. Syynä tähän on se, että Abraham-kertomus on mukana kirjassa vasta 17., A. Hinkkasen uudistamasta painoksesta lähtien. Näin ollen tutkittavana oleva 19. painos on kolmas tästä lukien. Ilman Abraham-kertomusta olevana oppikirja on poikkeus aikalaistensa

⁵⁸ Tapauksissa, joissa otettu lisäpainos on täsmälleen edellisten painosten kaltainen, on tarvittu lisää niteitä joko entisten lisäksi esimerkiksi oppilasmäärän kasvaessa tai rikkoontuneiden ja liian kuluneiden tilalle. Esimerkiksi kansakoulun levitessä ja oppilasmäärien kasvaessa sekä suurten ikäluokkien aloitettua koulunkäynnin tarvittiin suuri määrä uusia kirjoja. Peruskoulun ensimmäisinä vuosina oppilaat myös saivat maksuttomat oppikirjat omiksi, jolloin jokaiselle oppilassukupolvelle tarvittiin aina uusi erä kirjoja, mikä tosin loppui lyhyeen taloudellisista syistä parissa vuodessa.

joukossa. Oppikirjan saama suuri uusintapainosmäärä vaatii kuitenkin ottamaan sen mukaan tutkittavaksi – onkin mielenkiintoista tutkia, millaisena Abraham-kertomus on lopulta päässyt oppikirjaan mukaan.

Tutkittavien 15 uskonnon oppikirjan takaa löytyy yhteensä 29 oppikirjailijaa, joista yksi on ollut tekemässä kahta tutkittavista oppikirjoista. Näiden oppikirjailijoiden joukossa on niin kansakoulun- ja luokanopettajia kuin teologeja; kaikilla oppikirjailijoista on akateeminen loppututkinto joko teologian tai kasvatustieteen alalta. Vanhimpien oppikirjojen tekijöistä monet ovat toimineet pääasiassa kirkollisella kentällä ja vasta toissijaisesti – jos lainkaan – kouluopetuksessa. Oppikirjailijoiden joukossa onkin niin pappeja, kansakouluopettajia, luokanopettajia kuin tohtoreita, professoreita ja piispoja. Varhaisimpien oppikirjailijoiden joukossa on myös useita opettajaseminaarien opettajia. Uusimpien oppikirjojen tekijäjoukosta taas saa etsimällä etsiä teologin koulutuksen saaneita, eikä uusinta oppikirjaa ole ollut tekemässä yhtään teologia.

Mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan, sitä hankalampi oppikirjailijoiden taustoja on selvittää. Varhaisempien oppikirjojen kirjoittajat ovat olleet aikansa ja alansa tärkeitä tekijöitä sekä osa nykyistä huomattavasti harvempaa akateemikkokuntaa. Heistä on kirjoitettu Kansallisbiografiassa ja moni heistä oli vihitty papiksi, joten heidän tietonsa löytyvät myös pappis- ja teologimatrikkeleista. Lähemmäs nykyä tultaessa uskonnon oppikirjailijoissa on yhä enemmän tavallisia kansakoulun- ja luokanopettajia, joista ei juuri löydy painettua tietoa edellä mainituista lähteistä.

Vanhin tutkittavista oppikirjoista on uskonnonopettaja ja Helsingin lyseon johtaja Karl Gabriel Leinbergin (1830–1907) laatima *Biblian-historia*, jonka julkaisu vuosi on 1861. Oppikirja on alun perin kirjoitettu ruotsiksi ja se on klassinen raamatunhistoria: sisältönä ovat tärkeimmiksi koetut kertomukset Vanhasta ja Uudesta testamentista. Tekstin lisäksi oppikirjassa on muutamia piirroksia. Seuraavat kaksi oppikirjaa ovat Jyväskylän normaalilyseon uskonnon yliopettajan Karl Ervastian (Ervast; 1839–1902) *Raamatun historia kansan opetusta varten* sekä uskonnonopettaja ja opettajaseminaarin lehtori Fredrik Wilhelm Sundwallin (1843–1929) *Raamatun historia – Kansan opetusta varten* vuodelta 1893. OPKI 1861:n tapaan Ervastian teos on suomennettu ruotsista. Sekä Ervastian että Sundwallin raamatunhistoriat koostuvat yksinomaan Raamatun kertomuksista, joiden lisäksi niissä on

liitteinä Palestiinan alueen kartat. Sundwall laati oppikirjansa kirkon katekismuskomitean pyynnöstä, kun vuoden 1886 kirkolliskokouksessa oli todettu tarvittavan kaikille seurakunnille yhteinen raamatunhistoria.⁵⁹

Neljäs oppikirja on pappi ja uskonnonopettaja Bror Hannes Päivänsalon, (Hellerlander vuoteen 1906; 1875–1933) alun perinkin suomeksi kirjoitettu *Raamattua lapsille – Kansakouluja varten*, joka on julkaistu vuonna 1906. Oppikirjassa on harvakseltaan mustavalkoisia piirroksia. Oppikirja myös alkaa Abrahamista, toisin kuin aiemmat tässä tutkimuksessa mukana olevat oppikirjat, jotka esittelevät raamatunkertomukset siinä järjestyksessä, jossa ne kirkkoraamatussa ovat. Viides oppikirja on tutkimusaineistossa ensimmäinen kahden oppikirjailijan yhteistyönä kirjoitettu oppikirja: ”jumaluusopin tohtori” Uno Paunun (vuoteen 1906 Dufva; 1873–1948) sekä kansakoulunopettaja ja pappi Frans Emil Liljan (1882–1951) *Kansakoulun raamatunhistoria* vuodelta 1928. Siinä on pitkän esipuheen lisäksi ”Johdatus”-luku, joka esittelee Raamatun Jumalan sanana ja lyhyesti sekä Raamatun että oppikirjan rakennetta. Oppikirjassa on muutaman sivun välein aiheeseen liittyvä piirroskuva. Vanhan ja Uuden testamentin kertomusten lisäksi oppikirjan lopussa on esimerkiksi kirkkovuotta ja kirkollisia toimituksia esittelevä liite otsikolla *Suomen kirkon seurakuntaelämä* – tämä on tutkittavista oppikirjoista ensimmäinen, joka ei koostu yksinomaan raamatunkertomuksista.

Kuudes oppikirja on kansakoulunopettaja Siviä Heinämaan (1877–1949) *Raamatun kertomuksia lapsille. Kansakoulun II ja III luokkaa sekä pyhäkouluja varten*. Oppikirja on alun perin julkaistu vuonna 1930, mutta Abraham-kertomus tuli mukaan vasta, kun kouluneuvos A. Hinkkanen uudisti oppikirjaa vuonna 1950. Tutkittavana olevassa oppikirjapainoksessa on siirrytty jo pelkkää raamatunhistoriaa monipuolisempaan opetussisältöön. Siinä käydään läpi Raamatun kertomuksia, aloittaen Joosefista ja siirtyen sitten Mooseksen kautta suoraan Jeesukseen. Jeesuksen jälkeen oppikirjassa esitellään ”Jumalan huoneita” Ilmestysmajasta ja synagogista kirkkoihin ja siirrytään sitten Abrahamiin ja takaisin Jeesukseen. Oppikirjan lopussa on vielä osio rukouksesta sekä lyhyt eettisiä aiheita käsittelevä osio.

Seitsemäs oppikirja on jälleen kahden oppikirjailijan yhteisteos, piispa Aleksi Lehtosen (1891–1951) sekä Jyväskylän opettajaseminaarin uskonnonlehtori Martti Haavion (1897–1966) *Raamatunhistoria kansakouluja varten* vuodelta 1938. Oppikirja on laadittu Lauri Ingmanin raamatunhistorian pohjalta ja siinä on

---

⁵⁹ Tamminen 1967, 109.

raamatunkertomusten lisäksi myös kirkkohistoriaa esittelevä luku ”Isiemme kirkko” Raamatunkertomusten kuvituksena on mustavalkoisia piirroskuvia ja kirjassa on myös karttaliite.

Kahdeksas oppikirja on kansakouluopettaja ja kirjailija Aili Konttisen (1906–1969) sekä pappi ja uskonnonopettaja Martti Simojoen (1908–1999) vuonna 1950 julkaistu *Ystävä sä lapsien... Alakansakoulun raamatunhistoria*, joka nimestään huolimatta ja kansakoulun rakenteellisista uudistuksista johtuen oli tarkoitettu kansakoulun kolmannella luokalla käytettäväksi. Oppikirja koostuu Vanhan ja Uuden testamentin kertomuksista ja on siinä mielessä perinteinen raamatunhistoria, että kertomukset käydään läpi siinä järjestyksessä kuin ne kirkkoraamatussa ovat. Yhdeksäs oppikirja on edellä jo esitellyn Martti Haavion sekä kansakoulunopettaja Lempi Vermasvuoren *Meidän lasten uskontokirja* vuodelta 1952. Heidän oppikirjassaan teksti koostuu jälleen ainoastaan raamatunkertomuksista ja oppikirjassa on kuvittaja-ikonin Martta Wendelinin piirroskuvat.

Kymmenes oppikirja on tutkimusaineistosta ensimmäinen vastaperustettua peruskoulua varten tehty oppikirja *Uskon maailma 3. Peruskoulun kolmannen luokan uskonnon oppikirja* vuodelta 1970. Se on virallisesti kokeilumoniste ja sen ovat laatineet uskontotieteen dosentti Lauri Honko (1932–2002), uskonnonopettaja Matti Huhta (s. 1927), sekä luokanopettajat Antti Lehtinen (1931–2013) ja Eero Toiviainen (s. 1930). Oppikirja alkaa eettisillä aiheilla ja siirtyy sitten raamatunkertomuksiin, joista Abraham-kertomus on ensimmäinen. Vanhan testamentin kertomusten jälkeen palataan jälleen etiikkaan ja siirrytään sitten Uuteen testamenttiin. Lopuksi käydään vielä läpi kymmenen käskyä etiikan näkökulmasta. Kirjassa on piirroskuvitusta ja värivalokuvia.

Yhdestoista oppikirja on *Hyvä Paimen 3 – Koululaisen Vanha testamentti* (OPKI 1986a) ja kahdestoista *Meidän luokan uskontokirja 3* (OPKI 1986b), molemmat vuodelta 1986. Ensin mainitun takana ovat Seurakuntaopiston Lapsityön instituutin johtaja Seppo Alaja (1940–1992) sekä luokanopettajat Aino Palho (s. 1937) ja Riitta Sarsa (s. 1930). Jälkimmäisen laatijoina taas on peräti viisi tekijää: Marja-Liisa Kuitunen (s. 1949), uskonnonopettaja Ilona Kuokkanen (s. 1945), Sakari Laurio, seurakuntalehtori Lauha Peltola (s. 1930) ja käytännöllisen teologian professori Kalevi Tamminen (s. 1928). *Hyvässä Paimenessa* on Vanhan testamentin kertomuksia, runsaasti värillisiä piirroskuvia sekä oppilaalle suunnattu esipuhe. *Meidän luokan uskontokirjassa* on kuvituksena sekä valokuvia että piirroskuvia ja

Hyvän Paimenen tapaan oppilasta puhutteleva esipuhe. Sisältönä on Vanhan testamentin kertomusten lisäksi joitakin Uuden testamentin kertomuksia ja etiikkaa sekä kirjan lopussa myös suppea sanasto.

Kolmastoista oppikirja on Lauri Airikkalan, pappi ja uskonnonopettaja Pirkko Arolan (s. 1946) ja luokanopettaja ja opinto-ohjaaja Juha Lahtisen *Askeleeni – Sanan kirja 3–4* vuodelta 1996. Oppikirjassa on värillinen piirroskuvitusta ja sisältönä sekä Vanhan että Uuden testamentin kertomuksia. Näiden lisäksi kolmantena osiona on otsikolla ”Pyhät ja pyhimykset” merkittäviä henkilöitä evankeliumeista ja kirkkojen kunnioittamia pyhimyksiä. Kirjan lopussa on vielä lyhyt opillinen ja kirkkovuoden kiertoa esittelevä osio sekä hakemisto. Neljästoista oppikirja on vuodelta 1997 ja se on nimeltään *Suuri kertomus 3–4 – Matkalla*. Oppikirjan takana ovat uskontoon erikoistuneet luokanopettajat Riitta Nisonen (s. 1944) ja Markku Töllinen (s. 1952) sekä uskonnon didaktiikan apulaisprofessori Markku Pyysiäinen (s. 1949). Oppikirjassa on piirroskuvitusta ja se alkaa etiikalla ja käsittelee sitten Vanhan testamentin kertomuksia Abrahamista alkaen; alkukertomuksiin päästään vasta Joona-kertomuksen jälkeen. Alkukertomusten jälkeen palataan etiikkaan ja sitä seuraavat joulun ja pääsiäisen ajan kertomukset.

Viidestoista ja tutkittavista oppikirjoista uusin on luokanopettaja, kasvatus-tieteen tohtori Harri Sainen (s. 1960), Lasten Keskuksen kustannustoimittaja ja luokanopettaja Rauna Sirolan (s. 1976) sekä luokan- ja äidinkielenopettaja Merja Uljaksen *Tähti 3 – Uskonnon oppikirja* vuodelta 2004. Kirjassa on piirroskuvitusta ja se alkaa johdattelulla ja oppilasta itsetutkiskeluun kannustavilla teksteillä, joiden jälkeen käsitellään Vanhan testamentin kertomuksia Abrahamista Moosekseen. Lopussa on vielä eettisiä aiheita käsitteleviä tekstejä ja näiden eri osioiden välissä käydään läpi joulun ja pääsiäisen liittyviä raamatunkertomuksia.

Suurin osa oppikirjailijoista on siis toiminut kansakoulun, ala-asteen tai alakoulun opettajana ainakin jonkin aikaa, monet erityisesti uudempien oppikirjojen tekijöistä pitkäänkin. Monet ovat olleet laatimassa myös muita oppikirjoja tai esimerkiksi opettajanoppaita. Erityisen merkillepantavaa on se, ettei oppikirjailijajoukossa näytä olevan eksegeettejä – vain Sundwall tekee tähän poikkeuksen. Muiden pääaineina tai erityisaloina ovat muun muassa kirkkohistoria, missiologia ja uskonnonpedagogiikka. Osa oppikirjailijoista on ollut aivan opettajan uransa alkuvaiheessa julkaistessaan oppikirjan, osalla taas on takanaan pitkä ura opettajana tai pappina.

2.3 Pelastus ja sivistys – uskonnonopetuksen tavoitteet opetussuunnitelmissa

Opetus ja kasvatustyö ovat toimintaa, jolla on aina jokin päämäärä ja tavoite. Koulutuksessa nämä tavoitteet on kirjattu opetuslakeihin ja -suunnitelmiin, joita on aika ajoin muutettu.⁶⁰ Opetussuunnitelmissa tavoitteet on määritelty opetukselle yleisesti sekä erikseen jokaiselle kouluasteelle ja oppiaineelle. Kulloinkin voimassa olleet uskonnonopetuksen tavoitteet ovat vaikuttaneet siihen, millaisia ratkaisuja oppikirjailijat ovat oppikirjoja laatiessaan tehneet, sillä oppikirjojen tarkoituksena on luonnollisesti ollut olla valtakunnallisten opetussuunnitelman mukaisia.

Tässä työssä sanalla opetussuunnitelma viitataan kaikkiin seuraavaksi esiteltyihin asiakirjoihin, vaikka tarkalleen ottaen kyse olisikin opetussuunnitelmakomiteoiden mietinnöistä ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteista. Aluksi komiteoiden laatimat mietinnöt kansakoulujen opetussuunnitelmista ja mallikursseista olivat luonteeltaan esimerkillisiä ja ohjaavia, mutta eivät sitovia tai velvoittavia. Periaatteessa jokaisessa koulussa kyseisen koulun johtokunta laati opettajaa sitovan opetussuunnitelman. Vasta peruskouluun siirryttäessä 1970-luvulla valtakunnallisista opetussuunnitelmista tuli opettajaa sitovia ja velvoittavia.⁶¹

Varsinaiset yhteisesti hyväksytyt ja lakiin kirjatut koulutuksen tavoitteet tulivat vasta vuonna 1982 hyväksytyyn peruskoululakiin, ja opetussuunnitelmien väljyysaste on vaihdellut peruskoulun olemassaolon aikana. Oppikirjat on kuitenkin aina laadittu olemassa olleiden valtakunnallisten mallien ja ohjeiden mukaisesti, sillä ne oli tarkoitettu käyttöön koko maassa. Lisäksi oppikirjojen merkitys osana opetusta on koko niiden historian ajan ollut merkittävä: ne ovat usein se käytännön opetussuunnitelma, jota opettaja on opetustaan järjestäessään seurannut. Näin on erityisesti varhaisimpien oppikirjojen kohdalla, kun opetus saattoi monesti painottua ulkolukuun. Tällöin jopa yksittäiset sanat ja lauseet ovat painuneet syvälle oppilaiden mieleen ja muistiin.⁶²

Suomalainen kansakoulu sai virallisen alkunsa, kun vuonna 1858 annettiin *Asetus kansanopetuksen järjestämisen perusteista Suomen suuriruhtinaanmaassa* (Kansakouluasetus 1858). Asetuksessa jätettiin lukutaidon opettaminen (alkuopetus) kotien tehtäväksi ja luotiin kansakoulusta lukutaitoisille tarkoitettu ja kirkosta

---

⁶⁰ Heinonen 2005, 7–16; Salminen 2012, 42.

⁶¹ Lappalainen 1992, 148, 151–152.

⁶² Nurmi 1966, 181; Numminen 1982, 21; Hiidenmaa & al. 2017, 11–13.

erillinen, valtiollinen instituutio, jossa opetuksesta huolehtivat tehtävään koulutettavat opettajat. Asetuksessa määrättiin myös, että opetuksen toteuttamista varten oli laadittava yksityiskohtainen opetusohjelma.⁶³

Vuonna 1866 annettiin *Asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaassa* (Kansakouluasetus 1866), jossa säädettiin kansakouluissa annettavasta opetuksesta. Vuoden 1858 asetuksen mukaisesti vuonna 1881 annettiin kansakoululle mallikurssit, joissa määrättiin opetuksen sisällöstä ja joita kansakoulunopettajien tuli noudattaa. Mallikursseissa ei kuitenkaan anneta ohjeita uskonnonopetuksen sisällöstä tarkasti, vaan päinvastoin niissä viitataan oppikirjoihin ja ohjeistetaan opettamaan näiden mukaisesti: Ensimmäisellä luokalla ”pipliahistoria” luetaan ”jonkun pienemmän oppikirjan, esim. ’Lastenraamatun’ mukaan”, mutta sieltäkin vain välttämättömät kertomukset sekä ”ne, jotka parhaiten soveltuvat herättämään ja ylläpitämään uskonnollista tunnetta lasten mielissä.” Tämän jälkeen oppikirja taas luetaan kokonaan. Toisella luokalla piplianhistoriaa laajennetaan ja kurssi luetaan ”jonkun laveamman oppikirjan, esim. ’Kouluraamatun’, mukaan, tahi suorastaan lukemalla Raamatusta”.⁶⁴

Vaikka kansakoulun suunnittelukomiteaa johtanut Uno Cygnaeus esittikin kansakoulun tarkoituksiksi kasvattaa oppilaista kristittyjä ja katsoi uskonnonopetuksen olevan kansakoulun keskeisimpiä aineita, lopullinen vuoden 1866 kansakouluasetus tai vuoden 1881 mallikurssit eivät määrittele opetukselle kristillistä tai muutenkaan ideologista perustaa tai kokonaispäämäärää. Kuitenkin näistä Cygnaeuksen ajatuksista tuli kansakoulun aatteellinen perusta vuosikymmenten ajaksi: Kansakoulun kristillinen perusta oli kansakoulussa itsestäänselvyys ja oppilaiden kasvattaminen kristityiksi oletusarvoinen tavoite. Kansakoulun keskeiseksi kasvatuspäämääräksi tuli lopulta kasvatushistorioitsija Kalevi Tammisen mukaan ”kristillissiveellisen luonteen muodostaminen” tai suoremmin ilmaistuna ”kasvattien johtami[minen] Jumalan ja Kristuksen luo”. Juuri syntynyt kansakoulu oli aatokseltaan selkeästi kristillinen, eikä uskontoa nähty vain yhtenä tietoineena muiden joukossa, vaan myös koulun kasvatustehtävän kannalta keskeisenä tekijänä.⁶⁵

Vuonna 1894 senaatti asetti komitean, jonka tehtäväksi tuli ”laatia suunnitelmia kaikille tarvittaville oppikirjoille”. Uskonnonopetuksen osalta komiteassa oli

---

⁶³ Kansakouluasetus 1858; Iisalo 1988, 114–115.

⁶⁴ Kansakouluasetus 1866; Mallikurssit 1881, 6–7; Lahdes 1966, 163; Iisalo 1988, 115–117.

⁶⁵ Kansakouluasetus 1866; Mallikurssit 1881; Tamminen 1966, 173–174; Tamminen 1982a, 25; Pyysiäinen 1998, 42.

mukana F. E. Sundvall, joka on myös OPKI 1893b:n laatija.⁶⁶ Komitean vuonna 1989 julkaiseman mietinnön *Suunnitelmia oppi- ja lukukirjoja varten* (Oppikirjasuunnitelma 1899) merkitys oppikirjojen laatimiselle oli suuri ja siinä lausutut periaatteet ja opetuksen tavoitteet ovat vaikuttaneet isoon osaan tämän tutkimuksen oppikirjojen laatijoista.⁶⁷ Oppikirjasuunnitelmassa otetaan myös ensimmäistä kertaa kantaa uskonnonopetuksen tavoitteisiin, kun siinä todetaan koko uskonnonopetuksen päätarkoituksen olevan pelastushistorian esittäminen.⁶⁸ Pelastushistoriallisessa raamatuntulkinnassa Vanha ja Uusi testamentti nähdään jatkuvajuonisena, yhtenäisenä teoksena, jonka keskiössä on Kristuksen kautta tapahtuva pelastus. Pelastushistorialliseen näkökulmaan kuuluu myös ajatus siitä, että Jumalan toiminta on nähtävissä koko ihmiskunnan historiassa. Oppikirjasuunnitelmassa ohjataan tarkastelemaan Raamatun kertomuksia pelastushistoriallisesta näkökulmasta, näkemään Vanha testamentti alisteisena Uudelle testamentille ja lukemaan sitä Uuden testamentin valossa.⁶⁹

Oppikirjasuunnitelmassa annetaan runsaasti konkreettisia ohjeita oppikirjojen tekijöille: Mietinnön aloittavassa luvussa *Yleisiä periaatteita* todetaan olemassa olevien oppikirjojen olevan tavallisesti liian laajoja sekä rakenteen ja esitystavan osalta kansakouluopetuksen päämääriä vastaamattomia ja korostetaan hyvän oppikirjan merkitystä opetustyössä. Luvussa esitetään periaatteita oppikirjojen laatimista varten: Oppikirjassa tulee komitean mielestä ottaa huomioon se rajallinen aika, joka opetukseen on käytettävissä ja näinollen valittava oppiaineksesta kirjaan vain kaikkein olennaisin.⁷⁰

Yleisten ohjeiden jälkeen Oppikirjasuunnitelma 1899 antaa ohjeita raamatunhistorioiden laatimiseen yksityiskohtaisesti: se luettelee ne kertomukset, jotka olisi sisällytettävä oppikirjaan ja neuvoo, että tekstin tulee olla havainnollista, mielenkiintoista ja ottaa huomioon lapsen kehitysvaihe. Kertomukset tulee liittää toisiinsa niin, että ne muodostavat jatkumon. Tarkoituksena on esittää pelastushistoria ja lukea Vanhaa testamenttia Uuden testamentin kertomuksia pohjustavana. Vuosilukuja ja nimiä on komitean mukaan vältettävä. Nouseva historiallis-kriittinen raamatuntutkimus sekä Sundvallin eksegeettinen tausta näkyvät huomautuksessa,

---

⁶⁶ Oppikirjasuunnitelma 1899, 2–5.

⁶⁷ Esimerkiksi KaOPS 1952:ssa annetaan oppikirjojen laadintaan hyvin samanlaisia ohjeita kuin Oppikirjasuunnitelmassa. KaOPS 1952, 64–71; Tamminen 1967, 114–115.

⁶⁸

⁶⁹ Oppikirjasuunnitelma 1899, 22–23, 25–27, 29–32; Tamminen 1967, 128; Goldingay 1992, 606–607; Gassmann 2001, 301.

⁷⁰ Oppikirjasuunnitelma 1899, 6–14.

jonka mukaan historiallisen tutkimuksen vahvistamattomia vuosilukuja ei tulisi sisällyttää oppikirjoihin.⁷¹

Mietinnössä käydään keskustelua siitä, tulisiko oppilaiden käyttää koulussa Raamattua vai raamatunhistorioita, eivätkä kaikki komitean jäsenet olleet asiasta samaa mieltä. Toisaalta Kirkkoraamattua pidettiin jokseenkin soveltumattomana koulukäyttöön: sen pyhän luonteen takia sitä ei komitean mielestä voinut oikein asettaa samalle viivalle koulun oppikirjojen kanssa. Raamattua ei pidetty sopivana myöskään oppilaiden näkökulmasta: se on kouluopetukseen aivan liian laaja, minkä lisäksi Raamatusta katsottiin olevan sellaisia kohtia, jotka eivät sovi lapsille – tällaisina pidettiin ”esimerkiksi peittelemättömiä esityksiä sukupuolielämän alalta.”⁷² Komitea ei kuitenkaan täysin varauksetta yhtynyt tähän, vaan suositteli kirkkoraamatun tai vastaavasti lyhyen raamatullisen lukukirjan käyttöä. Kuitenkin yksi komitean jäsenistä, K. Suomalainen, katsoo mietinnön loppuun sijoitetussa eriävässä mielipiteessään, ettei tällaista lukukirjaa tulisi käyttää uskonnonopetuksessa.⁷³

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä vuodelta 1916 (KaOPS 1916) halutaan entisestään painottaa raamattuopetusta ja siirtää katekismusopetusta rippikouluun. Sekä Uusi että Vanha testamentti tulisi mietinnön mukaan käydä läpi kaksi kertaa yläkansakoulun aikana. Toisaalta uskonnonopetusta haluttiin mietinnössä viedä hengelliseen ja hartaudelliseen suuntaan, ja esikuvaksi tässä otettiin pyhäkoulu. Lisäksi opettajan tuli ulkoluettuttaa oppilailla valittuja, helppotajuisia raamatunlauseita sekä virrensäkeistöjä. Uskonnonopetuksen tuli mietinnön mukaan olla ”[u]skonnollisen elämän virittämistä ja hartauden tunteen herättämistä” oppilaissa.⁷⁴

Vuoden 1923 uskonnonvapauslain tuomista muutoksista huolimatta kansakoulun ja erityisesti uskonnonopetuksen tavoitteena oli yhä kasvattaa henkilökoh-
taisen vakaumuksen omaavia kirkon jäseniä, vaikka uskonnonopetuksesta keskusteltaessa myös sen yhteiskunnalliset hyödyt alettiin nostaa esille.⁷⁵ *Maalaiskansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä* (MaOPS 1925) uskonnonopetuksen tehtäväksi määritellään ”uskonnollisen elämän herättäminen, t.s. oppilaiden opastaminen raamatun johdolla tuntemaan Jumalaa sekä halun virittäminen heissä

⁷¹ Oppikirjasuunnitelma 1899, 25–27, 29–32; Tamminen 1967, 128.

⁷² Oppikirjasuunnitelma 1899, 23.

⁷³ Oppikirjasuunnitelma 1899, 22–24, 95–96; Tamminen 1967, 163–171.

⁷⁴ KaOPS 1916, 57–59.

⁷⁵ Tamminen 1966, 176–179.

elämässään toteuttaa Jumalan tahto.” Mietintö toteaa raamattuopetuksen olevan uskonnonopetuksen päätehtävä ja antaa ohjeita raamattuopetukseen: ”raamatun useinkin laajoista esityksistä luontevasti lyhennettyinä ja monin paikoin (vallankin v.t:ssa) lapsentajuisempaan asuun muodostettuina.” Mietinnössä huomautetaan Uuden testamentin olevan ensisijainen ja kristinuskon perustuvan ennemmin Uuteen kuin Vanhaan testamenttiin. Vanhaa testamentin kertomukset tulee mahdollisuuksien mukaan sitoa sopiviin kohtiin Uutta testamenttia ja kertomuksia valittaessa ajatella niiden ”uskonnollista ja kasvatuksellista arvoa”. MaOPS 1925 antaa myös tarkan luettelon niistä Abraham-kertomuksen osista, jotka tulisi sisällyttää kouluopetukseen.⁷⁶

Toisen maailmansodan jälkeen kansakoulusta haluttiin poistaa sen uskonnollinen taustaideologia, mutta lopulta tyydyttiin muokkaamaan uskonnonopetusta aiempaa tarkoituksenmukaisemmaksi ja pedagogisemmaksi. *Kansakoulun opetus-suunnitelmakomitean mietinnössä* vuodelta 1946 (KaOPS 1946) kansakoulun tavoitteeksi nähdään erityisesti oppilaiden kasvattaminen käytännön elämään – muun muassa ahkeruuteen, säästäväisyyteen ja viisauteen. Mitään uskonnollisia tai muiden ideologisia tavoitteita ei suunnitelman yleisessä osassa enää mainita. Uskonnonopetus on kuitenkin selkeästi tunnustuksellista ja sen tehtävänä on paitsi uskonnollisen elämän herättäminen, myös ”auttaa lapsen kasvamista hyväksi ihmiseksi”. Toisaalta uskonnonopetuksen merkityksen todetaan olevan siinä, että se antaa oppilaalle ”moraalista ja yhteiskunnallista elämää lujittavia henkisiä voimavaroja”. Mietinnössä myös toivotaan, että uusia oppikirjoja julkaistaisiin ja annetaan ohjeita niiden laatimiseen.⁷⁷

Toisen maailmansodan jälkeen oppilas haluttiin entistä enemmän opetuksen lähtökohdaksi ja opiskeltavia asioita tuli tarkastella tämän elämänpiiristä käsin. Raamattua ei tullut käsitellä enää kronologisesti ja pelastushistoriallisen yleiskatsauksen valossa, vaan painoa oli annettava esimerkiksi Jeesukseen liittyville kertomuksille. Nouseva historiallis-kriittinen raamattukäsitys, joka alkoi 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa vaikuttaa myös suomalaisessa raamatuntutkimuksessa ja vähitellen myös kouluopetuksessa,⁷⁸ näkyy myös KaOPS 1946:ssa, kun KaOPS 1946 ottaa vahvasti kantaa muuttuvaan raamattukäsitykseen:

”Kansakoulussakin on rohkeasti sanouduttava irti ns. verbaali-inspiraatiosta, käsityksestä, että raamattu on sana sanalta jumalallisen ilmoituksen tuote. --- Mutta Raa-

---

⁷⁶ MaOPS 1925, 68–71, 74–75.

⁷⁷ KaOPS 1946, 7, 18–21; Nikander 2011, 154–155.

⁷⁸ Tamminen 1967, 128–129; Tamminen 1982a, 26–27.

matun kertomusten pysyvä arvo pohjautuu niiden uskonnolliseen ja eettiseen vaikutukseen. Niissä on usein symbolisesti, puutteellista ja virheellistäkin sanontaa käyttäen, esitetty aina kestäviä uskonnollisia ja moraalisia totuuksia.”⁷⁹

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä II vuodelta 1952 (KaOPS 1952) uskonnon sekä uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksen ohjeistus on otsoikoitu sanoilla ”Elämäkatsomukseen tähtäävä opetus”: koulun uskonnonopetuksen tavoitteena on oppilaan kristillinen elämäkatsomus. Kuitenkin KaOPS 1946:n tavoin uskonnonopetuksen tavoitteisiin tuodaan yhteiskunnallisia elementtejä, kun alkusanoissa korostetaan voimakkaasti uskonnonopetuksen yhteiskunnallisia hyötyjä ja perustellaan niillä uskonnonopetuksen tarpeellisuutta. Mietinnössä ollaan huolissaan oppikirjojen laadusta ja KaOPS 1946:n tapaan todetaan oppikirjan olevan opetusta usein varsin paljon ohjaava väline.⁸⁰

Uskonto on kansakoulussa vielä tässäkin vaihteessa vahvana taustaideologiana: uskonnonopetuksen ei tullut olla vain kronologista raamatunhistorian opetusta, vaan Raamattu nähtiin kasvatuksen perustana (kasvatuskirjana). KaOPS 1952:ssa kehoitetaan valitsemaan opetettavat raamatunkertomukset perustelunaan ajan muuttuneet vaatimukset: kaikki niistä eivät ”ole yhtä käyttökelpoisia kasvatettaessa nykyajan ihmisiä ja kansalaisia.” Lisäksi ohjeena todetaan, että oppilaan edellytykset ja tarpeet tulee ottaa huomioon. Niin ikään lasta ei saisi opettaa pelolla vaan opetuksen näkökulman tulisi olla Jumalan hyvyttä ja rakkautta korostava.⁸¹

KaOPS 1952:ssa todetaan raamatunhistorian olevan vallitseva opetussisältö. Koulun uskonnonopetukselle rakennettiin 1950-luvulla myös tietoisesti kirkon kasvatustoiminnasta ja kasteopetuksesta poikkeavaa profiilia ja alettiin aiempaa enemmän painottaa uskonnonopetuksen yhteiskunnallista hyötyä. Kuitenkin suhde kirkkoon ja seurakuntiin säilyi ja yhteisiäkin piirteitä koulun ja kirkon opetussisällöissä oli. Myöhemmin 1960-luvulle tultaessa maailman- ja ihmiskuvan hahmottamisen murros toi jälleen paineita uskonnonopetuksen muuttumiselle.⁸²

Uuden peruskoulun pohjaksi tulivat nyt sekä kansa- että oppikoulu ja niiden molempien, toisistaan monin tavoin erilaiset opetussuunnitelmat ja perinteet.⁸³ Peruskouluun siirryttäessä uskonnonopetuksen tavoitteet siirtyvät oppilaan ohjaamisesta kristilliseen elämäkatsomukseen avoimemman lopputuloksen tavoitteeseen,

---

⁷⁹ KaOPS 1946, 21.

⁸⁰ KaOPS 1952, 64–65, 206.

⁸¹ KaOPS 1952, 65.

⁸² KaOPS 1952, 65; Pyysiäinen 1998, 48–49; Kallioniemi 2005, 16; Nikander 2011, 155.

⁸³ Tamminen 1982a, 28; Salminen 2012, 103.

kun uskonnonopetuksen tavoitteeksi määritellään *Peruskoulun väliaikaisessa opetussuunnitelmassa* vuonna 1967 (PeVOPS 1967) ja ensimmäisessä *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa* vuodelta 1970 (POPS 1970) ”edistää oppilaiden uskonnollista, eettistä ja sosiaalista kehitystä ja siten palvella heidän persoonallisuutensa kypsymistä”.⁸⁴ *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet* vuodelta 1985 (POPS 1985) tuo kristinuskon takaisin, tosin tällä kertaa vain yhdeksi oppilaalle syntyvän vakaumuksen – oli se mikä tahansa – *mahdollisista* perustoista:

Uskonnon opetuksen tavoitteena on peruskoulun kasvatuspäämäärää ja keskeisiä kasvatus tavoitteita toteuttaen perehdyttää oppilaat Raamatun ja kirkon opetukseen, jotta he saisivat virikkeitä henkilökohtaisen vakaumuksensa muodostamiseen.⁸⁵

Opetussuunnitelmissa pelastushistoriallisen näkökulman painottaminen näkyy kuitenkin vielä POPS 1985:ssa, jossa puhutaan Vanhan testamentin kohdalla pelastushistoriallisesta näkökulmasta. Uskonnonopetuksen lähestymistavan tulee POPS 1985:n mukaan olla elämänläheinen ja kuvata sitä, ”miten Jumala on puhutellut ja johdattanut yksityisiä ihmisiä, sukua ja heimoa ja kansaa.” Keskeisistä hahmoista POPS 1985:ssä mainitaan ”mm. Samuel, Daavid ja Salomo”, mutta ei yhtäkään patriarkkaa.⁸⁶

Perusopetuslakia uudistettiin laajasti vuonna 1998, mutta vuoden 2003 uusi uskonnonvapauslaki toi uskonnonopetukseen vain vähäisiä muutoksia. Keskeisimpänä ja tärkeimpänä kuitenkin oli uskonnonopetuksen tunnustuksellisuuden poistaminen – tähän asti uskonnonopetus oli ollut indoktrinoivaa, mutta nyt alettiin käyttää termiä *oppilaan oman uskonnon opetus*.⁸⁷

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet vuodelta 1994 (POPS 1994) tuo opetuksen yleisiin tavoitteisiin ensimmäistä kertaa sanan yleissivistys. Uskonnonopetuksen tavoitteena POPS 1994:ssä on ”tarjota oppilaalle tietoa ja kokemuksia oman uskonnon merkityksestä hänelle itselleen ja oivallusta sen laaja-alaisista vaikutuksista yhteiskunnassa ja kulttuurissa.”⁸⁸ POPS 1994:n teksti on muilta osin hyvin ylimalkainen, eikä siinä anneta tarkkoja ohjeita raamattuopetuksen sisällöksi. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa* vuodelta 2004 (POPS 2004) uskonnonopetuksen tavoitteissa korostuu aiempien tapaan se, että uskonnonopetuksen tulisi auttaa oppilasta muodostamaan vakaumus:

---

⁸⁴ PeVOPS 1967, 1; POPS 1970, 232.

⁸⁵ POPS 1985, 113.

⁸⁶ KaOPS 1952, 65; POPS 1985, 115.

⁸⁷ Salminen 2012, 103; Kallioniemi 2005, 20–22.

⁸⁸ POPS 1994, 11, 89.

Uskonnon opetuksen tehtävänä on tarjota oppilaalle tietoja, taitoja ja kokemuksia, joista hän saa aineksia identiteetin ja maailmankatsomuksen rakentamiseen. --- Opetuksen tavoite on uskonnollinen ja katsomuksellinen yleissivistys.⁸⁹

Raamattuopetuksen sisältöjen kohdalla POPS 2004:ssä mainitaan tutustuminen ”Vanhan testamentin keskeisiin kertomuksiin” sekä patriarkkakertomukset, mutta kuten kahdessa aiemmassakin opetussuunnitelmassa, tarkkoja sisältöjä tai ohjeita opetuksen järjestämiseksi ei anneta.⁹⁰ Opettajan – tai tämän opetusta ohjaavan opikirjan – vallan alle jää määritellä, mitkä kertomuksista ja kertomusten osista ovat näitä keskeisiä kertomuksia.

Yhteistä koko tutkimusajanjakson opetussuunnitelmille on tavoite edistää oppilaan henkilökohtaisen vakaumuksen syntymistä. Tutkimusajanjakson alkupäässä tälle vakaumukselle oli määritelty myös sisältö: vakaumuksen tuli olla kristillinen ja perustua Raamattuun. Peruskouluun siirryttäessä tämä tavoite kuitenkin muuttui: enää vakaumukselle ei määritelty sisältöä, vaan oppilaalle tuli tarjota virikkeitä minkä tahansa vakaumuksen muodostamiseksi; aluksi koko kouluopetuksen tavoitteena oli siis tuottaa kristittyjä, myöhemmin taas ensisijaisesti ”sivistyneitä ja vastuullisia kansalaisia.”⁹¹

Vielä vuoden 1952 opetussuunnitelmakomitean mietinnössä uskonnonopetuksen tavoitteena on kristillisen uskon synnyttäminen. Virallisesti uskonnonopetus oli tunnustuksellista – siis tietyn opin mukaista – aina vuoden 2003 uskonnonvapauslakiin ja vuoden 2004 POPS:iin asti, mutta käytännössä tilanne oli tällöin jo muuttunut: opetuksen tavoitteena ei enää vuosikymmeniin ollut kristityiksi kasvataminen, vaan oppilaan oman identiteetin etsimisen tukeminen ja siihen eväiden tarjoaminen. Lainmuutos siis vain lausui ääneen ja vahvisti jo vallinneen tilanteen.⁹²

---

⁸⁹ POPS 2004, 204.

⁹⁰ POPS 2004, 205.

⁹¹ Peruskoululaki 1982, §2; Perusopetuslaki 1998, §3.

⁹² KaOPS 1952, 65; POPS 1970, 232; POPS 1985, 10–14, 113; POPS 1994, 11, 89; Kallioniemi 2005, 20–21. Uskonnonopetuksen varhaisista tavoitteista vrt. Räsänen 2017, 286.

3 Mitä mukaan? Kertomuksen juoneen tehdyt muutokset

3.1 ”Lähde maastasi, suvustasi ja isäsi kodista siihen maahan, jonka minä sinulle osoitan”: Jumalan kutsu Abraham-kertomuksen ytimenä oppikirjoissa

Abraham-kertomuksen juoneen tehtyjen muutosten tarkastelua varten olen jakanut Raamatun Abraham-kertomuksen ensin 21 laajempaan osioon ja tämän jälkeen 130 yksityiskohtaisempaan osaan ja otsikoinut osat niiden keskeisimmän sisällön mukaan (Liite 1).⁹³ Viittaan näihin osioihin pääasiassa liitteessä 1 mainituilla otsikoilla. Tämän jaon avulla olen tarkastellut sitä, kuinka paljon ja mitä eri juonenkäänteitä kukin oppikirja toistaa tekstissään. Jaottelu ja sen avulla tehty taulukointi ovat toimineet tutkimuksen työkaluina ja näkyvät lähinnä tutkimustulosten jäsenyksessä.

Kouluvuosien puitteissa ei ole mahdollista opettaa läpi koko Raamattua ja kaikkia sen kertomuksia yksityiskohtaisesti, joten oppiainekseksi on valittava opetuksen tavoitteiden kannalta kaikkein olennaisin sisältö.⁹⁴ Yksikään oppikirjoista ei toista kaikkia kertomuksen osia ja laajimmatkin esitykset jättävät pois useita laajoja kertomusosioita. Oppikirjojen tekstit ovat myös hyvin erimittaisia. Esimerkiksi OPKI 1952:ssa Abrahamista kirjoitetaan vain 13 rivin verran, kun taas oppikirjoissa OPKI 1861:ssä ja OPKI 1997:ssä peräti kymmenen sivun verran. Samoin siinä, kuinka monta osiota kukin oppikirja toistaa, on huomasti eroa. Sisällöllisesti suppeimmat oppikirjat toistavat alle neljänneksen eli kahdesta viiteen edellä mainituista 21 juonen osiosta.⁹⁵ Laajimmat taas sisällyttävät tekstiinsä 14–17 eri osiota.⁹⁶ Se, mitkä osat mikäkin oppikirja toistaa, on lueteltu liitteessä 2, joten en toista näitä kaikissa tämän luvun alaviitteissä. Samassa on mainittu myös ne sivut, joissa kyseinen kertomusosio esiintyy.

Oppikirjojen välillä on eroa siinä, mitä pidetään kertomuksen keskeisimpänä sisältönä, mutta kaikkia oppikirjoja yhdistää kuitenkin yksi kertomuksen osa: Abrahamin Jumalalta saama kutsu lähteä asuinpaikaltaan Jumalan tälle osoittamaan

---

⁹³ Olen tehnyt jaon itse ja sisällön perusteella. Jako on jokseenkin yhtenäinen vuoden 1992 Kirkkoraamatun väliotsikoinnin kanssa, mutta joitakin eroja on.

⁹⁴ Oppikirjasuunnitelma 1899, 6–14, 22–24, 26–27; MaOPS 1925, 69; KaOPS 1946, 18; KaOPS 1952, 65; POPS 2004, 205.

⁹⁵ OPKI1930 (2 osiota), OPKI1952 (4 osiota), OPKI1970 (4 osiota) ja OPKI1986b (5 osiota).

⁹⁶ OPKI1861 (14 osiota), OPKI1893a (14 osiota), OPKI1893b (17 osiota), OPKI1928 (14 osiota) ja OPKI1938 (14 osiota).

maahan sekä Abrahamin totteleminen vastauksena Jumalan kutsuun. Osa oppikirjojen teksteistä on niin suppeita, että ne käsittävät oikeastaan vain tämän osion.⁹⁷ Oppikirjoissa kertomuksen ytimeksi muodostuukin tämä Abrahamin Jumalalta saatu kutsu ja Abrahamin siihen antama vastaus: se on se kaikkein tärkein asia, joka on otettu mukaan.

Yhtä oppikirjaa lukuun ottamatta kaikki oppikirjat esittelevät Abrahamin jollain tavalla. Ainoastaan oppikirjoista uusin, OPKI 2004, esittelee aluksi paimentolaisuutta yleisesti ja aloittaa sitten varsinaisen kertomuksen ilman henkilöesittelyitä. Tavallisesti Abrahamin eli kertomuksen päähenkilön esittely sisältää ainakin asuinpaikan, josta puhutaan joko Raamatun tapaan Kaldean Urina tai kenties lukijalle tutummin Mesopotamiaa tai Kaksoisvirranmaana. Toisin kuin Raamatussa, Abrahamin lapsuudenperhettä ei oppikirjoissa juuri esitellä: isän nimen mainitsee vain muutama oppikirjoista, eikä esimerkiksi Abrahamin veljiä esittele yksikään oppikirjoista. Vain yksi oppikirjoista, OPKI 1893a, kertoo Abrahamin muuttaneen ennen Jumalalta saatua kutsua isänsä, veljenpoikansa ja vaimonsa kanssa Urista Harraniin.⁹⁸

Abrahamin vaimo Saara mainitaan kaikissa oppikirjoissa, mutta oppikirjat eivät Raamatusta poiketen paljasta vielä kertomuksen aluksi Abrahamin vaimon olevan hedelmätön tai välttämättä puhu tekstissä lainkaan lastensaamisvaikeuksista. Abrahamin isällä ja veljillä ei – toisin kuin Saaralla – ole useimmissa oppikirjoissa kertomuksissa minkäänlaista roolia, joten näiden hahmojen nimeämiselle ei oppikirjoissa ole tarvetta. Tässä näkyikin yksi adaptoinnin ja opetussuunnitelmien periaatteista: oppikirjoissa on pyritty yksinkertaisuuteen ja selkeyteen turhiksi koettuja rönsyjä, henkilöhahmoja ja yksityiskohtia karsimalla.

Eri oppikirjojen välisistä eroista huolimatta tietyt kertomuksen osat toistuvat huomattavasti toisia useammin: jotkin ovat mukana kaikissa tai lähes kaikissa oppikirjoissa, jotkin taas eivät yhdessäkään. Kaikissa oppikirjoissa Jumala puhuu Abrahamille kehottaen tätä lähtemään maasta (=kutsu), Abraham tottelee ja lähtee, ottaen mukaansa ainakin vaimonsa ja lähes kaikissa oppikirjoissa myös veljenpoikansa Lootin sekä perheiden omaisuudet. Kaikissa oppikirjoissa Abraham seurueineen myös saapuu Jumalan tarkoittamaan maahan ja rakentaa sinne alttarin (=totteleminen). Useimmissa oppikirjoissa Abraham myös rukoilee tai kiittää Jumalaa alttarin ääressä.

---

⁹⁷ OPKI 1930, OPKI 1952 ja OPKI 1970.

⁹⁸ OPKI 1893a, 8; OPKI 2004, 18–22.

Tähän kaikkia oppikirjoja yhdistävät asiat sitten päättyvätkin. Edes Jumalan Abrahamille antama, kiinteästi maastalähtökehotukseen liittyvä lupaus siunauksesta ja lukuisista jälkeläisistä ei toistu kaikissa oppikirjoissa, vaan OPKI 1996 jättää sen pois. Suppeimmat oppikirjatekstit myös pysähtyvät tähän, eivätkä kerro enää juuri muuta Abrahamiin liittyen kuin tämän pojan Iisakin nimen. Suurin osa oppikirjoista kertoo Abrahamin ja Lootin eroamisesta, kolmen miehen vierailusta, liiton solmimisesta ainakin jollain tapaa, Abrahamin pojasta Iisakista ja vaimosta Saarasta sekä Iisakin vaimosta Rebekasta.

Yksi selkeästi erottuva trendi juonen tason muutoksissa on, että oppikirjoista varhaisimmat ovat Raamatun kertomukselle uskollisimpia, ottavat mukaan eniten juonenkäänteitä ja toistavat mukaan valitut osiot tarkasti, kun taas uudemmat yhdistelevät ja muuntelevat eri kertomusosioita hyvinkin vapaasti. Joidenkin kertomusosioiden kohdalla tilanne on jakautunut: puolet oppikirjoista on ottanut kertomuksen osan mukaan, puolet taas ei. Tällaisia ovat muun muassa Iisakin uhraaminen (Gen. 21:1–18). Tässä omaan lailliseen jälkeläiseen kohdistunut väkivalta tai tarkemmin sanottuna sen uhka on kenties ollut niin voimakkaasti mieleen jäävää elementti, että kertomusosa on elänyt ”kansan keskuudessa” ja ollut siksi ikään kuin pakko ottaa mukaan niihin oppikirjoihin, joissa se on.⁹⁹ Toisaalta samat kertomusosion väkivaltaisuuteen liittyvät syyt ovat voineet puoltaa sitä, ettei sitä ole otettu mukaan toisiin oppikirjoihin.

Kertomus Lootin ja Abrahamin teiden erkanemisesta toistuu kaikkiaan kymmenessä oppikirjassa. Kaikissa kymmenessä oppikirjassa ero Lootista -kertomusosiossa toistuvat seuraavat kohdat: Abrahamin ja Lootin karjat kasvavat niin suuriksi, ettei laidunmaata riitä kummallekin ja heidän paimenensa alkavat riidellä. Abraham ei tahdo riidellä, vaan kehottaa Lootia valitsemaan alueensa. Loot valitsee vehreältä näyttävän Jordanin alangon. Tämän lisäksi osa oppikirjoista kertoo Abrahamin varakkuudesta, kertoo Jordanin alangolla sijaitsevan Sodomian kaupungin turmeltuneisuudesta tai Jumalan puhuvan Abrahamille vahvistaen juuri tämän maan olevan Abrahamille ja tämän jälkeläisille. Samoin kaikkiaan yksitoista oppikirjoista kertoo siitä, kuinka kolme miestä tulevat Abrahamin vieraiksi ja lupaavat Saaran synnyttävän lapsen.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Kertomus, jossa Abraham lähes uhraa poikansa, löytyy myös esimerkiksi Koraanista, mikä kertoo sen laajasta tunnettuudesta ja vaikutushistoriasta.

¹⁰⁰ OPKI 1861, 13–14; OPKI 1893a, 10; OPKI 1893b, 10; OPKI 1906, 5–6; OPKI 1928, 23–24; OPKI 1938, 17–18; OPKI 1950, 14–15; OPKI 1986a, 19; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 30–31; OPKI 2004, 24–25.

Raamatussa Jumala solmii liiton Abrahamin kanssa kaksi kertaa: ensimmäisellä kerralla tämä lupaa Abrahamille taivaan tähtien verran jälkeläisiä (Gen. 15:1–6) ja toisella kertaa Abraham ja Saara saavat uudet nimet (Gen. 17:1–22). Osa oppikirjoista toistaa nämä molemmat liiton solmimiset, mutta moni joko ottaa mukaan vain toisen tai yhdistää elementtejä toisesta liiton solmimiskertomuksesta osaksi jotakin toista kertomusta. Mielenkiintoista on myös se, etteivät ne oppikirjat, jotka ottavat mukaan molemmat liiton solmimistapaukset tai elementtejä niistä, kerro ensimmäisen liiton kohdalla mitään liiton solmimista tai mainitse sanaa liitto, vaikka lähes kaikki muut tuon kohtausten elementeistä ovatkin mukana.¹⁰¹ Ylipäättään ei ole lainkaan harvinaista, että joitakin Raamatussa erillisinä kerrottuja kohtauksia on oppikirjoissa yhdistetty osaksi samaa kertomusosiota. Näin on tehty esimerkiksi Jumalan lupauksia koskevissa kohdissa, jotka ovat Raamatun tekstissä moninaisia, pitkiä ja toistavat itseään useita kertoja. Erityisesti uudemmissa oppikirjoissa tämä on hyvin tavallista – OPKI 1996:ssa esimerkiksi on yhdistetty elementtejä osioista 1, 2, 7 ja 10.¹⁰² Oppikirjailijat ovatkin tässä noudattaneet selkeyden ja karsimisen periaatteita: he muodostavat itse omia sisäisesti koherentteja ja jatkuvajuonisia syn- teesejä kertomuksen eri osista.

Abrahamin poika Iisak on vähintäänkin mainittu yhtä lukuun ottamatta kaikissa oppikirjoissa. Kahta lukuun ottamatta oppikirjat kertovat Iisakin syntymästä Jumalan antaman lupauksen täyttymyksenä. Kolmea lukuun ottamatta kerrotaan myös Iisakin saavan puolisoonsa Rebekan, mutta se, kuinka tarkkaan tästä kerrotaan, vaihtelee hyvin suuresti: 11 oppikirjaa kertoo tarkasti, kuinka Abraham lähettää palvelijansa noutamaan Iisakille vaimoa, mutta esimerkiksi OPKI 2004 tyytyy toteamaan, että Iisak ”löysi vaimokseen Rebekan.”¹⁰³

Saaran tai Abrahamin kuolema on läsnä osassa oppikirjoista: Saaran kuolemasta ja hautaamisesta kertoo viisi, Abrahamin kuolemasta seitsemän. Merkille pantavaa on, että yhtä lukuun ottamatta nämä kaikki oppikirjat kuuluvat ennen 1950-lukua julkaistujen oppikirjojen joukkoon: Poikkeuksen tähän tekevä OPKI 1996 mainitsee Abrahamin kuoleman vain hyvin lyhyesti ja jo osana Iisakista kertovaa lukua.¹⁰⁴ Ilmeisesti kuoleman on myöhemmin nähty niin herkäksi aiheeksi,

¹⁰¹ Molemmat: OPKI 1861, 12; OPKI 1893a, 9–10; OPKI 1893b, 9–10; OPKI 1928, 22–23; OPKI 1997, 28–29. Vain toinen: OPKI 1938, 16–17 (Ei mainitse tässä liittoa.); OPKI 1986b, 14–15; OPKI 1986b. Yhdistetty: OPKI 1986a, 17 ja OPKI 2004, 23 (Yhdistetty osion 4 loppuun osion 7 elementtejä, mutta liittoa ei mainita lainkaan.)

¹⁰² OPKI 1996, 16.

¹⁰³ OPKI 2004, 26.

¹⁰⁴ OPKI 1996, 20.

ettei siitä ole sopivaa puhua kesken Abraham-kertomuksen, vaan mieluummin sille erikseen varatuilla oppitunneilla, joille on oppikirjoissa varattu omat osionsa.

Esiintymiseltään selvästi harvinaisempia ovat kertomusosiot Sodomän hävittämisestä ja Abrahamin Jumalan kanssa käymästä neuvottelusta, Lootin vieraista ja tämän Sodomasta pelastumisesta, Iisakin uhraamisesta tai Saaran ja Abrahamin kuolemista. Näistä kertoo enintään puolet oppikirjoista. Kolme oppikirjoista taas kertoo Lootin vangiksi joutumisesta ja siitä, kuinka Abraham pelasti tämän. Vain kaksi oppikirjoista kertoo jotain Melkisedekistä, Hagarista ja Ismaelistä.

Suurin osa oppikirjoista noudattaa kertomuksen etenemisessä Raamatun kromologiaa uskollisesti. Erityisesti tämä koskee varhaisimpia oppikirjoja, joissa pieniä yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta juoni noudattaa täsmälleen Raamatun tekstin järjestystä. Sen sijaan uudemmissa oppikirjoissa 1970-luvulta alkaen tapahtumajärjestys ei välttämättä ole kaikilta osin sama kuin Raamatussa, vaan oppikirjailija on saattanut ottaa hyvinkin paljon vapauksia jäsentäessään tekstiä uudelleen. Tavallista näissä uudemmissa oppikirjoissa on myös toistaa jokin kertomuksen osioista epätäydellisenä eli jättää osa yksityiskohdista pois. Eniten muokatuissa kohdissa oppikirjan tekstistä on kyllä vielä tunnistettavissa taustalla oleva raamatunkohta, mutta kohta on saatettu esimerkiksi irrottaa alkuperäisestä kohdasta ja siirtää toiseen kohtaan kertomusta. Näin on tehty useassa oppikirjassa esimerkiksi liiton solmimista käsittelevissä kohdissa.¹⁰⁵

Sen lisäksi, että oppikirjoissa Abraham-kertomuksesta on adaptointiteorian mukaisesti jätetty pois kokonaisia osioita, tekstiä on lyhennetty myös yksityiskohdista, juonenkäänteistä ja toistoja karsimalla sekä tekstiä referoimalla. Samalla jää aina joitakin yksityiskohtia pois, mikä on perusteltua oppikirjan ja adaptoinnin tarkoitusta ajatellen: on keskityttävä olennaisimpaan. Esimerkiksi Sodomän ja Gomorran tuhoamiseen liittyen: kun Raamatussa tuhon kohtaavia kaupunkeja on kaksi, osassa oppikirjoista näistä mainitaan vain toinen, Sodoma.¹⁰⁶

Yksi eniten ja selvimmin lyhennetty kertomuksen osio on hautaluolan hankkiminen Saaran hautaamista varten. Raamatussa kertomus on monipolvinen ja pitkä, eikä pellon ostaminen käy noin vain: Saaran kuoltua ja Abrahamin surtua tätä aikansa hän ryhtyy sukuhaudanhankkimiseen. Raamatussa Abraham keskustelee asiasta kohteliaasti ja runsassanaisesti ensin heettiläisten kanssa, ja he tarjoavat Saarelle viimeistä leposijaa omissa sukuhautoissaan. Abraham kiittelee ja kumartaa,

---

¹⁰⁵ Esimerkiksi OPKI 1996, 15–16; OPKI 1997, 28.

¹⁰⁶ OPKI 1938, 20; OPKI 1950, 17.

mutta tahtoo kuitenkin ostaa luolan ja tehdä siitä oman sukuhaudan. Niinpä hän kääntyy heettiläisen Efronin puoleen: Efron on valmis lahjoittamaan vainion luolineen Abrahamille, mutta tämäkään ei sovi, vaan Abraham haluaa ostaa vainion, ei saada sitä lahjaksi. Lopulta Efron tekee tarjouksen, jonka Abraham hyväksyy: neljä sataa hopeasekeliä vaihtaa omistajaa heettiläisten silmien edessä, Abraham saa vainion ja luolan omakseen päästen viimein hautaamaan vaimonsa.¹⁰⁷ Niissä viidessä oppikirjassa, joissa Saaran hautaamisesta kerrotaan, on edellä esitetty tiivistetty yhteen virkkeeseen seuraavaan tapaan: ”Aabraham osti Hebronista Makpelan pellon, jossa oli luola, ja siihen hän hautasi Saaran.”¹⁰⁸

Kuten Raamatun Abraham-kertomusta esitellessäni havaitsin, kertomuksessa on hahmotettavissa kolme eri tasoa: Ensinnäkin Genesiksen Abraham-kertomuksessa kerrotaan Abrahamin suvun tarinaa, toiseksi tämän suhteesta Jumalaan ja kolmanneksi tämän perhe-elämästä. Oppikirjoissa näkyvät kaikki nämä eri tasot, mutta eniten korostuu Abrahamin ja Jumalan välisen suhteen kuvaus. Erityisesti uudemmissa oppikirjoissa Abraham on vielä Raamattuakin selkeämmin kertomuksen keskus, jonka näkökulmasta tapahtumat etenevät. Jumalan esittämä kutsu Abrahamille ja tämän vastaaminen siihen tottelemalla ovat oppikirjojen kertomusten ydin.

Toinen kertomuksen keskeinen elementti on suvun jatkuminen Iisakin kautta. Abraham-kertomus on sekä Raamatussa että oppikirjoissa osa patriarkkakertomuksia ja kertomuksia Israelin kansan synnystä. Yhteys Jumalaan, lupaus jälkeläisistä sekä laillisten poikien synnyttäminen suvunjatkajiksi onkin näitä kertomuksia Abrahamista, Iisakista ja tämän lapsista ja lapsenlapsista yhteen sitova kehys. Perhe-elämän taso korostuu kuitenkin joissakin uudemmissa oppikirjoista. Erityisen suuri rooli sillä on kahdessa uusimmassa oppikirjassa, OPKI 1997:ssä ja OPKI 2004:ssä. Näissä oppikirjoissa kaikki Jumalan repliikit liittyvät suorasanaisesti lupaukseen lapsen saamisesta.

3.2 Poistetut kohtaukset: seksiä ja väkivaltaa

Adaptointiteorian mukaan tekstistä poistetaan sellaisia osioita ja elementtejä, jotka eivät sovellu oletetulle lukijakunnalle esimerkiksi näiden nuoren iän, vähäisen tietopohjan tai ymmärräskyvyn vuoksi.¹⁰⁹ Käytännössä tämä tarkoittaa sopimattomaksi katsottujen tai liian monimutkaisten asioiden poistamista. Oppikirjasuunni-

---

¹⁰⁷ Gen. 23:3–20.

¹⁰⁸ OPKI1893b, 12.

¹⁰⁹ Oittinen 2000, 77; Sagulin 2010, 12.

telma 1899:ssa viitataan sellaisiin kohtiin Raamatussa, jotka eivät olisi lapsille soveliaita – tällaisina pidettiin ”esimerkiksi peittelemättömiä esityksiä sukupuolielämän alalta.”¹¹⁰ Yksi selvästi eniten poistettu kertomuselementti onkin seksiin sekä monimutkaisiin ja oppikirjojen syntykontekstin moraalien kannalta kyseenalaisiin perhesuhteisiin liittyvät kohtaukset.

Kertomuksen osista neljä on aivan selkeästi sellaisia, joista kukaan ei kerro. Nämä ovat Abrahamin ja Saaran vierailu Egyptissä, Lootin tytärten harjoittama insesti, Gerarin kuningas Abimelek sekä Abrahamin vanhoilla päivillään ottama uusi vaimo ja tämän synnyttämät lapset. Raamatussa näistä kaikista tapahtumista kerrotaan melko perusteellisesti ja ne saavat melko paljon palstatilaa. Vaikka ne eivät ole kaikkien juonitasojen etenemisen kannalta välttämättömiä, ovat ne kuitenkin olennainen osa niitä. Esimerkiksi Gerarin kuninkaan kanssa solmittu liitto liittyy vahvasti suvun tarinaan, jossa paimentolaisheimo vähitellen luo rauhanomaisia suhteita uudella asuinalueellaan jo asuviin kansoihin. Se ei kuitenkaan suoraan liity Abrahamin ja Jumalan väliseen suhteeseen tai perhe-elämään, jotka ovat oppikirjojen laatijoille selvästikin keskeisempiä tasoja. Näistä kahdesta vielä keskeemmäksi osoittautuu ensin mainittu, sillä se liittyy kiinteästi pelastushistorialliseen näkökulmaan – perhe-elämä ja suvun tarina ovat vain tämän toteutumisalusta, kun Jumalan lupaukset tulevat todeksi Iisakin syntymässä ja luvattuun maahan pysyvästi asettautumisessa.

Sodoman hävittämisessä ja Abrahamin Jumalan kanssa käydyssä neuvottelussa näkyy mielenkiintoinen linjanveto: viisi viimeistään 1930-luvulla julkaistua oppikirjaa kertovat tästä, mutta yksikään vuoden 1950 jälkeen julkaistuista oppikirjoista ei – ei edes OPKI 1996, joka muuten uudemmista kirjoista ottaa eniten asioita mukaan tekstiinsä. Samanlaisen kohtelun ovat saaneet Lootin vieraat: kolme varhaisinta sekä OPKI 1950 kertovat vieraista ja Lootin pakenemisesta, minkä lisäksi OPKI 1928 oikaisee ja jättää kertomatta vieraista, mutta mainitsee kuitenkin Jumalan pelastaneen Lootin Abrahamin tähden. Seitsemän uusinta sen sijaan vaikenivat tästä kaikesta täysin.

Huomattavaa poistoissa on se, että hyvin eri aikoina laaditut oppikirjat ovat niinkin yksimielisiä siitä, mitä kertomuksen osioita ei ainakaan tule ottaa mukaan – tällaisia kertomuksia on kaikkiaan neljä. OPKI 1930 erottuu tutkimusaineistosta

---

¹¹⁰ Oppikirjasuunnitelma 1899, 23–24.

siinä, että se on poistanut kaikkein eniten osioita. Toisaalta OPKI 1997 erottuu ajallisesta ympäristöstään sillä, että se on muihin 1900-luvun loppupuolen oppikirjoihin nähden ottanut mukaan huomattavasti useampia kertomuksia. Se ja OPKI 1893b ovat myös ainoat, jotka kertovat Hagarista ja Ismaelistä – ja näistä kahdesta OPKI 1997 tekee sen huomattavasti yksityiskohtaisemmin ja perusteellisemmin. OPKI 1893b erottuu taas oman aikansa oppikirjoista, sillä siinä on sellaisiakin kertomuksia, joita vain harva muu on ottanut mukaan: OPKI 1893b on ainoa, jossa Abraham kohtaa sekä Melkisedekin että Sodomian kuninkaan; OPKI 1938:ssa Abraham kohtaa vain jälkimmäisen. OPKI 1893b:n lisäksi vain OPKI 1928 ja OPKI 1938 toistavat kertomuksen kuninkaiden sodasta ja siitä, kuinka Abraham pelastaa Lootin. OPKI 1906 taas erottuu aikalaistensa joukosta suppeudellaan.

Poistoissa on hahmotettavissa joitakin historiallisia kehityslinjoja: varhaisimmat ja uusimmat oppikirjat ovat poistaneet kohtauksia vähiten ja vastaavasti tarkastelujakson puolivälissä 1950–1980-luvuilla poistoja on kaikkein eniten. Mielenkiintoista tässä on se, että ne osiot, joita uudemmat oppikirjat toistavat ja jotka puuttuvat tarkasteluajanjakson puolivälissä julkaistuista oppikirjoista, ovat samoja kuin ne, jotka löytyvät varhaisimmista oppikirjoista. Tällaisia ovat esimerkiksi kolmen miehen vierailu ja lisäksi uhraaminen. Kyse ei siis ole siitä, että uusimmat oppikirjat tekisivät uusia avauksia sen suhteen, mitkä osiot Abraham-kertomuksesta tulisi sisällyttää kouluopetukseen, vaan pikemminkin paluusta aiempaan. Toisaalta taas kaikkia niitä kertomuksia, joita kaikkein varhaisimmissa oppikirjoissa on, ei ole tällä tavalla löydetty uudelleen uusimpiin oppikirjoihin.

Pois jätettyjä kertomuksen osia yhdistää kolme teemaa: seksi, väkivalta ja politiikka. Tämä ei toki tarkoita sitä, että kaikki näihin teemoihin liittyvä olisi jätetty kaikissa oppikirjoissa pois, mutta jos – ja kun – jotain on karsittu pois, ovat poissejätetyt osiot pääasiassa näitä. Monia poisjätettyjä kohtauksia yhdistää myös niiden monimutkaisuus, moniselitteisyys tai oppikirjan syntyajalla eläneen ihmisen näkökulmasta vaikeasti ymmärrettävyys tai moraalittomuus. Samoin kuin lastenraamatuissa,¹¹¹ myöskään oppikirjoissa ei ole nähtävissä selkeitä historiallisia kehityslinjoja siinä, että varhaisimmat tai uusimmat oppikirjat olisivat enemmän tai vähemmän väkivaltaisia tai sensuroisivat seksiä ja monimutkaisia perhesuhteita toista ääripäätä enemmän. Tässä suhteessa eri aikojen oppikirjat ovat suorastaan

---

¹¹¹ Lupunen 2015, 8–10.

liikuttavan yksimielisiä: ei näistä sovi tai tarvitse lapsille puhua, ainakaan uskonnon oppikirjassa.

Poistetuissa kohtauksissa näkyy hyvin se, että oppikirjat on tarkoitettu koulu-
laisten luettavaksi: jättämällä tiettyjä kohtauksia pois, oppikirjailija suojelee paitsi
lasta tämän ikätasoon nähden liian ”rankalta” materiaalilta, myös opettajaa, jonka
ei näin ollen tarvitse yrittää selittää vaikeita asioita ja vastata tietyn tyyppisiin, ken-
ties hankalaksi koettuihin kysymyksiin kuten miksi sodomalaiset miehet tahtoivat
raiskata Lootin vieraiksi saapuneet enkelit – tai miksi Loot tarjosi neitsyttyttäriään
näiden sodomalaismiesten käyttöön.

3.3 ”Vain kaikkein olennaisin” – selityksiä juoneen tehdyille muutoksille

Tekstin lyhentäminen ja karsiminen ovat oppikirjoja laadittaessa itsestään selvä läh-
tökohta – mikäli jonkinlaista karsimista ei tehtäisi, olisi aikalailla sama asia lukea
Raamattua. Opetussuunnitelmissa todetaan, että opetuksessa ja oppikirjoissa olisi
käsiteltävä Raamatun kertomuksista vain kaikkein olennaisin.¹¹² Myös yksi adap-
tointiteorian käyttämistä yleisimmistä muutostavoista on juuri pituuden lyhentämi-
nen: lyhyempi teksti palvelee lukijaa, jolle ikänsä, rajallisen aikansa tai esimerkiksi
lukutaitonsa vuoksi liian pitkät tekstit olisivat turhan hankalia. Lisäksi koulussa
kullekin oppiaineelle ja -sisällölle on rajallisesti aikaa, joten Raamatun kertomuksia
opetettaessa opetettavaa ainesta on väistämättä karsittava. Koko Raamattua ei ehti-
nyt opiskella läpi silloin, kun vuosiviikkotunteja oli kansakoulun alkuaikoina kuta-
kin vuosiluokkaa kohden peräti viisi, saati sitten uusimpien oppikirjojen aikana,
kun vuosiviikkotuntien määrä on pudonnut yhteen.¹¹³

Yksi merkittävä uskonnonopetuksen sisältöihin vaikuttanut rakenteellinen
muutos onkin se, että uskonnon tuntimäärät vähenivät koko tarkastelujakson
ajan.¹¹⁴ Näin ollen mitä oppikirjoihin tulee, uskonnotuntien puitteissa on ollut aina
vain vähemmän aikaa käsitellä eri oppisisältöjä. Oppisisältöjä ja eri sisältöalueiden
välisiä painotuseroja on myös muutettu ja toisaalta uutta opetusainesta lisätty. Raa-
mattuopetukselle on opetussuunnitelmissa jäänyt koko ajan vähemmän tilaa ja ai-
kaa, mikä on vaatinut vain kaikkein olennaisimpana pidettyyn keskittymistä. Sa-

---

¹¹² Oppikirjasuunnitelma 1899, 6–14, 22–24, 26–27; MaOPS 1925, 69; KaOPS 1946, 18; KaOPS 1952, 65; POPS 2004, 205.

¹¹³ Mallikurssit 1881, 6; Oppikirjasuunnitelma 1899, 6–14; POPS 2004, 300; Lahdes 1966, 163; Pyysiäinen 2000, 11.

¹¹⁴ POPS 2004, 300; Lahdes 1966, 163; Pyysiäinen 2000, 11.

malla kun raamattuopetuksen suhteellinen osuus on koko tutkimusaikavälillä pienentynyt, on raamattuopetuksen sisällä Vanhan testamentin painoarvoa ajan kuluessa vähennetty: kun vielä vuosisadan vaihteessa Vanhaa ja Uutta testamenttia tuli opettaa yhtä paljon, 1910-luvulla Vanhan testamentin kertomuksiin käytettävää aikaa supistettiin ja vastaavasti Uuden testamentin lisättiin.¹¹⁵

Tämä näkyy tutkittava olevissa oppikirjoissa Abraham-kertomuksen lyhentämisenä ja juonen osioiden karsimisena: laajimmat esitykset sisältävät oppikirjat ovat pääsääntöisesti myös vanhimpia, kun taas suppeimmat ajoittuvat tarkasteluajanjakson puoliväliin, 1930–80-luvuille.¹¹⁶ Tämä supistuminen liittyy edellä esitettyyn käytettävän ajan ja opetettavan sisällön suhteen muutokseen. Sen sijaan se, että kaikista uusimmat oppikirjat ovat jälleen pidempiä, jää vaille selkeää selitystä. Edellä esitettyä käytettävän ajan vähenemisen taustaa vasten olisi loogisempaa, että kertomusosiot aina vain supistuisivat, mutta näin ei syystä tai toisesta kuitenkaan käy, vaan uusimmat oppikirjat ottavat kertomuksesta mukaan oppikirjaan aiempaa enemmän juonenkäänteitä ja käyttävät kertomuksen enemmän palstatilaa.

Osa opetussuunnitelmista mainitsee, että opetuksessa on hyvä käsitellä erityisesti patriarkkoja tai tarkemmin, että Abraham-kertomuksen tulisi sisältyä raamattuopetukseen. MaOPS 1925 esittää asian suurimmalla tarkkuudella ja luettelee jaakkeen tarkkuudella ne kertomuksen osat, jotka koulussa tulisi opettaa. Heti tämän perään komitea kuitenkin toteaa, että luettelossa on kyse vain esimerkistä ja osan siinä luetelluista kohdista voisi sivuuttaa.¹¹⁷

Oppikirjat eivät kuitenkaan ole sivuuttaneet näistä mitään, päinvastoin. OPKI 1928 seuraa MaOPS 1925:n luetteloa ottaen mukaan kaiken sen, minkä opetussuunnitelma mainitsee. Oppikirja ottaa mukaan runsaasti myös sellaista ainesta, jota MaOPS 1925:ssä ei mainita: tämä aines on suurimmalta osalta erotettu muuta tekstiä pienemmällä fonttikoolle, ja oppikirjan esipuheen mukaan tarkoitettu ylemmille vuosiluokille. Poikkeuksia kuitenkin on: MaOPS 1925 olisi jättänyt pois kolmen miehen vierailun Abrahamin luona, Lootin pelastumisen Sodomasta, Iisakin syntymisen sekä Saaran ja Abrahamin kuolemat, mutta OPKI 1928 on nähnyt ne niin tärkeäksi, että on sisällyttänyt ne oppikirjaan normaalilla fonttikoolle. Näistä vain

---

¹¹⁵ KaOPS 1916, 58–59; MaOPS 1925, 70; Tamminen 1967, 128–129; Keränen & Polvinen 2005, 1.

¹¹⁶ Selvästi suppeimmat esitykset: OPKI 1930, OPKI 1952, OPKI 1970 ja OPKI 1986b. Laajimmat: OPKI 1861, OPKI 1893a, OPKI 1893b, OPKI 1928, OPKI 1938, OPKI 1996 ja OPKI 1997.

¹¹⁷ Oppikirjasuunnitelma 1899, 29–30; MaOPS 1925, 74–75, 91; POPS 1970, 236, 248.

kolme vierasta on mainittu alakansakoulun opetussuunnitelman puolella, joten sekään, että opetussuunnitelman laatinut komitea olisi suunnitellut nämä käsiteltäväksi jo alakoulun puolella, ei tässä kelpaa selitykseksi.¹¹⁸ Samoin on toiminut OPKI 1938: se toistaa kyllä kaiken opetussuunnitelmassa olevan, mutta sen lisäksi myös liiton solmimista lukuun ottamatta kaikki samat kohdat kuin OPKI 1928.¹¹⁹

POPS 1970:ssa taas Abraham mainitaan kolmannen luokan opetussisältönä otsikolla ”Abrahamin kutsuminen” ja sille on varattu huomattavasti vähemmän aikaa kuin esimerkiksi Jaakob- ja Joosef-kertomuksille.¹²⁰ Vastaavasti tutkimusaineiston ensimmäisessä peruskouluun tarkoitettussa oppikirjassa, OPKI 1970:ssä Abrahamia käsitellään hyvin lyhyesti: oppikirjan laatijat näyttäisivätkin tässä noudattaneen opetussuunnitelman ohjetta. Tässä, toisin kuin MaOPS 1925:n kohdalla, oppikirjan laatijat ovat siis noudattaneet opetussuunnitelman linjausta uskollisesti.

Selitystä juuri tiettyjen Abraham-kertomuksen osien valikoitumiselle mukaan oppikirjoihin voi hakea myös siitä, mitkä niistä ovat olleet niin sanotulle suurelle yleisölle tutuimpia ja mitkä on nähty tärkeimmiksi opettaa myös uudelle sukupolvelle. Tätä voi tutkia esimerkiksi vertaamalla Evankeliumikirjan mukaisia Vanhan testamentin lukukappaleina olevia raamatunkohtia siihen, mitkä kertomusosioista toistuvat oppikirjoissa eniten (Taulukko 1). Taulukon toisessa sarakkeessa on niiden oppikirjojen lukumäärä, joihin kyseinen kertomuksen osio on sisällytetty. Vuosikerroista selitysvoimaisin on ensimmäinen vuosikerta, sillä se on vanhin ja siten vaikuttanut jo varhaisimpiinkin oppikirjoihin. Kuitenkin myös kaksi muuta ovat selitysvoimaisia, sillä oletettavasti näihin myöhemmin laadittuihin vuosikertoihin on otettu mukaan sellaiset tekstit, jotka ovat jo valmiiksi tunnetuimpia ja suosituimpia.

Kertomuksen osio	Oppikirjat	Vuosikerta
2. Kutsu	15	1.
1. Tausta	14	
16. Iisak	14	2.
20. Iisakin vaimo	12	
10. Kolme vierasta	11	3.
4. Ero Lootista	10	2.
7. Lupaus ja liitto 1	10	1.
18. Iisakin uhraus	8	1.
19. Saara kuolee	8	
21. Abraham kuolee	7	

¹¹⁸ MaOPS 1925, 25, 74–75; OPKI 1928, 7.

¹¹⁹ OPKI 1938, 15–24.

¹²⁰ POPS 1970, 236.

9. Liitto 2	6	
11. Neuvottelu	6	3.
13. Sodoman tuho	6	
12. Lootin vieraat	4	
5. Kuninkaiden sota	3	
8. Hagar	2	
6. Melkisedek, Sodoman kuningas	2	
3. Egypti	0	
14. Insesti	0	
15. Abimelek 1	0	
17. Abimelek 2	0	

Taulukko 1

Kuten taulukosta 1 huomaa, eri vuosikertojen mukaiset kohdat toistuvat keskimäärin useammin kuin sellaiset, jotka eivät ole minkään vuosikerran teksteinä. Kahden Evankeliumikirjan teksteistä puuttuvan osion, Taustan (1.) ja Iisakin vaimon (12.), runsasta esiintymistä oppikirjoissa selittää se, että niiden funktio oppikirjoissa on lukijalle taustoittava ja toisaalta eri kertomuksia toisiinsa sitova: Abrahamin esittelemisen oppikirjan tekstin alussa johdattaa lukijan aiheeseen ja Iisakin vaimosta Rebekasta kertominen taas sitoo Abraham-kertomuksen seuraavaan kertomukseen Jaakobista ja Esausta. Tällainen jatkuvajuonisuuteen ja sidoksisuuteen pyrkiminen näkyekin sekä yhtenä adaptointiteorian periaatteena että Oppikirjasuunnitelma 1899:ssä oppikirjatekstin ihanteena.¹²¹

Yksi selittävä tekijä kertomusosioiden valinnalle on se, että opetussuunnitelmat korostavat raamattuopetuksessa pelastushistoriallisen näkökulman tärkeyttä. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna mukaan on otettu sellaiset kertomuksen osat, jotka palvelevat eheän ja jatkuvajuonisen pelastushistoriallisen kuvan syntymistä lukijan mielessä. Tällöin tärkeitä ovat ne osat, jotka ovat tärkeitä pelastushistorian näkökulmasta – pelastushistorian ymmärtämisen kannalta tärkeää ei oppikirjailijan mielestä ole se, että Abraham huijaa kuningas Abimelekiä ja solmii sopimuksen tämän kanssa, vaan se, että Abraham vastaa Jumalan kutsuun myöntävästi ja tämän perheestä, suvusta, heimosta ja kansasta tulee siten Jumalan valittu, pelastuva kansa. Esimerkiksi Iisakin uhraaminen ei ole pelastushistorialliselta kannalta kovinkaan olennainen, ja puolet oppikirjoista onkin jättänyt sen pois. Mielenkiintoista toisaalta on se, että tästä huolimatta se on päässyt mukaan puoleen oppikirjoista.

¹²¹ Oppikirjasuunnitelma 1899, 25–27; Oittinen 2000, 78.

Tiettyjen kohtausten poistaminen palvelee myös uskonnonopetuksen päämääriä ja tavoitteita. Kun oppilaiden huomiosta ja ajasta eivät kilpaile edellä mainitun kaltaiset kysymykset, jää enemmän aikaa opetuksen tavoitteiden kannalta keskeisempään opetukseen ja keskeisten aihealueiden käsittelyyn. Mikäli opetuksen tavoitteena on saattaa oppilaat tuntemaan Raamattu hyvän Jumalan sanana, tehdä näistä kuuliaisia kristittyjä ja esitellä kristinuskon pelastushistoriakäsitystä, eivät seksin, väkivallan tai politiikan teemat ole yhtä olennaisia kuin esimerkiksi kertomuksen päähenkilön kuuliaisuus ja Jumalan antamien lupauksen täyttyminen. Mikäli taas tavoitteena taas on oppilaan persoonallisuuden kypsyminen tai yleisivistys ja kulttuurinen oppiminen, on näkökulma tekstikohtien valintaankin eri: tällöin mukaan otetaan ne, jotka käsiteltävässä uskonnossa ovat jollain tavalla keskeisiä ja merkityksellisiä.¹²²

4 Sanatarkkuutta ja suuria muutoksia kielen tasolla

4.1 Vanhoja ja uusia raamatunsuomennoksia

Oppikirjoissa Raamatun tekstin kieliasua on muokattu monin eri tavoin, aivan kuten lastenraamatuissakin.¹²³ Oppikirjailijat muuttavat esimerkiksi lauserakenteita ja sanajärjestyksiä tai vaihtavat yksittäisiä sanoja toisiksi. Osa oppikirjoista säilyttää Raamatun tekstin kieliasun hyvin uskollisesti lisäämättä, poistamatta tai muuttamatta juuri mitään. Osa oppikirjoista taas suhtautuu tekstiin vapaasti eikä epäröi kertoa kertomusta aivan omin sanoin.

Muutosten havainnoinnissa vertailutekstinä olen käyttänyt kunkin oppikirjan julkaisun ajanhetkenä käytössä ollutta raamatunsuomennosta (Taulukko 2). Vaikka osa varhaisimmista oppikirjoista on kirjoitettu alun perin ruotsiksi, niiden suomennoksessa on selvästikin käytetty suomenkielistä Raamattua. Uusimpien oppikirjojen kohdalla vertailtavana suomennoksena on vuonna 1992 hyväksytty uusiin kirkkoraamattu, johon viitataan lyhenteellä KR 1992. Vuonna 1938 kirkolliskokous hyväksymään kirkkoraamattuun tässä työssä viitataan lyhenteellä KR 1938. Tästä vuodesta 1938 eteenpäin tilanne kunkin oppikirjan käyttämän suomennoksen suhteen on selkeä: käytössä on ollut aina uusiin kirkkoraamattu, vaikka yksittäisissä sanoissa tai lauserakenteissa muotoilu saattaakin olla peräisin vanhemmista suomennoksista. Ennen vuotta 1938 suomennostilanne oli sen sijaan kaikkea muuta

---

¹²² POPS 1970, 232; POPS 1994, 89; POPS 2004, 204–205.

¹²³ Lupunen 2015, 12.

kuin yksinkertainen. Taulukkoon 2 listattujen pääasiallisten raamatunsuomennosten lisäksi kunkin oppikirjan kohdalla on tarkasteltu yksittäisiä yhteneväisyyksiä myös aiemmin ilmestyneiden suomennosten kanssa.

Vuonna 1642 julkaistu ensimmäinen suomenkielinen koko Raamattu muodosti pohjan vuoden 1776 Kirkkoraamatulle (tässä työssä KR 1776), joskin tekstin kieliasua ja oikeinkirjoitusta korjailtiin suomen kielen kehityksen mukaiseksi. Tästä vanhaksi Kirkkoraamatuksi kutsutusta suomennoksesta otettiin useita lisäpainoksia, mutta myötä kanssa ja suomen kielen muuttuessa paineet uuden suomennoksen laatimiseksi alkoivat kasvaa. Samalla kirkollinen ja maallinen kirjakieli olivat alkaneet eriytyä ja loitontua toisistaan 1800-luvun aikana. Vuonna 1852 raamatunlevitystyötä varten perustettu Suomen Piipliaseura julkaisi hieman myöhemmin kielellisesti korjaillun suomennoksen. Raamattuja tarvittiin kuitenkin lisää ja suomen kieli otti isoja harppauksia, joten muutama vuosi myöhemmin, 1859 julkaistiin Piipliaseuran toimeksiannosta piispa A. W. Ingmanin laatima suomennos. Ingmanin suomennos sai osakseen runsaasti kritiikkiä, se hylättiin kirkolliskokouksessa ja sai varoittavaksi nimekseen *Koetusraamattu* (=Kokeiluraamattu). Kaksi vuotta myöhemmin senaatin päätöksellä perustettiin raamatunkäännöskomitea, jonka tehtäväksi asetettiin uuden suomenkielisen raamatunkäännöksen laatiminen.¹²⁴

Oppikirja	Raamatunsuomennos
OPKI 1861	KR 1776
OPKI 1893a	RTTU 1869
OPKI 1893b	RTTU 1869
OPKI 1906	RTTU 1869
OPKI 1928	RTTU 1922
OPKI 1930	RTTU 1922
OPKI 1938	KR 1938
OPKI 1950	KR 1938
OPKI 1952	KR 1938
OPKI 1970	KR 1938
OPKI 1986a	KR 1938
OPKI 1986b	KR 1938
OPKI 1996	KR 1992
OPKI 1997	KR 1992
OPKI 2004	KR 1992

Taulukko 2

¹²⁴ Puukko 1946, 224, 261–266, 281–282; Kolehmainen 2014, 78; Mielikäinen 2014, 31–34; Piipliaseura s.a.

Komitean jäsenistö ehti vaihtua moneen kertaan, sillä vasta vuonna 1938 kirkolliskokous lopulta hyväksyi uuden Kirkkoraamatun käyttöön otettavaksi. Matkan varrella komitea kuitenkin julkaisi useita eri käännöksiä. Tässä tutkimuksessa käytössä ovat vuonna 1869 julkaistu kaksiosainen *Vanha Testamentti, Armosta asetetun Piplia-Komitean toimittama käännös* (RTTU 1869), vuonna 1916 julkaistu kolmiosainen *Vanha testamentti – Suomalaisen raamatunkäännöskomitean tekemä suomennos* (RTTU 1916) sekä vuonna 1922 painettu *Pyhä Raamattu: Vanha Testamentti vuonna 1861 asetetun raamatunkäännöskomitean suomennoksen perustuksella kielellisesti muodosteltuna:* (RTTU 1922), jonka Vanhan testamentin kieliasu eroaa paikoin kahdesta edellisestä.

RTTU 1869 muistuttaa kieliasultaan huomattavasti KR 1776:ta, kun taas nuorempien kieliasu lähenee KR 1938:n kieltä. Huomattavaa kuitenkin on, ettei mitkään kaksi suomennosta ole täysin yhteneväisiä edes tarkastelemani Abraham-kertomuksen osalta. Käytän myös eri suomennoksia rinnakkain, sillä täyttä varmuutta siitä, minkä suomennoksen kanssa oppikirjan tekijä on työskennellyt, ei ole saatavissa. Siihen, mihin raamatunsuomennokseen olen kunkin oppikirjan kohdalla päätynyt, on vaikuttanut paitsi oppikirjan julkaisuvuosi, myös se, minkä suomennoksen kieltä oppikirjan teksti on lähimpänä. Osassa oppikirjoista on myös tutkijan iloksi mainittu – vaikkakin ylimalkaisesti – mihin suomennokseen kirja pohjautuu. Kaiken kaikkiaan erityisesti varhaisimmat oppikirjat kuitenkin toistavat kulloisenkin raamatunkäännöksensä tekstiä niin uskollisesti, että käytetyn käännöksen päättelemisen on voinut tehdä suurella todennäköisyydellä oikein.

Poikkeuksen tähän tekevät OPKI 1906 ja sen käyttämä suomennos. Teksti ei palaudu selkeästi mihinkään tuohon vuoteen mennessä ilmestyneistä suomennoksista, mikä joiltain osin on tehnyt kielen tason muutosten tarkastelusta haastavaa. Kirjan loppuun liitettyssä apulaisprofessori Erkki Kailan lausunnossa mainitaan kyllä, että Uuden testamentin osalta oppikirjassa on käytetty raamatunsuomennoskomitean vuonna 1906 julkaisemaa suomennosta evankeliumeista, mutta Vanhan testamentin taustalla olevaa suomennosta ei mainita. Kaikesta päätellen taustalla oleva suomennos voisi todennäköisesti olla RTTU 1869 – jos kerran Uuden testamentin osalta käytössä on uusin mahdollinen suomennos, miksei vanhankin.

Kuitenkin teksti itse on RTTU 1869:n tekstiä huomattavasti modernimpaa: esimerkiksi oppikirjassa käytetään sanoja *talo* ja *vaimo* RTTU 1869:n vielä käyttä-

mien *huone*- ja *emäntä*-sanojen sijaan. Samoin OPKI 1906 käyttää sellaisia lauserakenteita, jotka ovat huomattavasti lähempänä myöhempien suomennosten tyyliä (Taulukko 3).

RTTU 1869, Gen. 12:2–3	OPKI 1906, 3	RTTU 1916, Gen. 12:2–3	RTTU 1922, Gen. 12:2–3
Ja minä teen sinun suureksi kansaksi, ja siunaan sinun --- Ja sinusta pitää kaikki sukukunnat maan päällä siunatuiksi tuleman.	Minä teen sinut suureksi kansaksi ja siunaan sinut ja sinussa kaikki kansat maan päällä tulevat siunatuiksi.	Niin minä teen sinusta suuren kansa, siunaan sinut --- ja sinussa siunataan kaikki sukukunnat maan päällä.	Ja minä teen sinut suureksi kansaksi ja siunaan sinut -- Ja sinusta tulevat kaikki sukukunnat maan päällä siunatuiksi.

Taulukko 3

Tutkittavien oppikirjojen käyttämän kielen tyyli on lähes suoraan oman aikansa raamatunsuomennoksesta. Kuitenkin erityisesti uskonnollisella kentällä kieli on usein konservatiivista eikä tutuista sanoista tai lauseenparsista hennottaisi millään luopua, kun niihin on kerran totuttu. Raamatussa käytetty suomen kieli alkoi jäädä jälkeen muun kielen kehityksestä jo vuoden 1776 Raamatun suomennoksessa – tämä koski niin sanajärjestystä, kirjoitusasua kuin sanastoakin. Juopa jatkoi syvenemistään, kun 1800-luvulla suomen kirjakielessä kieli muuttui nopeasti. Vielä KR 1938:ssa päädyttiin erinäisten vaiheiden ja pitkällisen keskustelun jälkeen muuta yleiskieltä vanhakantaisempaan tyyliin ja vasta KR 1992:ssa raamattusuomea uudistettiin laajemmin, vaikka kaikkia erityisesti sanastossa esiintyviä arkaismeja ei poistettukaan vielä silloin.¹²⁵

Mielenkiintoista kyllä, oppikirjojen kielessä ei kielellinen konservatismi juuri näy. Sen sijaan paikoitellen oppikirjoissa käytetään kulloistakin raamatunsuomennosta uudempaa kieltä, myös muissa kuin OPKI 1906:ssa. Tämä selittyy opetussuunnitelmissakin peräänkuulutetun kielen selkeyden ja ymmärrettävyyden tavoitteella; samoin adaptointiteorian mukaisesti kieltä on oppikirjoissa tältä osin muutettu yleisön ja ajan vaatimusten mukaisesti. Toisaalta esimerkiksi OPKI 1861:ssa yksi kielen tason muutoksista modernimman kielen suuntaan selittyy sillä, että oppikirjan ja suomennoksen julkaisujen välillä on lähes 100 vuotta ja suomen kieli oli ehtinyt muuttua siinä välissä huomattavasti.

¹²⁵ Mielikäinen 2014, 32–41.

4.2 Pyhästä profaaniin – Raamatun sanamuotojen seuraaminen

Toisinaan sanatason muutokset ovat hyvin pieniä, esimerkiksi yksittäisen -kin-päätteen lisääminen jonkin sanan perään, mutta toisinaan taas huomattavan laajoja tekstijaksoja on kerrottu oppikirjassa Raamatun tekstistä poikkeavalla tavalla. Monet näistä muutoksista saavat selityksensä adaptointiteorian periaatteita vasten: tekstistä on pyritty tekemään ymmärrettävämpää, selkeämpää, lyhyempää ja kiinnostavampaa.¹²⁶ Sanatason muutoksia etsiessäni olen käyttänyt apuna värejä: oppikirjojen tekstistä olen värittänyt tekstiin tehdyt lisäykset vihreällä, muutokset keltaisella ja ne kohdat, joista on poistettu jotain, olen merkinnyt pinkillä ja sana- tai lausejärjestyksen muutokset alleviivauksella. Täsmälleen Raamatun sanamuodon mukaisen tekstin olen jättänyt värittämättä. Käytän näitä värejä tässä luvussa havainnollistaakseni eri muutosten määriä.

Varhaisimmissa opetussuunnitelmissa oppikirjojen kieleen on otettu jonkin verran kantaa. Oppikirjasuunnitelma 1899:ssä ohjeena oli pitäytyä mahdollisimman tarkasti Raamatun tekstissä ja säilyttää sen sanamuodot, sillä Raamatun tekstin – Jumalan sanana – katsottiin olevan ”aivan verraton kertomaan samalla lapsellisen yksinkertaisesti ja kuitenkin syvästi vaikuttavalla tavalla”.¹²⁷ Samalla kielen tuli olla ”mallikelpoista ja helppotajuista” ja lauseiden mielellään lyhyitä; kuitenkin niin, että tekstin pyhä tunnelma säilyisi.¹²⁸ Niin ikään MaOPS 1925:ssä Raamatun omaa tekstiä ja sen omia sanamuotoja pidetään arvokkaina ja tavoiteltavina.¹²⁹ Tämä näkyikin varhaisimmissa oppikirjoissa ja niiden suurimmalta osalta Raamatun sanamuotoja tarkasti noudattavassa tekstissä.

Yksi selitys sille, miksi uudemmissa oppikirjoissa Raamatun tekstiä on kielen tasolla muutettu enemmän ja kokonaisvaltaisemmin kuin varhaisemmissa oppikirjoissa, on Raamatun aseman muutos Jumalan pyhästä ja muuttamattomasta sanasta profaanimpaan suuntaan niin tieteellisessä tutkimuksessa ja kouluissa kuin yhteiskunnassa laajemminkin. Esimerkiksi historiallis-kriittinen raamatuntutkimus alkoi vähitellen saada jalansijaa Suomessa 1800- ja 1900-lukujen taitteessa.¹³⁰ Oppikirjasuunnitelma 1899:ssä tämä sekä suunnitelman laatineeseen komiteaan kuulunut,

---

¹²⁶ Oittinen 2000, 77; Sagulin 2010, 12.

¹²⁷ Oppikirjasuunnitelma 1899, 27; Tamminen 1967, 111, 117.

¹²⁸ Oppikirjasuunnitelma 1899, 27.

¹²⁹ MaOPS 1925, 69.

¹³⁰ Tamminen 1967, 128–129.

OPKI 1983b:n laatineen Sundvallin eksegeettinen tausta näkyvät esimerkiksi huomautuksessa, jonka mukaan historiallisen tutkimuksen vahvistamattomia vuosilukuja ei tulisi sisällyttää oppikirjoihin.¹³¹

KaOPS 1946:ssa mennään jo pidemmälle ja sanoudutaan kokonaan irti Raamatusta ilmoituksena saatuna Jumalan sanana.¹³² Tämä ohje näyttäisikin olevan se periaate, jonka mukaan oppikirjojen tekstejä on 1950-luvulta eteenpäin laadittu: yhä vähemmän Raamatun sanamuodoissa pitäytyen ja yhä enemmän omia sanamuotoja käyttäen. Kuitenkin Jumalan repliikkejä on kaikissa oppikirjoissa, uusimmat mukaan lukien, muokattu selkeästi vähemmän kuin muuta tekstiä. Sellaisissa oppikirjoissa, joissa ei juuri muuta ole kuin muutoksia ja toinen toistaan mielikuvituksellisempia lisäyksiä, Jumalan puhejaksot on saatettu toistaa lähes sanasta sanaan samanlaisina kuin miten ne Raamatussa ovat.

Yksi erityisen muuttamaton on kohta, jossa Jumala puhuttelee Abrahamia ensimmäisen kerran ja kehottaa tätä lähtemään maastaan, asuinsijoiltaan ja isänsä kodista (Gen. 12:1). Jumalan puhe on ilmeisesti koettu jollain, ehkä tiedostamattomallakin tavalla niin pyhäksi ja tärkeäksi, ettei sen sanamuotoihin ole kajottu kuin aniharvoin, vaikka repliikkejä onkin lyhennetty. Esimerkiksi OPKI 1970, joka tekee kaikista oppikirjoista eniten lisäyksiä ja muuttaa Raamatun sanamuotoja enemmän kuin säilyttää niitä, on säilyttänyt Jumalan repliikkien sanamuodot hyvin uskollisesti (Taulukko 4).

KR 1938, Gen. 12:1–3	OPKI 1970, 9
Ja Herra sanoi Abramille: "Lähde maastasi, suvustasi ja isäsi kodista siihen maahan, jonka minä sinulle osoitan. Niin minä teen sinusta suuren kansan, siunaan sinut ja teen sinun nimesi suureksi, ja sinä olet tuleva siunaukseksi. Ja minä siunaan niitä, jotka sinua siunaavat, ja kiroan ne, jotka sinua kiroavat, ja sinussa tulevat siunatuiksi kaikki sukukunnat maan päällä."	Kerran Aabraham kuuli Jumalan äänen sanovan: "Lähde maastasi, suvustasi ja isäsi kodista siihen maahan, jonka minä sinulle osoitan. Minä siunaan sinut ja teen sinusta suuren kansan, ja sinussa tulevat siunatuiksi kaikki kansat maan päällä."

Taulukko 4. Merkintöjen merkitykset ovat seuraavat: keltainen tarkoittaa muutosta, pinkki poistoa, alleviivaus sana- tai lausejärjestyksen muutosta ja vihreä lisäystä.

¹³¹ Oppikirjasuunnitelma 1899, 25–27, 29–32; Tamminen 1967, 128.

¹³² KaOPS 1946, 21.

Siinä, miten tarkasti ja uskollisesti Raamatun sanamuotoja toistetaan tai toisaalta miten vapaasti niitä muokataan, tapahtuu valtavan suuri muutos 1900-luvun puolivälissä. Kun vielä OPKI 1928 on liki sanasta sanaan Raamatun tekstiä, jo OPKI 1950 tulkitsee, lisää ja muokkaa Raamatun tekstiä varsin vapaasti. Kärjistäen voisi todeta, että siinä missä vanhimpien oppikirjojen muutokset tuntuvat välillä lähinnä oppikirjailijan huomaamattaan tekemiltä lapsuksilta, uusimmissa taas hyvin harvalukuiset yhteneväisyydet tuntuvat sattumilta. Taulukossa 5 on esimerkit eri ääripäistä: OPKI 1928 toistaa Raamatun sanamuodot kaikista oppikirjoista tarkimmin, muuttaen vain yksittäisiä sanoja ja niitäkin hyvin maltillisesti. Sen sijaan OPKI 2004 suorastaan kertoo tapahtumat uudestaan omalla tavallaan.

RTTU 1922, Gen. 18:1–5a	OPKI 1928, 23
<p>Ja Herra ilmestyi hänelle Mamren tammistossa, jossa hän istui majansa ovella päivän ollessa palavimmillaan. Kun hän nosti silmänsä ja katseli, niin katso, kolme miestä seisoi hänen edessään. Nähdessään heidät riensi hän heitä vastaan majan ovelta ja kumarsi maahan ja sanoi: ”Herrani, jos lienen saanut armon silmiesi edessä, älä mene palvelijasi ohitse. Sallikaa tuoda vähän vettä pestäksenne jalkanne ja levätkää puun siimeksessä.</p>	<p>Herra ilmestyi Aabrahamille Mamren tammistossa, jossa tämä istui majansa ovella päivän ollessa palavimmillaan. Kun hän nosti silmänsä ja katseli, niin kolme miestä seisoi hänen edessään. Nähdessään heidät riensi hän heitä vastaan ja kumarsi ja sanoi: ”Herrani, jos lienen saanut armon silmiesi edessä, älä mene palvelijasi ohitse. Sallikaa tuoda vähän vettä pestäksenne jalkanne ja levätkää puun siimeksessä.</p>
KR 1992, Gen. 18:1–2	OPKI 2004, 24
<p>Herra ilmestyi Abrahamille Mamren tammistossa. Abraham istui telttansa ovella päivän ollessa kuumimmillaan, ja kun hän kohotti katseensa, hän näki kolmen miehen lähestyvän. Heti heidät nähtyään hän juoksi teltan ovelta heitä vastaan ja tervehti heitä kumartaen maahan asti.</p>	<p>Abraham istui telttansa ovella suuren tammen varjossa. Hän oli alakuloinen. Jo vuosia sitten Abraham ja Saara muuttivat Kanaaninmaahan. Heillä oli kyllä kultaa, hopeaa ja karjaa, mutta vielääkään heillä ei ollut lasta. Keskipäivän aurinko porotti kuumasti. Ilma väreili. Yhtäkkiä Abraham nosti päätään ja siristi silmiään. Kolme miestä lähestyi telttaa. Abraham juoksi tervehtimään miehiä. Hän kumarsi syvään heidän edessään. Abraham tunsi, että miehet olivat Jumalan lähettämiä enkeleitä.</p>

Taulukko 5. Merkintöjen merkitykset ovat seuraavat: keltainen tarkoittaa muutosta, pinkki poistoa, alleviivaus sanajärjestyksen muutosta ja vihreä lisäystä.

Raamatun tekstin ja sanamuotojen tiivistäminen on kertomuksen osioiden karsimisen tapaan paljon käytetty tapa muuttaa Raamatun tekstiä oppikirjoissa. Se on koko oppikirjaksi muuntamisen keskeisimpiä tehtäviä yhdessä sen kanssa, että Raamatun kertomuksista ja tekstistä tehdään lapsille myös kielellisesti ja sisällöllisesti sopivia. Tekstiä muuttamalla tehty lyhentäminen on kuitenkin eri asia kuin juonen osan poistaminen: juonenkäännteitä poistettaessa jotain Raamatun kertomuksen juonen kannalta olennaista jää oppikirjan tekstissä sanomatta, mutta edellisessä kertomuksen sisältö säilyy vähintäänkin pääosin, vain ilmaisan muoto lyhenee (Taulukko 6).

RTTU 1869, Gen. 15:1	OPKI 1893a, 9
Kuin nämä oliwat niin tapahtuneet	Sitten
RTTU 1869, Gen. 18:26	OPKI 1893a, 10
Sodoman kaupungista	Sodomasta
KR 1938, Gen. 13:8	OPKI 1938, 15
älköönkä minun paimenteni ja sinun paimentesi	eikä paimentemme
KR 1938, Gen. 21:2	OPKI 1970, 10
Ja Saara tuli raskaaksi ja synnytti Aabrahamille pojan hänen vanhoilla päivilään, juuri sinä aikana, jonka Jumala oli hänelle sanonut.	Saara synnytti Aabrahamille pojan.
KR 1992, Gen. 15:5	OPKI 1996, 16
Ja Herra vei hänet ulos ja sanoi: "Katso taivaalle ja laske tähdet, jos kykenet ne laskemaan. Yhtä suuri on oleva sinun jälkeläistesi määrä."	Tule ulos ja koeta laskea tähdet.
KR 1992, Gen. 17:17	OPKI 2004, 22
Abraham heittäytyi kasvoilleen, mutta naurahti, sillä hän ajatteli: Voiko sata-vuotiaalle miehelle muka syntyä lapsia, ja voisiko Saara, joka on yhdeksänkymmenen, vielä synnyttää?	Voisikohan näin vanhoille syntyä vielä lapsi? Abraham hymähti hiljaa.

Taulukko 6

Raamatun tekstin sisältö säilyy erityisen hyvin silloin, kun muokkaamisessa on kyse Raamatun tekstissä runsaasti esiintyvän toiston karsimisesta. Toistoa on karsittu paitsi leikkaamalla tekstiä kokonaan pois, myös pyrkimällä sanomaan sama asia lyhyemmin. Liiallista toistoa karsimalla oppikirjailijat ovat tavoitelleet tekstiä, jonka nuorikin oppilas jaksaa lukea ja jossa tärkeä opittava asia ei huku ylenmääräisen toiston sekaan. On huomattavaa, että vaikka useimmiten asiasisältö säilyykin

joko kokonaan tai vähintäänkin ratkaisevalta osin, toisinaan merkitys saattaa muuttua.

Suurimmassa osassa oppikirjoista Abrahamin nimen kerrotaan alusta asti olevan Abraham, mutta kolmannes oppikirjoista käyttää aluksi nimiä Abram ja Sarai ja antaa myöhemmin ainakin jonkin selityksen nimien muuttumiselle.¹³³ Tämä yksinkertaistus toteuttaa adaptointiteorian periaatetta yksinkertaistamisesta: On lukijan kannalta selkeämpää, kun samoihin henkilöihin viitataan samalla nimellä koko kertomuksen ajan. Lisäksi liiton solmimiseen liittyvät nimenantoprosessit (Gen. 17:5, 15) voi jättää pois, kun nimet ovat alusta asti samat.

Merkityksen muutoksessa kyse voi olla tahattomuudesta tai tarkoituksellisuudesta: muuttamalla vaikkapa verbin muotoa aktiivista passiiviin, säästetään paitsi merkkejä, myös häivytetään teon tekijä. Tämä voi toisinaan palvella oppikirjailijan päämääriä: mikäli syntynyt lapsi ”sai nimen Iisak”¹³⁴ tai ”Ismael”¹³⁵, ei muotoilulla oteta kantaa siihen, ovatko nimeämisessä mukana sekä isä että äiti vai vain toinen vanhemmista. Raamatussa nimen antaja taas on aivan selkeästi Abraham – Jumala tosin on kummassakin tapauksessa määrännyt etukäteen, kuinka pojat tulee nimitä.¹³⁶ Osa tällaisista muutoksista taas liittyy kiinteästi muihin muutoksiin: Jos esimerkiksi Hagarista ei puhuta mitään aiemmin, ei Ismaelkaan voi ilmestyä yhtäkkiä haudamaan isäänsä, kuten Raamatussa kerrotaan (Gen. 25:9). Niinpä Iisakin ja Ismaelin suorittama hautaus on oppikirjoissa muutettu passiiviin: Abraham ”haudattiin” aikanaan Saarelle ostamaansa hautaluolaan.¹³⁷

Kaikki muutokset eivät kuitenkaan aina lyhennä tekstiä, vaan joskus sana- tai merkkimäärä saattaa tekstin muuttamisen takia jopa kasvaa. Näissä kohdissa muutoksen syynä onkin usein lyhyempään ilmaisuun pyrkimisen sijaan selkeämpi, ymmärrettävämpi ja nykykielisempi muoto (Taulukko 7).

---

¹³³ OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8–10; OPKI 1893b, 7–11; OPKI 1996, 14–15; OPKI 1997, 25–29.

¹³⁴ OPKI 1996, 16; myös OPKI 2004, 25: ”sai nimekseen Iisak”.

¹³⁵ OPKI 1893b, 9.

¹³⁶ Gen. 16:11, 15; 17:19; 21:3.

¹³⁷ OPKI 1861, 20; OPKI 1893a, 14; OPKI 1906, 10; OPKI 1928, 29; OPKI 1938, 24.

RTTU 1869, Gen. 18:1	OPKI 1893b, 10
kuin päiwä oli palawimmal- lansa	oli kuumin aika päivästä
RTTU 1869, Gen. 13:6	OPKI 1906, 4
Ei vetänyt maa heitä yhdessä asumaan; sillä heillä oli paljo tavaraa, eivätkä taitaneet yh- dessä asua.	Mutta maa ei voinut yhdessä paikassa niin suuria karja- laumojia elättää.
RTTU 1869, Gen. 22:19	OPKI 1906, 7
Sitte palasi Abraham palveli- ansa tykö, ja he nousivat, ja matkustivat yhdessä Ber- sabaan.	Aabraham palasi nyt poikansa kanssa palvelijoidensa luo, ja kaikki he yhdessä iloisina me- nivät kotiin.

Taulukko 7

Oppikirjailijat myös yhdistelevät vapaasti eri kohtia Abraham-kertomuksesta, aivan kuten lastenraamatuissakin tapahtuu.¹³⁸ OPKI 1986a:ssa oppikirjailija lisää sanan *sinulle* kohtaan, jossa Abraham on saapunut Kanaaninmaahan ja Jumala toteaa tämän olevan se maa, jonka hän oli aiemmin luvannut osoittaa Abrahamille (Gen. 12:7; Taulukko 8). Raamatussa tässä kohtaa maa luvataan kuitenkin vain Abrahamin jälkeläisille, ei hänelle itselleen – Abrahamille maa luvataan vasta seuraavassa luvussa (Gen. 13:15). Oppikirjailijat suhtautuvatkin kertomukseen kokonaisuutena, jossa yksittäisten ajatusten tai sanojen paikalla ei ole suurtakaan merkitystä.

KR 1938, Gen. 12:7	OPKI 1986a, 15
Silloin Herra ilmestyi Abramille ja sanoi: "Sinun jälkeläisillesi minä annan tämän maan"	Siellä Jumala ilmestyi jälleen Aabrahamille ja sanoi: – Tämä on se maa, jonka minä annan sinulle ja sinun jälkeläisillesi.
KR 1938, Gen. 13:15	
Sillä kaiken maan, jonka näet, minä annan sinulle ja sinun jälkeläisillesi ikuisiksi ajoiksi.	

Taulukko 8

¹³⁸ Lupunen 2015, 14–15.

5 Tavoitteena ymmärrettävyys ja kiinnostavuus: kertomukseen tehdyt lisäykset

5.1 ”Kaukana itämailla asui kerran hurskas mies”: päähenkilön esittelyä ja kertomuksen kontekstin selittämistä

Kaikissa tutkittavissa oppikirjoissa on Raamatun Abraham-kertomuksesta suoraan lainatun tai referoidun tekstin lomaan lisätty yksittäisiä sanoja, lauseita ja laajempiakin sisältöjä. Osa näistä lisäyksistä nousee itse Abraham-kertomuksesta, mutta osa taas on Raamatun ulkopuolista materiaalia. Lisäyksillä tarkoitan tässä kahdenlaisia muutoksia: 1) sellaisia yksittäisiä sanoja, jotka on lisätty muuten sanatarkasti tai lähes sanatarkasti Raamatun tekstiä seuraavaan oppikirjatekstiin ja toisaalta 2) sellaisia usean sanan, lauseen, virkkeen, kappaleen tai jopa sivun mittaisia lisäyksiä, joiden alkuperä on selkeästi muualla kuin Raamatun Abraham-kertomuksessa.

Vaikka adaptoinnin keskeisimpiä menetelmiä on tekstin lyhentäminen, myös lisäykset kuuluvat asiaan: adaptoitaessa saatetaan tekstiin lisätä esimerkiksi uusia juonenkäänteitä, yksityiskohtia, kommentteja tai selityksiä. Selitykset voivat liittyä paitsi juonen, myös kertomuksen syntyajan tai kertomuksen kuvaaman ajan kontekstin selittämiseen.¹³⁹ Yksi lisäys, jonka moni oppikirja tekee, on kertomuksen päähenkilön esitleminen sekä kertomuksen asettaminen ajalliseen ja maantieteelliseen kontekstiinsa. Iso osa näistä esittelyyn liittyvistä sisällöistä tulee Raamatun tekstistä, mutta oppikirjailijat ovat lisänneet sinne myös muita elementtejä.

Neljätoista oppikirjoista on lisännyt tekstiin vähintäänkin lyhyen esittelyn kertomuksen päähenkilöstä Abrahamista. Kertomukseen johdattelevilla teksteillä tarkoitan tässä sitä osaa tekstistä, joka edeltää Abrahamin Jumalalta saamaa kutsua (Gen. 12:1) – sitä, mistä kertomus oppikirjoissa varsinaisesti alkaa. Näissä esittelyteksteissä lukijaa johdatetaan kertomuksen maailmaan: päähenkilö esitellään ja tapahtumat sidotaan aikaan ja paikkaan. Lyhimmillään esittelyteksti koostuu yhden virkkeen mittaisesta lisäyksestä: ”Aabraham oli hyvä ja hurskas mies.”¹⁴⁰

Kertomuksen tapahtumat sidotaan aikaan eri oppikirjoissa hyvinkin eri tavoin. Osa sitoo kertomuksen oppikirjan syntyhetkeen ja lukijan omaan ajanhetkeen korostamalla lukijan ja Abrahamin elin- ja asuinympäristöjen välistä ajallista ja maantieteellistä etäisyyttä. Osa taas liittyy kertomus- ja jopa satuperinteeseen aloittamalla näille tyypillisiä rakenteita käyttäen, kuten *tuhansia vuosia sitten, muinoin*,

¹³⁹ Oittinen 2000, 76–78; Hutcheon 2006, 10, 13; Sagulin 2010, 11–14; Rossi 2014, 23, Lupunen 2015, 6–7.

¹⁴⁰ OPKI 1950, 12.

kerran ja kauan sitten. Yksi oppikirjoista esittelee ensin Israelin kansan paimentolaisina ja toteaa tämän jälkeen Abrahamin olleen *yksi tuona aikana eläneistä paimentolaisista*.¹⁴¹

Kertomukselliset aikaan sitomiset ovat tyypillisempiä uudemmille oppikirjoille, kun taas varhaisemmissa oppikirjoissa asiaa hahmotetaan ennemminkin suhteessa Raamatun muihin kertomuksiin. Näissä vanhemmissa oppikirjoissa mainitaan monesti Nooa tai tämän poika Seem Abrahamin esi-isänä. Myös vedenpaisumukseen saatetaan viitata. Yksi oppikirjoista, OPKI 1970, kääntää kuitenkin asetelman toisinpäin ja puhuu Abrahamista Joosefin isoisän isänä. Tässä oppikirjassa Abraham-kertomus onkin vain lyhyt johdanto Joosef-kertomukselle, joka on myös POPS 1970:n mukaan oppikirjan Vanhan testamentin osion tärkein sisältöalue.¹⁴²

Kertomus sidotaan monessa oppikirjassa myös paikkaan. Vain yksi oppikirjoista sitoo paikan myös lukijan omaan sijaintiin aloittamalla Abraham-kertomuksen toteamalla Abrahamin asuneen *kaukana itämailla*.¹⁴³ Yksi oppikirja käyttää Raamatun omaa paikannimistöä ja seitsemän puhuu alueesta Mesopotamia.¹⁴⁴ Neljä oppikirjaa ei mainitse maan nimeä lainkaan.¹⁴⁵ Kaksi taas puhuu maasta Kaksoisvirranmaana.¹⁴⁶ Abrahamin asuinaluetta innostuvat kuvailemaan muutenkin runsassanaiset OPKI:t 1970 ja 1986b. Kuvaukset keskittyvät jokiin ja laidunmaihin, ja niiden tarkoituksena näyttääkin olevan ennen kaikkea kertomuksen synty- ja tapahtumakontekstin ymmärtäminen sekä oppilaan johdattaminen kertomuksen maailmaan.

Myös Abraham itse esitellään kertomuksen alussa useissa oppikirjoissa. Abrahamin kerrotaan olevan paimen, mitä Raamattu ei suoraan kerro, vaikka tämä tieto onkin luettavissa rivienväleistä. Yhdessä oppikirjassa Abrahamin todetaan olevan myös rikas, mikä niin ikään tulee esiin myöhemmin kertomuksessa Abrahamin palattua Egyptistä. Merkittävää on kuitenkin se, että rikkaus esitetään Abrahamiin kiinteästi ja alusta alkaen kuuluvana attribuuttina, ei vain jossain kohtaa elämää hankittuna omistajuutena.¹⁴⁷

---

¹⁴¹ OPKI 1997, 25.

¹⁴² OPKI 1861, 11; OPKI 1906, 3; OPKI 1930, 71; OPKI 1952, 41; OPKI 1970, 9; OPKI 1986a, 12; OPKI 1996, 14.

¹⁴³ OPKI 1952, 41.

¹⁴⁴ OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1893b, 8; OPKI 1906, 3; OPKI 1928, 20; OPKI 1930, 71; OPKI 1938, 15; OPKI 1997, 25.

¹⁴⁵ OPKI 1950, OPKI 1970, OPKI 1986a ja OPKI 2004.

¹⁴⁶ OPKI 1986b, 12; OPKI 1996, 14.

¹⁴⁷ OPKI 1970, 9; OPKI 1986a, 15; OPKI 1997, 25.

Raamatusta löytyvän aineksen lisäksi osa oppikirjailijoista on johdannossa kuvaillut Abrahamin luonnetta tai ajatuksia ja tunteita. Abraham on *hurskas* ja *hyvä mies*.¹⁴⁸ Ajatus siitä, että Abraham oli mainitsemisen arvoisesti hurskas, tulee kyllä Raamatusta, mutta sitä ei ilmaista näin suoraan. Samoin kuin paimentolaisuus-ky-symyksen kohdalla, tässä on myös luettu rivienvälejä ja nostettu jossakin kertomuk-sen kohdassa mainittu asia jo esittelytekstiin asti. Raamatussa (Gen. 15:6) todetaan, että ”Herra katsoi [Abrahamin] vanhurskaaksi” (KR 1992). Vanhemmissa käännöksissä (KR1776 ja KR1938) tämä toteamus on KR1992:ta kiinteämmin sidottu edelliseen lauseeseen, jossa puhutaan Abrahamin uskosta (Taulukko 9), mutta kai-kissa suomennoksissa yhteys on havaittavissa: Abrahamin vanhurskaus on seu-rausta siitä, että tämä uskoi Herran lupauksen, ei siis kiinteä ominaisuus.

KR1776, Gen. 15:6	KR1938, Gen. 15:6	KR1992, Gen. 15:6
Abram uskoi Herran, ja hän luki hänelle sen van-hurskaudeksi.	Ja Abram uskoi Herraan, ja Herra luki sen hänelle vanhurskaudeksi.	Abram uskoi Herran lu-paukseen, ja Herra katsoi hänet vanhurskaaksi.

Taulukko 9

Huomattavaa on myös se, että kaikki raamatunsuomennokset puhuvat van-hurskaudesta, mutta oppikirjat hurskaudesta.¹⁴⁹ Näillä sanoilla on kielessä hieman toisistaan poikkeavat merkitykset: Vanhurskaus viittaa nimenomaan uskonnolli-seen kieleen ja on merkitykseltään yksinkertaistaen ilmaistuna Jumalalle kelpaava. Hurskaus taas viittaa hartaaseen ja oikeamieliseen henkilöön, jolla on nykyään myös negatiivisia konnotaatioita hurskastelun eli tekopyhyyden merkityksessä.¹⁵⁰ Oppikirjailijoiden tekemät valinnat ovatkin tästä syystä kiinnostavia, mutta on toki mahdotonta luotettavasti arvioida sitä, miten he ovat kyseiset käsitteet ymmärtä-neet.

Yksi oppikirja toteaa suoraan Abrahamin olevan Israelin kansan kantaisä, pat-riarkka.¹⁵¹ Vaikka sanaa kantaisä käytetäänkin Abrahamista jo Genesiksessä, vielä kertomuksen alussa sillä ei Abrahamiin viitata. Tässä oppikirjat paljastavatkin jo-tain tulevista tapahtumista ja tekevät rikkauden ja hurskauden tapaan myös kan-taisänä olemisesta kiinteän attribuutin, vaikka Raamatussa tämä on ilmaistu dynaa-misemmin: Jumala lupaa Abrahamille, että tästä tulee kantaisä, mutta oppikirjoissa

¹⁴⁸ OPKI 1938, 15; OPKI 1950, 12, OPKI 1952, 41.

¹⁴⁹ OPKI 1938, 15; OPKI 1950, 12; OPKI 1952, 41.

¹⁵⁰ Kotus 1, 292; Kotus 3, 507.

¹⁵¹ OPKI 1997, 25.

hän on sitä alusta asti (Gen. 17:4.). Osa oppikirjoista kuvailee myös Abrahamin arkielämää, OPKI 1986b erityisen runsassanaisesti:

Aabrahamilla oli paljon lampaista, vuohia ja aaseja. Paimenet huolehtivat niistä. Aabraham asui virran lähellä. --- Läheisessä kaupungissa Aabraham myi nahkoja ja kankaita. Siellä hän tapasi kauppiaita, jotka olivat tulleet kaukaisista maista. Näillä seu-
duilla Aabrahamilla oli myös sukulaisia ja ystäviä. Hänen elämänsä sujui rauhalli-
sesti.¹⁵²

Näissä pitkissä kuvailuissa oppikirjailija tuo oppikirjan tekstiin oman mielikuvituksen tuotteita ja käyttää runsaasti tilaa kuvaillakseen sitä, millaista Abrahamin elämä ehkä oli. Adaptaatioteorian mukaisesti lukijalle liian kaukaiset ja siksi vaikeasti ymmärrettävät kertomuksen osat tulee kotouttaa eli tehdä tutuiksi ja ymmärrettäviksi esimerkiksi selittämällä ne lukijalle riittävällä tavalla.¹⁵³ Opetussuunnitelmissa ei sinänsä ohjeisteta lisäämään Raamatun kertomuksiin mitään omaa, mutta KaOPS 1952 ohjeistaa selittämään kertomuksen kontekstia oppilaille:

Raamatun kertomuksiin perehdyttäessä on pyrittävä saattamaan Raamatun maiden meikäläisistä suuresti poikkeavat olosuhteet lapsille ymmärrettäviksi ja havainnollisiksi --- oppilaiden [on] tiedettävä kertomuksen taustasta niin paljon, että tapahtuma voidaan ymmärtää. Poliittis-historialliset seikat kuitenkin on esitettävä varsin yksinkertaisesti.¹⁵⁴

Oppikirjoissa sanamääräisesti laajimmat lisäykset liittyvätkin kertomuksen kuvaaman kontekstin selittämiseen. Niissä Abraham asetetaan muinaisen Levantin heimo- ja paimentolaiskontekstiin, esitellään paimentolaisuutta yleisesti ja tutustutetaan lukija levantilaisiin ympäristöolosuhteisiin. Kontekstia on selitetty lukijoille erityisesti uudemmissa oppikirjoissa: kahdessa uusimmassa oppikirjassa ennen varsinaisen Abraham-kertomuksen alkua lukijaa johdatellaan aiheeseen esittelemällä muinaisten paimentolaisten elämää yleisellä tasolla parin–kolmen sivun verran ja 1970-luvun oppikirjoista alkaen paimentolaisuuteen on vähintäänkin viitattu.¹⁵⁵ Näissä patriarkkakertomuksiin johdattelevissa teksteissä lukijalle esitellään paimentolaisuutta tieteellisen tutkimuksen valossa, eli tuodaan Raamatun tekstin rinnalle muusta lähteestä tulevaa tietoa. Teksteissä kerrotaan muun muassa karjanhoidosta, ilmasto-olosuhteista, kulttuurista ja uskomuksista. Pisimmillään paimentolaistaustoitusta vie tilaa useita sivuja.¹⁵⁶

Varhaisin kontekstia selittävää ainesta lisäävä oppikirja on OPKI 1906, jossa selitykset ovat hienovaraisia: kun Abraham on saapunut Jumalan tälle lupaamaan

---

¹⁵² OPKI 1986b, 12.

¹⁵³ Oittinen 2000, 73–74; Sagulin 2010, 14.

¹⁵⁴ KaOPS 1952, 70.

¹⁵⁵ OPKI 1970,9; OPKI 1986a, 15; OPKI 1986b, 11–12; OPKI 1996, 15; OPKI 1997, 24–25; OPKI 2004, 20–21.

¹⁵⁶ OPKI 1997, 24–25; OPKI 2004, 18–21

maahan, kertoja toteaa tämän Raamatun kertomuksen mukaisesti siirtyneen paikasta toiseen, mutta lisää selitykseksi sen, ettei tällä ”ollut siellä yhtään omaa maata, ei jalankaan leveyttä.”¹⁵⁷ Oppikirjailijan mielestä tämä ei oletetulle lukijakunnalle ollut lainkaan selvä asia, eliväthän nämä yhteiskunnassa, jossa maanomistus oli arvostettua ja kuului kiinteästi hyvin toimeentulevien ihmisten elämään – sellaisten, jollaiseksi Abrahamkin oppikirjassa esitellään. Näin ollen lukija olisi voinut olettaa Abrahaminkin omistaneen maata, kun taas oppikirjailija tiesi tämän olleen paimentolainen ja siksi maata omistamaton.

Kertomuksen tapahtumaympäristöä maantieteellisiä etäisyyksiä lukijalle valottavat lisäykset, joiden mukaan matka Abrahamin asuinpaikasta Jumalan tälle lupamaan maahan oli *pitkä*.¹⁵⁸ Oppikirjan lukijan ei voinut olettaa tietävän, kuinka suuri etäisyys näiden kahden paikan välillä on, kun taas oppikirjailijalla tästä oli käsitys. Huomionarvoista on kuitenkin se, että matkan pituudesta kerrotaan vain epämääräisellä *pitkä*-sanalla eikä sitä juuri kuvailla sen enempää tai anneta sille tarkempaa pituutta. Oppikirjailija on siis todennut tämän tiedonmäärän riittävän ja olevan lukijalle sopiva. OPKI 1950 taas selittää lukijalle laakson runsasvetisyyden olevan hyvä asia karjankasvatuksen kannalta.¹⁵⁹ Suomessa, jossa peltoja ja laitumia on tehty soita kuivaamalla, runsasvetisyys voisi lukijan mielessä yhdistyä ennemminkin tulevaan työtaakkaan kuin viljely- tai laidunmaan hyviin ominaisuuksiin, kuten muinaisen Levantin kuivan autiomaan kontekstissa oli.

Oppikirjailijat auttavat lukijaa ymmärtämään kertomuksen kontekstia esittelemällä näille tekstin lomassa myös paikallista maisemaa: oppikirjoissa kuvaillaan jokia, erityisesti Jordania, ja kerrotaan alueen saaneen nimensä kahden suuren joen mukaan.¹⁶⁰ Oppikirjat kertovat maisemaan kuuluvan ”komeita”¹⁶¹ tai ”pieniä”¹⁶² kaupunkeja, kuinka joen ”rannoilla kasvoi ruoho vihreänä”¹⁶³ ja että Abraham asui ja paimensi karjaansa menestyksekkäästi virran lähellä.¹⁶⁴ Elintärkeän veden vastinparina oppikirjoissa kuvaillaan autiomaata suureksi ja kuivaksi, jossa oli kuljetettava paitsi kaivolta kaivolle, myös ”yli korkeiden vuorten ja halki monien vieraiden

---

¹⁵⁷ OPKI 1906, 4.

¹⁵⁸ OPKI 1906, 6; OPKI 1970, 9; OPKI 1986b, 11; OPKI 1996, 15; OPKI 1997, 27.

¹⁵⁹ OPKI 1950, 13.

¹⁶⁰ OPKI 1970, 9.

¹⁶¹ OPKI 1970, 9.

¹⁶² OPKI 2004, 23.

¹⁶³ OPKI 1986b, 11.

¹⁶⁴ OPKI 1986b, 11–12.

maiden.”¹⁶⁵ Vuorten rinteillä kerrotaan kasvavan heinää.¹⁶⁶ Näin oppikirjailija maalaa lukijan eteen kuvan siitä ympäristöstä, johon Abraham-kertomukset sijoittuvat.

Paimentolaisuus mainitaan sanana ensimmäisen kerran OPKI 1986a:ssa ja sitä kuvaillaan oppikirjoissa erityisesti vaeltavan elämäntavan näkökulmasta. Paimentolaiseksi määritellään se, joka siirtyy paikasta toiseen ruoan ja veden perässä.¹⁶⁷ Avoimeksi kuitenkin jää, oliko Abraham tässä mielessä paimentolainen jo ennen lähtöään kohti Jumalan lupaamaa maata ja vielä päästyään sinne perille: toisin kuin Raamatussa, kaikissa oppikirjoissa Abraham ei enää jatka vaeltavaa elämäntapaansa Kanaaninmaassa. Toisaalta paimentolaisuutta lähestytään karjanhoidon ja teltassa asumisen kautta: oppikirjoissa luetellaan paikoin Raamattua tarkemmin ne eri kotieläinlajit, joita Abraham omisti ja kerrotaan, kuinka teltta ”oli helppo purkaa ja pystyttää uudelleen” tai kuinka Abraham ”ei voinut rakentaa” taloa, mitä ilmeisimmin tämän paimentolaisuuden takia, vaikka sitä ei suoraan sanotakaan.¹⁶⁸

Kiinnostava yksityiskohta on se, että OPKI 2004 antaa ymmärtää paimentolaisuuden liittyvän monoteismiin, joskin sisäisesti ristiriitaisella tavalla. Paimentolaisuutta esittelevän luvun alaotsikkona on väite ”Paimentolaiset uskoivat yhteen Jumalaan.” Otsikosta saa sen kuvan, että monoteismi määritteli paimentolaisuutta ja että kaikki paimentolaiset olivat monoteisteja – tai ainakin kaikki menneisyyden paimentolaiset olivat, kuten otsikossa käytetty imperfekti ohjaa ajattelemaan. Kuitenkin alaotsikkoa seuraavassa tekstissä kerrotaan, kuinka vain osa paimentolaisista uskoi, ”että on vain yksi Jumala” ja että myöhemmin näitä paimentolaisia ”alettiin kutsua Israelin kansaksi.” Imperfektin takia otsikon voi myös ymmärtää niin, ettei paimentolaisia ole enää lainkaan olemassa, mikä ei liene kuitenkaan ollut oppikirjailijoiden tarkoitus.

Kertomuksen kontekstia selitetään myös muilla tavoilla. OPKI 1986b ja OPKI 1997 kertovat alttareista, joilla Abraham uhraa Jumalalle: OPKI 1986b tekee Raamatun tekstiin tarkentavan lisäyksen ja kertoo alttarien olevan kivisiä. OPKI 1997:n erikoisuutena ovat oppikirjan sivujen marginaaleihin sijoitetut lisätekstit, joissa esitellään Abraham-kertomuksen kulttuurista kontekstia. OPKI 1986b:n tapaan alttareita kerrotaan rakennetun kivistä ja niiden ääressä uhratun eläimiä. Lisäksi kerrotaan Abrahamin ja Saaran nimien merkitykset ja hieman epätarkasti il-

---

¹⁶⁵ OPKI 1986b, 11–12; OPKI 1996, 14–15; OPKI 1997, 27.

¹⁶⁶ OPKI 2004, 23.

¹⁶⁷ OPKI 1986a, 15; OPKI 1986b, 11; OPKI 1996, 15; OPKI 1997, 25; OPKI 2004, 28.

¹⁶⁸ OPKI 1970, 9; OPKI 1986b, 12; OPKI 1996, 14–15; OPKI 1997, 27.

maistuna Ismaelin merkitys islamissa. Omat kappaleensa ovat saaneet myös Kanaaninmaa, ympärileikkaus, leili, korut ja kaivo sekä Raamatussa mainitut kaupungit Hebron ja Sodoma.¹⁶⁹

OPKI 1997 ilmaisee selkeästi pitävänsä Abrahamia todellisena, kerran eläneenä henkilönä. Tämä tulee esiin paitsi esittelytekstissä, myös siinä, kuinka juutalaisten kerrotaan olevan Iisakin jälkeläisiä ja muslimien Ismaelin.¹⁷⁰ OPKI 1997:ä varhaisemmat oppikirjat antavat ymmärtää Abrahamin olleen aidosti olemassa, vaikka näistä uusimmat tekevätkin sen hienovaraisesti. Sen sijaan OPKI 2004 eroaa muista selkeästi: siinä puhutaan ensin paimentolaisista yleisesti ja Abraham-kertomus on erotettu tällaisesta tietosisältöisestä tekstistä paitsi erilliseen lukuun, myös kirjallisin tyylikeinoin. OPKI 2004:n Abraham-kertomus on muista poiketen kertomus, jonka historialliseen totuusarvoon ei oppikirjassa oteta kantaa.¹⁷¹

On huomattavaa, että vaikka jo KaOPS 1952 ohjaa huomioimaan kertomusten syntykontekstin ja tarpeen mukaan selittämään sitä, ei tätä juuri tehdä oppikirjoissa ennen 1970-lukua. KaOPS 1952:ta aikaisemmissa opetussuunnitelmissa ei myöskään puhuta mitään kulttuurisen kontekstin selittämisestä vaan painotus on pelastushistoriassa. Yksi selitys voisi olla se, että vasta 1900-luvun puolivälin jälkeen vähitellen noussut kontekstuaalinen eksegetiikka on tuonut kontekstin selittämisen tärkeyden oppikirjoihin muutaman vuosikymmenen viiveellä. Kontekstuaalisessa eksegetiikassa lähdetään olettamuksesta, ettei omassa nykyhetkessään elävä Raamatun lukija välttämättä ymmärrä tapahtumia samoin, kuin ne on tekstiä kirjoittaessa tarkoitettu, vaan tekstin ja nykylukijan välissä on kuilu.¹⁷²

Tämä näkökulma näkyy erityisesti uudemmissa oppikirjoissa, jotka pyrkivät kuromaan tätä kuilua umpeen selittämällä lukijalle kertomuksen kontekstin kulttuurisia ja maantieteellisiä oloja. Huomionarvoista on myös se, että nämä selitykset ovat sidottuja oppikirjailijan ja tämän oman aikansa ymmärrykseen ja tietoihin: ne kertovat ennen kaikkea oppikirjailijoiden omista käsityksistä siitä, millaista muinaisessa Levantissa oli. Kontekstia valottavien lisäysten suurempi määrä uudemmissa oppikirjoissa on niin ikään linjassa opetussuunnitelmissa tapahtuvan muutoksen kanssa: kun aiemmissa tärkeintä oli pelastushistorian esittäminen, uudemmissa taas yhtenä keskeisenä tavoitteena on yleissivistys, jonka syntyä juutalaisuuden ja

---

¹⁶⁹ OPKI 1986b, 13; OPKI 1997, 26–36.

¹⁷⁰ OPKI 1997, 25, 33.

¹⁷¹ OPKI 2004, 18–26.

¹⁷² Kontekstuaalisesta eksegetiikasta ks. EMO, erityisesti Tekstin konteksti ja Interkontekstuaalisuus.

kristinuskon keskeisten kertomusten syntykontekstin tunteminen lisää. Eri asia taas on se, kuinka hyvin nämä oppikirjojen kuvaukset sopivat yhteen tämän hetken teellisen tutkimuksen tulosten kanssa.

5.2 Pimeä yö, väsynyt isä ja pieni lisä – kuvailevia lisäyksiä

KaOPS 1946 kiinnittää huomiota siihen, että opetuksen tulisi olla oppilaan näkökulmasta kiinnostavaa, monipuolista ja näköaloja avaavaa. Myös adaptoinnissa nähdään tärkeäksi se, että teksti olisi lukijan kannalta mielenkiintoinen ja houkutelisi lukemaan. Lastenraamattujen tapaan myös oppikirjoissa oppikirjailijat ovat ottaneet vapauden lisätä tekstin lomaan erilaisia kuvailevia sanoja.¹⁷³ Nämä lisäykset ovat pääasiassa adjektiiveja ja adverbeja – ne siis vastaavat kysymyksiin *millainen* ja *miten*. Niitä on lisätty elävöittämään tekstiä tai auttamaan lukijaa ymmärtämään paitsi kertomuksen tapahtumia, myös sen syntykontekstia paremmin. Värikkäämmän ja kuvailevamman tekstin on oppikirjailija ehkä ajatellut olevan oletetuille lapsilukijoille enemmän mieleen kuin pelkkä asiateksti.

Kuvailua ja tekstin koristelua ei ole juurikaan varhaisimmissa oppikirjoissa ja niissäkin, joissa näitä lisäyksiä on, kyse on lähinnä yksittäisistä sanoista. Sen sijaan kaikkein uusimmassa, OPKI 2004:ssä kuvailevia lisäyksiä on kaikkein eniten ja lisäysten määrä kasvaa melko tasaisesti lähemmäs nykypäivää tultaessa. Uudemmissa oppikirjoissa yksittäisiä adjektiiveja on lisätty paikoin runsaasti eri puolille kertomusta, mutta niissä on myös yhä laajempia, jopa kokonaisten kappaleiden mittaisia lisäyksiä.

Lisäyksistä suurin osa on yksittäisten adjektiivien lisäämistä tekstin väriytykseksi; adverbeja on jonkin verran vähemmän. Autiomaata, jonka läpi Abraham seurueineen kulkee matkallaan kohti Jumalan tälle lupaamaa maata, ei Raamatussa kuvailla millään tapaa, mutta oppikirjoissa se on *suuri* ja *kuiva* – maa, johon Aabraham saapuu, taas on *uusi ja tuntematon*.¹⁷⁴ Rukoilu sujuu Abrahamilta *paremmin* alttarin ääressä.¹⁷⁵ Yö, jona Jumala lupaa Abrahamille taivaan tähtien verran jälkeläisiä, on *pimeä* ja Abraham hymähtää *hiljaa* Jumalan lupaukselle.¹⁷⁶ Elämä sujuu *rauhallisesti* ja autiomaahan äitinsä kanssa ajatun Ismaelin voimat

¹⁷³ KaOPS 1946, 16; Oittinen 2000, 78; Lupunen 2015, 18.

¹⁷⁴ OPKI 1986a, 15; OPKI 1986b, 11.

¹⁷⁵ OPKI 1970, 9.

¹⁷⁶ OPKI 1986b, 14; OPKI 2004, 22.

palautuvat *vähitellen*.¹⁷⁷ Abrahamin nähdessään kolmen miehen lähestyvän auringko paistaa *kuumasti*, Abraham palvelee vieraitaan *kohteliaasti* ja ateriat, jonka hän tarjoilee, on *hyvä*.¹⁷⁸ Lootin vaimo katsoo taakseen *uteliaasti* ja Abraham ja Saara saavat *pienen* pojan.¹⁷⁹ Vuori, jolla Iisak on tarkoitus uhrata, on oppikirjoissa *korkea*, ja eläin, joka Iisakin sijaan uhrataan, *yksinäinen*.¹⁸⁰ Iisakille vaimoa hakemaan lähetty palvelija on *vanha ja uskollinen* ja hänen mukaansa lähtevä karavaani *pieni*.¹⁸¹ Abraham on paitsi *vanha*, myös *väsynyt* ja tämän Iisakille vaimoa etsimään lähettämä palvelija *vanha ja uskollinen*. Matka vuorelle, jolla Abrahamin oli tarkoitus uhrata poikansa, on *pitkä*.¹⁸²

Kuvailevista lisäyksistä voisi ensin ajatella, että ne toteavat vain sen, mikä oli muutoinkin pääteltävissä. Tarkemmin tarkasteltuna herää kuitenkin lukuisia kysymyksiä: Onko kymmenen kamelin karavaani pieni? Onko Iisakin uhrauspaijaksi tarkoitettu vuori raamatunkertomuksessa alueen muita vuoria korkeampi? Mistä oppikirjailija pääättelee näin? Entä eivätkö kaikki lapset ole kovin pieniä syntyessään – vai oliko Iisak oppikirjailijan mielestä jotenkin erityisen pieni? Oppikirjailijat tuskin ovat ajatelleet aivan näin ja kyse on ennemminkin värikynän käytöstä: oppikirjailija on pyrkinyt lisäämään tekstin kiinnostavuutta tekemällä siitä kuvailevampaa ja värikkäämpää – KaOPS 1946:n ja adaptointiteorian periaatteiden mukaisesti.

Vastaavalla tavalla kuin lastenraamatut kuvailevat Jeesuksen kärsimystä ja kulkua ristiinnaulitsemispaikalle Raamattua runsaammin sanankääntein, oppikirjoissa on väritetty erityisesti matkaa luvattuun maahan. Vaikka Raamatussa matkanteosta ei kerrota juuri mitään, monessa oppikirjassa se on pitkä, vaivalloinen ja käy hitaasti (Taulukko 10).

---

¹⁷⁷ OPKI 1986b, 12.

¹⁷⁸ OPKI 1950, 14; OPKI 1997,30; 2004, 24.

¹⁷⁹ OPKI 1950, 17.

¹⁸⁰ OPKI 1906, 20; OPKI 1996, 17.

¹⁸¹ OPKI 1950, 18; OPKI 1997, 35. Oppikirjoihin lisätyt sanat on selkeyden vuoksi tässä kursivoitu. Sanan taivutusta on saatettu muuttaa.

¹⁸² OPKI 1906, 6; OPKI 1950, 18; OPKI 1986a, 20.

KR1992, Gen. 12:5	Sitten he lähtivät kulkemaan kohti Kanaaninmaata ja saapuivat sinne.
OPKI 1970, 9	He lähtivät kulkemaan kohti luvattua maata. Matka oli vaikea --- Pitkän vaelluksen jälkeen he tulivat maahan, jota sanottiin Kanaanin maaksi.
OPKI 1986b, 13	Hän --- lähti Saaran kanssa matkaan. He vaelsivat paikasta toiseen ja etsivät Jumalan lupaamaa maata. Usein vain pelkkää erämaata oli edessä. Lopulta he ylittivät Jordanvirran ja tulivat Kanaanin maahan.
OPKI 1996, 14–15	Abram teki Jumalan tahdon mukaan ja lähti --- matkustamaan pois kotikaupungistaan Urista. --- Abramilla ja Saarailla ei ollut lapsia, mutta matka eteni kuitenkin hitaasti ---. Pitkän vaelluksen jälkeen he tulivat Kanaanin maahan.
OPKI 1997, 27	Abram lähti matkaan ---. Matka oli pitkä ja vaivalloinen ja matkaa tehtiin hitaasti. He vaelsivat läpi autiomaan ja kulkiivat yli korkeiden vuorten ja halki monien vieraiden maiden. --- Vihdoin he olivat perillä Kanaaninmaassa.
OPKI 2004, 23	Matka kulki vieraiden maiden halki. Viimein he saapuivat Kanaaninmaahan.

Taulukko 10

Oppikirjan lukijalle muinaisen Levantin kartta, paikannimet tai välimatkat eivät oletettavasti ole kovin tuttuja. Niinpä todennäköisin selitys matkanteon kuvaukseen liittyviin lisäyksiin onkin matkan pituuden ja hankaluuden tekeminen tiedettäväksi myös oppikirjan lukijalle: Kaldean Urista on pitkä matka Kanaaninmaahan, etenkin kun sen tekee ilman modernin maailman kulkuvälineitä.

Samoin kuin lastenraamatuissa, myös oppikirjoissa monet lisäykset ovat luonteeltaan kuvailevia tai tekstiä kommentoivia ja selittäviä. Lisäysten alkuperä on lastenraamatun tapaamiskristillisessä raamatuntulkintatraditiossa ja tieteellisissä tutkimuksissa – unohtamatta oppikirjailijan omaa mielikuvitusta.¹⁸³ Osa oppikirjoihin tehdyistä lisäyksistä on yksittäisten sanojen, kuten pronomien ja partikkelien, lisäilyä, mikä ei välttämättä muuta Raamatun kertomuksen sisältöä. Osa taas on teologisesti mielenkiintoisia, sillä ne tuovat oppikirjan tekstiin Raamatun ulkopuolista sisältöä.

¹⁸³ Lupunen 2015, 17–20.

5.3 Eheää ja johdonmukaista tekstiä sidoksisuutta lisäämällä

Adaptointiteoriassa kiinnitetään huomiota tekstin jatkuvajuonisuuteen, sisäiseen eheyteen ja koherenssiin sekä siihen, että teksti etenee sekä juonellisesti että kirjallisesti juohevasti, ilman häiritseviä katkoksia ja epäjohdonmukaisuuksia. Samaan tapaan Oppikirjasuunnitelma 1899:ssä ohjeistetaan, että kertomukset tulee liittää toisiinsa niin, että ne muodostavat jatkumon.¹⁸⁴ Abraham-kertomus ei Raamatussa itsessään ole täysin näiden tavoitteiden mukainen; erityisen vähän tavoitteiden mukaisen siitä tekee se, että oppikirjoissa kertomuksesta on mukana vain osa juonesta, tapahtumista ja tekstistä: on ymmärrettävää, että peräkkäin liitettyinä nämä mukaan valikoidut tekstikatkelmat eivät muodosta eheää kertomusta ilman oppikirjailijan tekemää tietoista siloitustyötä. Siinä missä Raamatun teksti tyytyy vain luettelemaan eri tapahtumia peräkkäin, oppikirjoissa näiden välille luodaan yhteyksiä esimerkiksi partikkeleita ja konjunktioita käyttämällä. Kielitieteessä tätä kutsutaan sidoksisuuden lisäämiseksi; sidoksisuudella tarkoitan tässä sitä, että tekstin lauseet, virkkeet, kappaleet ja luvut seuraavat toisiaan johdonmukaisesti ja ilman katkoksia. Sidoksinen teksti on sujuvaa, etenee jouhevasti ja on sekä sisäisesti että siirtymiltään eheä.

Yksi tapa sujuvoittaa tekstiä ja lisätä sen sidoksisuutta on poistaa tai lisätä partikkeleita tai muuttaa yksi partikkeli toiseksi. Oppikirjoissa yleisin yksittäinen muutos liittyy *ja*-sanaan: se on joko korvattu toisella sanalla, jätetty pois tai sillä on korvattu jokin toinen sana. Tavanomaisia, runsaasti esiintyviä vaihdokkaita ovat sanat *niin, silloin, mutta, sitte(n), koska, sekä, sen jälkeen, ynnä, kun, kuitenkin, kerran, edelleen*. On huomattava, että erityisesti vanhemmissa raamatunsuomennoksissa *ja*-sana on erittäin yleinen. Se myös monesti aloittaa lauseen tai jopa virkkeen, ilman sen suurempaa merkitystä. Uudemmissa raamatunsuomennoksissa näitä *ja*-sanoja on vähemmän, joten uudemmissa oppikirjoissakaan näitä tai näitä korvaavia sanoja ei juuri ole. Näissä muutoksissa motivaationa on myös monotonisen toiston välttäminen ja turhien sanojen karsiminen, tekstin sujuvoittamisen lisäksi. Sen sijaan varhaisissa suomennoksissa paljon toistuva sana *katso* on lähinnä poistettu, eikä korvattu jollain toisella.

Sidoksisuutta on oppikirjoissa lisätty myös lisäämällä tekstiin kokonaisia lauseita. Osa näistä lisäyksistä laajentaa Raamatun tekstiä ja lisää tekstin lomaan sel-

---

¹⁸⁴ Oppikirjasuunnitelma 1899, 25–27; Oittinen 2000, 78; Hutcheon 2006, 13.

laisiakin juonenosia, joita ei Raamatussa ole lainkaan. Tämä on erityisesti uudempi oppikirjoja leimaava piirre ja osa uusimmista oppikirjoista lisääkin tekstiin laajojakin tekstiosioita. OPKI 2004 esimerkiksi tulkitsee Raamatussa kuvailtuja tapahtumia ja tarjoaa lukijalle näitä tulkintoja osana kertomusta. Kohdassa, jossa Jumala kysyy Saarelta syytä tämän naurulle, OPKI 2004 laajentaa Raamatun tekstiä. Oppikirjassa Abraham ihmettelee Saaran naurua, ja Abrahamin ihmettely selitetään sillä, ettei tämä kuullut Saaran naurua.¹⁸⁵ Abrahamin ihmettelyä ei kuitenkaan ole Raamatun tekstissä lainkaan. Muun muassa OPKI 1997 tekee tekstiin lisäyksiä, jotka täyttävät tekstiin muuten jääviä aukkokohtia: Hagarin paettua autiomaahan, lukija saattaa Raamatun tekstistä päätellä Hagarin palanneen enkelin kehotuksesta takaisin Abrahamin ja Saaran luo, sillä seuraavassa jakeessa Hagar synnyttää pojan, jolle Abraham antaa nimen. Oppikirjassa tekstiin on lisätty tämä vielä selväsanaisemmin (Taulukko 11).

KR 1992, Gen. 16:	OPKI 1997, 29
<p>Herran enkeli kohtasi Hagarin autiomaassa vesilähteellä, joka oli Surin tien varressa. Hän sanoi: ---</p> <p>Niin Hagar alkoi kutsua Herraa, joka oli puhunut hänelle, nimellä El-Roi, 'Jumala joka minut näkee', sillä hän ajatteli: "Olenko todella saanut tässä paikassa nähdä hänet, joka valvoo askeleitani?" Siksi alettiin tuota Kadesin ja Beredin välillä sijaitsevaa vesipaikkaa nimittää Lahai-Roin kaivoksi. Hagar synnytti Abramille pojan, ja Abram antoi pojalleen, jonka Hagar oli synnyttänyt, nimen Ismael.</p>	<p>Hagar harhaili autiomaassa. Siellä hän kohtasi enkelin, joka sanoi: ---</p> <p>Hagar noudatti enkelin käskyä ja palasi isäntäväkensä luo. Kaikki tapahtui siten kuin enkeli oli sanonut.</p>

Taulukko 11. Merkintöjen merkitykset ovat seuraavat: keltainen tarkoittaa muutosta, pinkki poistoa ja vihreä lisäystä.

Raamatun tekstiin tehtyjen lisäysten kanssa tullaan väistämättä kuitenkin sen kysymyksen äärelle, missä määrin näiden lauseiden sisällöt nousevat Raamatun tekstistä ja kuinka paljon niissä on oppikirjailijan omaa tulkintaa tai jopa keksintöä. Osa tapauksista, kuten edellä esitelty, on sellaisia, että niiden sisällössä ei tarkankaan raamatunlukijan mielestä ole mitään epäilyttävää, kun taas toisten kohdalla lukija jää pohtimaan, kuinka hyvin oppikirjailijan tulkinta tekee oikeutta Raamatun

¹⁸⁵ OPKI 2004, 25.

tekstille. OPKI 1906 esimerkiksi kertoo Abrahamin ja Iisakin käyneen keskustelun puuttuvasta uhrieläimestä ”[e]nnen kuin he alkoivat astua vuorta”, kun Raamatussa keskustelu kuvataan käydyn vasta, kun he olivat eronneet vuoren juurella palvelijoista ja jatkaneet matkaa kahden.¹⁸⁶ Se, miksi oppikirjailija on nähnyt tällaisen muutoksen tarpeelliseksi, ei saa aukotonta selitystä. Yksi selitys voisi olla se, että oppikirjailija on tässä ollut huolimaton, ei ole lukenut tekstiä tarkasti, vaan jostain syystä ymmärtänyt tai kuvitellut tapahtumien edenneen kertomuksessa tässä järjestyksessä.

Yksi lisäystyyppi ovat tarkennukset: jokin asia on oppikirjailijan mielestä ilmaistu liian epäselvästi tai monitulkintaisesti ja siksi vaatinut yksiselitteisempää tai selkeämpää ilmaisua, jotta teksti tai kertomuksen juoni olisivat lukijalle ymmärrettäviä. Monessa kohdassa voi tosin pysähtyä pohtimaan, onko lisäys todella tarpeellinen. OPKI 1893b esimerkiksi lisää sanan *wanhurskasta* sellaiseen kohtaan, jossa sitä ei Raamatussa ole, mutta jossa selvästi viitataan samoihin vanhurskaisiin sodomalaisiin, joista edellisessä virkkeessä on ollut puhe (Taulukko 12). Kuitenkin on muistettava lukijakunta ja heidän mahdollisesti heikko lukutaitonsa sekä tapa, jolla koulussa luettiin: pysähdellen, lause, virke tai kappale kerrallaan. Tällaiset lisäykset sopivat hyvin yksiin adaptointiteorian ja opetussuunnitelmien ohjeistuksen kanssa: oppikirjan tekstin tulee olla ymmärrettävää ja selkeää.¹⁸⁷

RTTU 1869, Gen. 18:28	OPKI 1893b, 11
Ehkä olisi wiisi wailia wiidestäkymmenestä wanhurskasta; kadottaitsikos wiiden tähden koko kaupungin? ja Hän sanoi: en kadota, jos löydän siellä wiisiwiidettäkymmentä .	Mitäs, jos olisi wiittä waille wiisikymmentä wanhurskasta, hukutatko wiiden tähden koko kaupungin? Herra wastasi: En hukuta, jos löydän siellä neljäkymmentäwiisi wanhurskasta.

Taulukko 12. Merkintöjen merkitykset ovat seuraavat: keltainen tarkoittaa muutosta, pinkki poistoa, alleviivaus sanajärjestyksen muutosta ja vihreä lisäystä.

Taulukosta 12 näkee hyvin myös sen, millaisia sidoksisuutta ja tekstin sujuvuutta lisääviä muutoksia oppikirjailija on tehnyt. Esimerkiksi ”ja Hän sanoi” on muutettu muotoon ”Herra wastasi”, joka kertoo yksiselitteisemmin, kuka puhuu, ja että kyseessä vastaus edellä sanottuun. Samaan tapaan lauserakenteita ja välimerkkien käyttöä on muutettu katkelmassa yksinkertaisempaan ja selkeämpään muotoon: kohta alkaa *ehkä*-sanalla sijaan kysyvämmällä sanaparilla ”Mitäs, jos”, ja kahden

¹⁸⁶ RTTU 1869 Gen. 22:6–7; OPKI 1906, 7.

¹⁸⁷ MaOPS 1925, 69; Oittinen 2000, 77; Sagulin 2010, 12.

ensimmäisen lauseen välillä on puolipisteen sijaan pilkku. Oppikirjassa kysymysmerkki päättää virkkeen, kun taas Raamatun tekstissä sen jälkeen tuleva sana alkaa kummallisella tavalla pienellä alkukirjaimella.

Merkittävä osa tarkennuksista on yksinkertaisesti *se*-sanana taivutusmuotoja (siihen, sen, sille, sillä). Näiden lisäysten tehtävänä on toimia virkkeen objektin tai subjektin tarkennuksena ja selventää sitä, mistä kulloinkin on puhe: kyse on juuri *siitä* vuoresta tai pojasta, tai Abraham vastaa juuri *siihen* repliikkiin. Lisäykset toimivat myös tekstin sidoksisuuden lisäämiseksi, kun lukijan ei tarvitse jäädä miettimään, mihin tai kehen tekstissä viitataan. Samaan tapaan moni tekstiin lisätyistä sanoista liittyy jollain tavalla aikamääreisiin: Tällaisia ovat esimerkiksi viimein, silloin, eräänä yönä ja jonkin ajan perästä tai kuluttua, muutamaa päivää myöhemmin, hetken tai vuosien kuluttua (Taulukko 13).¹⁸⁸ Näillä lukijalle havainnollistetaan ajan kulumista kertomuksessa ja autetaan näin lukijaa hahmottamaan kertomuksen aikasuhteita.

RTTU 1869, Gen. 18:1	OPKI 1893b, 10
Ja Herra näkyi hänelle Mamren tammistossa, jossa hän istui majan owella, kuin päiwä oli palawimmillansa.	Jonkun ajan kuluttua Aabraham istui kerran majansa owella Mamren tammistossa, kun oli kuumin aika päiwästä.
KR 1938, Gen. 18:1	OPKI 1938, 17
Ja Herra ilmestyi hänelle Mamren tammistossa, jossa hän istui telttamajansa owella päivän ollessa palavimmillaan.	Jonkin ajan perästä Herra jälleen ilmestyi Aabrahamille Mamren tammistossa.
KR 1992, Gen. 25:7–8	OPKI 1996, 20
Abraham eli kaikkiaan sataseitsemänkymmentäviisi vuotta. Sitten hän kuoli rauhallisen vanhuuden jälkeen korkeassa iässä ja elämästä kyllänsä saaneena, ja hänet otettiin isiensä luo.	Vuosia kului ja Abraham kuoli.
KR 1992, Gen. 18:1	OPKI 1997, 30
Herra ilmestyi Abrahamille Mamren tammistossa. Abraham istui telttansa owella päivän ollessa kuumimmillaan.	Muutamaa päivää myöhemmin Abraham istui telttansa owella. Oli keskipäivä ja aurinko paahtoi kuumasti.

Taulukko 13

Toisinaan oppikirjailija luo lisäyksillään syy-yhteyksiä eri asioiden välille tai antaa tapahtumille sellaisia selityksiä, jotka eivät ole peräisin Raamatusta. OPKI

¹⁸⁸ OPKI 1893b, 10; OPKI 1938, 17; OPKI 1996, 20; OPKI 1997, 30, 33; OPKI 2004, 23, 25.

1986a esimerkiksi kertoo Abrahamin rakentaneen alttarin ja pyytäneen ”Jumalaa turvakseen, *koska* oli uudessa ja tuntemattomassa maassa”.¹⁸⁹ Raamattu ei kuitenkaan perustele alttarin rakentamista tai Jumalalta turvan pyytämistä millään tavalla.¹⁹⁰ Oppikirjailija on siis tässä nähnyt tarpeelliseksi selittää lukijalle, miksi Abraham toimi näin. Samoin kuin kontekstia selitettäessä, oppikirjailija on kuronut umpeen kuilua Raamatun tekstin ja oppikirjan lukijan välillä, sillä alttarin rakentaminen ei oletetusti ollut aivan tuttu ajatus modernin ajan suomalaisoppilaalle. Samaa lienevät ajatelleen OPKI 1970:n kirjoittajat, jotka perustelevat alttarin rakentamista sillä, että ”sen ääressä hän [Abraham] saattoi paremmin kiittää ja rukoilla Jumalaa.”¹⁹¹ Tässä oppikirjailijat siis perustelevat Abrahamin toimintaa Raamatusta poimitulla elementillä, luoden alttarin ja rukouksen välille sellaisen syy-yhteyden, jota Raamatussa itsessään ei eksplisiittisesti ole.

Samankaltaisia syy-yhteyksiin liittyviä tulkintoja tekstistä tekevät muutkin oppikirjat, myös varhaisimmat: OPKI 1893b perustelee Saaran naurahdusta sillä, ettei tämä ”tiennyt, että se oli Herra.” OPKI 1950 taas kertoo Lootin pyytäneen enkeleitä vieraiksi kotiinsa, ”koska oli jo ilta”. Vaikka Raamatussa kerrotaan olleen ilta ja Lootin kutsuneen heidät nimenomaan yöksi, ei kutsun syynä jälleen eksplisiittisesti ole vuorokaudenaika: kutsun syyn Raamattu jättää avoimeksi eikä kerro sitä, miksi Loot – aiemmin itsekkääksi ja ahneeksi kuvattu – osoittaakin nyt sitkeää vieraanvaraisuutta kahdelle, ilmeisen tuntemattomalle kulkijalle.¹⁹² Oppikirjassa tällainen epäjohdonmukaisuus on korjattu selittämällä vieraanvaraisuuden johtuneen vuorokaudenajasta.

OPKI 1997 taas luo Raamattua vahvemman syy-yhteyden Abrahamin korkean iän ja palvelijan lähettämisen välille lisäämällä tekstiin yhden ainoan sanan (Taulukko 14).

KR 1992, Gen. 24:1–2	OPKI 1997, 34
Abraham oli tullut vanhaksi ja ikään- tyneeksi, ja Herra oli siunannut häntä kaikin tavoin. Abraham sanoi nyt pal- velijalleen, taloutensa vanhimmalle, joka huolehti hänen koko omaisuudek- taan: ---.	Aika kului. --- Abraham tiesi, että hä- nelläkään ei ollut enää paljon elinaikaa jäljellä. Siksi hän kutsui luokseen pal- velijansa: ---.

Taulukko 14

¹⁸⁹ OPKI 1986a, 15. Kursivointi oma.

¹⁹⁰ KR 1938, Gen. 12:8: ”huusi avuksi Herran nimeä”.

¹⁹¹ OPKI 1970, 9.

¹⁹² Gen. 19:1–3; OPKI 1893b; 10.OPKI 1950, 17.

Oppikirjoissa selityksiin liittyvät tulkinnat on tehty joko jonkin muun raamatunkohdan pohjalta, Raamatun tulkintatradition mukaisesti tai oppikirjailijoiden omien tulkintojen pohjalta: osa tulkinnoista on yhteneväisiä Raamatun kertomuksen kanssa, mutta osa on selvästi Raamatun ulkopuolista ainesta. Esimerkiksi OPKI 1997 sitoo kolmen miehen vierailun ajallisesti hyvin lähelle ympärileikkauskäskyn antamista. Raamatussa nämä kertomuksen osat ovat kyllä peräkkäin, mutta sitä, kuinka paljon aikaa näiden välissä oli, ei mainita lainkaan. Oppikirjailija kuitenkin on lisännyt tähän kohtaan uuteen juonenkäänteeseen johdattelevat sanat ”Muutamaa päivää myöhemmin”.¹⁹³ Tämä lisäys lisää tekstin sidoksisuutta, mutta myös tulkitsee ja muokkaa Raamatun tekstiä.

Sidoksisuuden lisääminen on sitä yleisempää, näkyvämpää ja hallitsevampaa, mitä uudempiin oppikirjoihin tullaan. Varhaisimmissa oppikirjoissa Raamatusta poimittuja, hyvin vähän muillakaan tavoilla muutettuja tekstejä sen sijaan ei juuri tällä tavalla toimiteta, vaan tekstikatkelmat on vain koottu oppikirjaan peräkkäin. Toimituksellinen aines näissä oppikirjoissa koostuu lähinnä yksittäisten partikkeleiden lisäämisestä eri tekstikohtien väleihin sekä sisältöä kuvaavien otsikoiden ja väliotsikoiden lisäämisestä tekstin lomaan. Vanhemmissa lisäykset ovat lyhyitä ja lukijan on helppo hyväksyä ne osaksi kertomusta: ne eivät näyttäisi olevan ristiriidassa Raamatun tekstin kanssa. Uudemmissa oppikirjoissa lisäyksiä taas on huomattavasti enemmän ja ne ovat usein raamattu-uskollisuutensa suhteen kompleksisempia. Uudempien oppikirjailijoiden suhtautuminen Raamatun tekstin muuttamattomuuteen näyttäisikin olevan hyvin erilainen: muutoksia saa tehdä ja ne ovat paikoitellen hyvinkin laajoja.

6 Ydinperhe ja epäjumalat – teologisia, moraalisia ja aatteellisia muutoksia

6.1 Itsekäs Loot ja esikuvallinen Abraham

Adaptointiteorian mukaan tekstin tulkitseminen on aina kiinteä, jopa välttämätön osa adaptointiprosessia.¹⁹⁴ Tekstin tulkitseminen näkyy oppikirjoissa sekä tekstiin tehdyissä poistoissa, lisäyksissä että painotuksissa. Oppikirjailijalla on mielessään jokin tietty tulkinta tekstistä, jota vasten hän peilaa sitä, mikä kertomuksessa on olennaisinta ja siten säilyttämisen arvoista. Oppikirjailija saattaa myös lisätä kerto-

---

¹⁹³ Gen. 17–18; OPKI 1997, 30.

¹⁹⁴ Oittinen 2000, 81–82.

mukseen jotain tai korostaa jotakin yksityiskohtaa, jotta tämä hänen tulkintansa välittyisi lukijalle asti. Oppikirjoissa olevat tulkinnat ovat pääsääntöisesti sen verran yleisluontoisia, tekstille uskollisia sekä kristinuskon piirissä tuttuja tulkintaperinteitä noudattavia, että ne eivät aiheuta Raamatun hyvin tuntevassakaan lukijassa juuri epäilyksiä niiden oikeellisuudesta. Osaa tällaisista tulkinnoista voisi kuvailla esimerkiksi rivinvälien aukikirjoittamisena: ne sanovat sen, minkä lukija itsekin pystyisi päättelemään Raamatun tekstistä.

Esimerkkinä tällaisesta lisäyksestä on Sodoman tuhoamisen syiden lisääminen. Abrahamin neuvoteltua pitkään Jumalan kanssa Sodoman pelastamisesta, tämä lupaa, ettei Sodomaa tuhota, jos sieltä löytyy kymmenenkin hurskasta asukasta (Gen. 18:22–33). Koska Sodoma tämän jälkeen kuitenkin kohtaa loppunsa (Gen. 19:23–25), on tuholle kaksi mahdollista syytä: Jumala ei pitänyt lupaustaan tai kaupungista ei löytynyt edes niitä kymmentä riittävän hurskasta asukasta. Koska edellinen ei Raamatun kontekstissa olisi luontevaa eikä kävisi yksiin uskonnonopetuksen Jumalan uskollisuutta korostavien tavoitteiden kanssa, täytyy jälkimmäisen olla tuhon syynä.¹⁹⁵ Raamatussa ei suoraan kerrota, kumpi näistä syistä olisi ollut tuhon taustalla, vaan enkelit vain toteavat Lootille hävittävänsä kaupungin ”ankaran valituksen” takia.¹⁹⁶ Tehdäkseen asian varmasti lukijalle selväksi OPKI 1938 ja OPKI 1950 lisäävät tekstiin tämän tulkinnan (Taulukko 15).

Raamattu	Oppikirja	Oppikirja
KR 1938, Gen. 19:23, 24–25	OPKI 1938, 20	OPKI 1950, 16
”--- sillä me hävitämme tämän paikan. Koska huuto heistä on käynyt suureksi Herran edessä, lähetti Herra meidät hävittämään sen.” --- Ja Herra antoi sataa Sodoman ja Gomorran päälle tulikiveä ja tulta: Herralta taivaasta. Ja kukisti ne kaupungit, ja kaiken sen lakeuden: niin myös kaikki niiden kaupunkien asuvalaiset, ja maan kasvot.	Mutta Sodomassa ei ollut kymmentäkään vanhurskasta. Niin Herra antoi sataa Sodoman päälle tulta ja tulikiveä ja hävitti kaupungin ja koko sen lakeuden.	Mutta Sodoma oli paha kaupunki. Siellä ei ollut kymmentäkään hurskasta ihmistä, ja siksi Jumalan piti hävittää se.

Taulukko 15

¹⁹⁵ KaOPS 1952, 65.

¹⁹⁶ Gen. 19:13.

Huomattavaa on myös se, kuinka OPKI 1950 tekee Sodomian tuhoamisesta välttämättömyyden: ”Jumalan *piti* hävittää se”,¹⁹⁷ *pitää*-sanon lisääminen tässä tulkitsee tuhon olevan jotain välttämätöntä, kenties oppikirjassa lähtökohtaisesti hyvälle Jumalalle hieman vastenmielistäkin, mutta joka oli kuitenkin tehtävä.

Toisinaan tulkinnat ottavat kuitenkin askeleen ulospäin Raamatun tekstistä ja lisäävät siihen jotakin Raamatun ulkopuolista ainesta. Tämä aines voi kyllä olla Raamatusta kumpuava teologinen tulkintaperinne, mutta se ei silti täysin palaudu Raamatun tekstiin. Lastenraamatuissa on esimerkiksi tulkittu yleiskristillisen perinteen mukaisesti Johanneksen olevan se Johanneksen evankeliumissa usein mainittu ”rakkain opetuslapsi”.¹⁹⁸ Samaan tapaan oppikirjoissa on tulkittu sen palvelijan, jonka Abraham lähettää etsimään lisäille sopivaa vaimoa, olevan kertomuksessa aiemmin nimeltä mainittu Elieser, vaikka Raamatussa tätä palvelijaa ei nimitäkään.¹⁹⁹

Osassa oppikirjoista esiintyy Abraham-kertomukseen liittyviä teologisia termejä kuten luvattu maa tai valittu perhe, suku tai kansa. Raamatussa nämä termit esiintyvät vasta Uudessa testamentissa.²⁰⁰ OPKI 1928 otsikoi koko patriarkkakertomusten jakson otsikolla ”Valittu perhe: kantaisät” ja kertoo johdannossa jakson kertovan perheestä, josta kasvaa vähitellen valittu kansa. OPKI 1970 taas kertoo Abrahamin lähtevän Jumalan kutsun kuultuaan ”kulkemaan kohti luvattua maata”, OPKI 1986a:ssa kerrotaan Abrahamin liikkuneen luvatussa maassa ja OPKI 1996 puhuu ”Luvatussa maasta” isolla alkukirjaimella.²⁰¹ Muut oppikirjat sen sijaan puhuvat Kanaaninmaasta, siitä maasta tai uudesta kotimaasta, Raamattu taas Kanaaninmaasta tai yksinkertaisesti maasta.²⁰²

Lastenraamatuissa lukijaa opastetaan lukemisessa pitkin matkaa ja lukijalle selitetään kertomuksen etenemistä. Samoin on oppikirjoissa: kertomuksen juoni ja Raamatun teksti ovat oppikirjailijoiden mielestä paikka paikoin kaivanneet selitystä, sillä kuten opetussuunnitelmissa ja adaptointiteoriassa todetaan, tulee tekstin mukautua oletetulle lukijakunnalle sopivaksi ja tekstin oltava ymmärrettävää.²⁰³ Samalla nämä selitykset kuitenkin saattavat saada lukijan kysymään, ovatko kaikki tällaiset lisäykset kertomuksen kannalta uskollisia. Esimerkiksi OPKI 1893b:ssa

---

¹⁹⁷ OPKI 1950, 16. Kursivointi oma.

¹⁹⁸ Lupunen 2015, 16.

¹⁹⁹ Gen. 15:2–3, 24:2; OPKI 1893a, 13–14; OPKI 1906, 8; OPKI 1938, 22.

²⁰⁰ Perustuu Uskonkirjat.net-raamattusivuston hakutoimintoon.

²⁰¹ OPKI 1928, 20; OPKI 1970, 9; OPKI 1986a, 15; OPKI 1996, 16.

²⁰² Gen. 12:1–8. OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1906, 4; OPKI 1930, 71; OPKI 1938, 15; OPKI 1950, 12; OPKI 1952, 42; OPKI 1986b, 13; OPKI 1997, 27; OPKI 2004, 23.

²⁰³ MaOPS 1925, 69; Oittinen 2000, 77–78; Hutcheon 2006, 13; Lupunen 2015, 19–20.

Abrahamin todetaan ajatelleen aluksi, että Ismael olisi ollut se poika, jota Jumala lupauksissaan tarkoitti, mutta Raamatussa ei tällaisia luuloista kerrota mitään.²⁰⁴ Oppikirjailija näyttäisikin lisänneen tämän huomautuksen tehdäkseen Hagar-kertomuksesta Abraham-kertomuksen kokonaisuuden kannalta mielekkään ja toisaalta tehdäkseen lukijalle jo ennakoon selväksi sen, ettei Ismael kuitenkaan olisi se perillinen, jota Abraham oli niin kauan jo odottanut. Lisäys toimii myös lukijaa johdattelevana elementtinä: sen myötä lukija tietää, ettei tarina aivan vielä saakaan onnellista loppuaan, vaan luvassa on vielä lisää jännitystä. Tämä taas palvelee lukijan mielenkiinnon ylläpitämisen tavoitteita.

Oppikirjailijoiden tekemät tulkinnat näkyvät erityisesti kertomuksen väleihin liitetyissä otsikoissa, alaotsikoissa sekä raamatunkohta-, virsi- ja rukousviittauksissa. Jälkimmäisiä on tekstin lomaan lisätty OPKI 1906:sta alkaen. Nämä kertovat paitsi siitä, miten oppikirjailija on tulkinnut Abraham-kertomusta, ne myös ohjaavat lukijaa lukemaan kertomusta ja tulkitsemaan oppikirjan tekstiä tietystä näkökulmasta: Otsikon ”Aabraham Jumalan ystävä”²⁰⁵ alla ei varmaankaan puhuta Abrahamista kovin ikävään sävyyn ja otsikko ”Kuka sai parhaan osan?”²⁰⁶ taas laittaa lukijan pohtimaan vastausta otsikon kysymykseen tekstiä lukiessaan. Abrahamin rauhantahtoisuutta ja sovinnollisuutta esimerkiksi korostetaan Abrahamin ja Lootin jakaessa laidunmaita: OPKI 1928:ssa osio on otsikoitu alaotsikolla ”Abrahamin sovinnollisuus”, OPKI 1938:ssa ”Aabrahamin hyvyys ja usko”.²⁰⁷

Otsikot rytmittävät tekstiä, johdattavat seuraavaan juonenkäänteeseen ja tiivistävät oppikirjailijan mielestä kertomuksen osan keskeisimmän asian. Kertomuksessa keskeistä tahattoman lapsettomuuden taustaa vasten otsikko ”Aabrahamin ja Saaran ilo”²⁰⁸ vihjaa jo tulevasta onnesta, samoin kuin otsikko ”Jumala antaa Abrahamille tehtävän”²⁰⁹. Otsikot myös luovat jännitettä ja lisäävät kertomuksen kiinnostavuutta, kun lukija jää pohtimaan, mitä esimerkiksi otsikon ”Jumala koettelee Aabrahamia”²¹⁰ tai ”Aabrahamin koettelemus”²¹¹ alla mahtaa tapahtua. Toisinaan otsikot tosin ohjaavat hieman harhaan: näin on esimerkiksi otsikon ”Iisakin syntyminen ja uhraaminen” kohdalla.²¹² Otsikosta kun saa sen kuvan, että Iisak todella

---

²⁰⁴ OPKI 1893b, 9.

²⁰⁵ OPKI 1893a, 10.

²⁰⁶ OPKI 1986a, 16.

²⁰⁷ OPKI 1928, 21; OPKI 1938, 16.

²⁰⁸ OPKI 1986b, 14.

²⁰⁹ OPKI 1997, 26

²¹⁰ OPKI 1928, 25

²¹¹ OPKI 1938, 20.

²¹² OPKI 1893b, 12.

kohtaa loppunsa uhrialttarilla, kun taas oppikirjan kertomuksessa – Raamatun kertomuksen mukaisesti – henkensä menettääkin vain oinas.

Muutamissa tarkastelujakson puolivälissä syntyneissä oppikirjoissa on Abraham-kertomuksen yhteyteen sijoitettuja, moraaliin liittyviä opetuksellisia, lyhyitä tekstikatkelmia. Eniten näitä on OPKI 1950:ssa, joka erottuu myös aikalaistensa joukosta moraaliin liittyvien lisäysten määrässä. Tämän aikakauden opetussuunnitelmissa Raamatusta puhutaan kasvatuksen apuvälineenä ja kehoitetaan jo kertomuksen osia valitessa kiinnittämään huomiota niiden kasvatukselliseen arvoon. Lisäksi näissä opetussuunnitelmissa määritellään uskonnonopetuksen tavoitteeksi se, että oppilaasta kasvaisi hyvä ihminen.²¹³ Uusimmissa ja vanhimmissa tällaisia lisäyksiä on hyvin vähän: Vanhimmat tekevät ylipäättään vain erittäin niukasti lisäyksiä Raamatun tekstiin. Uusimpien oppikirjojen kohdalla näiden lisäysten vähäinen määrä selittyy sillä, että niissä on tavallisesti omia lukuja nimenomaan eettisille kysymyksille, joten raamatunkertomukseen niitä ei ole ollut tarpeellista lisätä.

Abrahamista on oppikirjoissa luotu esikuvallinen ja esimerkillinen kuva, joka palvelee uskonnonopetuksen moraali- ja arvokasvatuksen päämääriä. Abraham on oppikirjoissa sovitteleva ja rauhaa rakastava, jopa lempeä hahmo. OPKI 1970:ssa hän esimerkiksi pyrkii ”elämään sovinnossa” myös muihin kansoihin kuuluvien kanssa ja rukoilee ”sellaistenkin ihmisten puolesta, jotka eivät olleet hänen ystäviään”.²¹⁴ OPKI 1906:ssa sovinnolliselle Abrahamille tulee ”paha mieli, sillä hän rakasti rauhaa”²¹⁵, kun hänen ja Lootin paimenet riitelevät keskenään.

Kertomuksen kohdassa, jossa Loot ja Abraham ovat eronneet toisistaan, OPKI 1928:ssa on viittaukset Matteuksen evankeliumiin ja Kirjeeseen roomalaisille. Näissä lukijalle tehdään selväksi ne arvot, joita Abrahamin toiminnasta voisi oppia: ”Autuaita ovat rauhantekijät” (Matt. 5:9), ”Osoittakaa toisillenne lämmintä veljesrakkautta” (Room. 12:10) ja ”Olkaa keskenänne yksimielisiä. --- Jos on mahdollista ja jos teistä riippuu, eläkää rauhassa kaikkien kanssa.” (Room. 12:16–18) Kertomuksessa Abraham esiintyy rauhantekijänä toivoessaan, ettei hänen ja Lootin välillä olisi riitaa ja tekstin perään lisätyt raamattuviitteet korostavat tätä entisestään. Abrahamin vastaparista Lootista taas piirretään synkkä kuva. OPKI 1950:ssa kerrotaan seuraavaa:

---

²¹³ MaOPS 1925, 71; KaOPS 1946, 19–20; KaOPS 1952, 65.

²¹⁴ OPKI 1970, 9.

²¹⁵ OPKI 1906, 4.

Vaikka Loot oli nuorempi ja vaikka tämä oli Aabrahamille luvattua maata, niin hän itsekkäästi valitsi itselleen sen puolen, joka näytti hänestä vihreämmältä ja paremmalta, ja muutti sinne. Loot ei tiennyt, että sielläpäin asui paha ja syntinen kansa.²¹⁶

Heti tämän tekstijakson jälkeen on lisätty virren 329 toinen säkeistö, jossa varoitetaan turhamaisuudesta ja katoavaisen tavaran etsimisestä:

Siis älä katoovaista sä etsi tavaraa,
iloa turhamaista ja kultaa, kunniaa.
Ne on vain tyhjä varjo, niin lyhytaikainen.
Parempaa sulle tarjoo, sun Isäs taivainen.²¹⁷

Oppikirjassa Loot näyttäytyykin itsekkäänä ja ahneena oman edun ja maallisen onnen tavoittelijana, mikä saa Abrahamin kilven loistamaan entistä kiiltävämpänä. Raamatussa Lootista annetaan kuitenkin aivan neutraali kuva, eikä esimerkiksi riitaa laiteta tämän syyksi tai tämän tekemää valintaa kritisoida, toisin kuin esimerkiksi OPKI 1950:ssä. OPKI 1906:ssa Lootin itsekkyyden johtaa tämän ikävyyksiin, ja kertomuksen opetus oppikirjassa on se, että pahuus saa palkkansa: ”Mutta kansa siellä [Sodomassa] oli paha, ja Loot joutui siitä paljon kärsimään.”²¹⁸

Moni oppikirjoista lisää useaan kohtaan huomautuksen siitä, että Abraham tottelee Jumalaa. Tämä näkyy myös kertomuksen otsikoinnissa: OPKI 1930:ssa Abraham-kertomuksen alaotsikoina ovat tilannetta hyvin kuvaavat ”1. Herra käskää” ja ”2. Aabraham tottelee”.²¹⁹ OPKI 1928:ssa alaotsikkona on ”Abraham tottelee Herraa” ja OPKI 1950:ssä ”Aabraham tottelee Jumalaa”.²²⁰ Oppikirjojen leipätekstissä tämä näkyy tottelemista kuvaavina suorasanaaisina lisäyksinä (Taulukko 16). Vaikka tottelevaisuus tulisi muutenkin selväksi kertomusta luettaessa, oppikirjailijat korostavat näillä muutoksilla Abrahamin esikuvallista tottelevaisuutta.

KR 1938, Gen. 12:4–5	Niin Abram lähti, niinkuin Herra oli hänelle puhunut.
OPKI 1906, 4	Abraham totteli.
OPKI 1950, 12	Aabraham totteli Jumalaa.
OPKI 1952, 41	Aabraham totteli Herraa.
OPKI 1986b, 13	Koska Aabraham oli tottunut luottamaan Jumalaan, hän halusi nytkin totella.
OPKI 1997, 26	Mutta Abram luotti Jumalaan ja halusi noudattaa hänen pyyntöään.

Taulukko 16

²¹⁶ OPKI 1950, 13.

²¹⁷ OPKI 1950, 13.

²¹⁸ OPKI 1906, 4; OPKI 1950, 13.

²¹⁹ OPKI 1930, 71.

²²⁰ OPKI 1928, 20; OPKI 1950, 12.

Kiinnostavaa on kuitenkin se, että paikoitellen se, että Abraham tekee niin kuin Jumala sanoo, esitetään välttämättömyytenä. Esimerkiksi toisaalla OPKI 1986b:ssa kerrotaan, että ”Jumalan kehoituksesta hänen kuitenkin täytyi jättää ystävänsä ja kotiseutunsa ja lähteä pitkälle matkalle kuivan autiomaan poikki.”²²¹

Abrahamin lisäksi tämän ainoa lailliseksi katsottu perillinen Iisak on myös nöyryydessään ja tottelevaisuudessaan esimerkillinen. Raamatussa Iisak kyllä kyseenalaistaa isänsä toimet kysyessään puuttuvan uhrieläimen perään uhrauspaikkaa kohti kulkiessaan, mutta vaikenee sitten saatuaan vastauksen (Gen. 22:7–8). Uhripaikalla Abraham sitoo Iisakin aikoessaan uhrata tämän, mutta sitä, vastusteliko Iisak vai ei, ei Raamatussa kerrota. Juutalais-kristillisessä raamatuntulkintaperinteessä korostuu Iisakin vapaaehtoisuus, vaikka Raamatun tekstissä tätä ei yksiselitteisesti sanotakaan.²²² Sitominen ja polttopuiden päälle nostaminen vievät ajatukset ennemminkin siihen, ettei uhratuksi tuleminen ollut aivan täysin vapaaehtoista.²²³ Esimerkiksi OPKI 1996:ssa Iisakin kerrotaan kuitenkin ymmärtäneen jo vuorta kii-vettäessä, mistä on kyse ja alistuneen karmealle kohtalolleen vapaaehtoisesti.²²⁴ Samaa vihjaa OPKI 1906, jossa Abrahamin vastausta seuraa lisäys, joka korostaa kohtausten painostavaa tunnelmaa ja saa lukijan kuvittelemaan, kuinka kammottava kohtalo vähitellen valkenee Iisakille: ”Enempää isä ei sanonut. Ääneti jatkettiin matkaa. Iisakkaan ei enää mitään kysynyt.”²²⁵ OPKI 1938 ja OPKI 1986a taas jättävät sitomisen pois eikä Iisak oikeastaan päädy alttarille asti lainkaan.

Genesiksensä tarkasti lukeva huomaa, että Jumala asettaa liiton ehdoksi tottelevaisuuden lisäksi ympärileikkauksen (Gen. 17:1–2, 10) ja toisaalla taas, liittoa ensimmäisen kerran solmittaessa, julistaa Abrahamin vanhurskaaksi siksi, että tämä uskoi Jumalan lupaukseen (15:6), ei siksi, että tämä totteli. Varhaisemmat oppikirjat toistavatkin jakeen 15:6, jossa Abrahamin usko ja vanhurskaus liitetään toisiinsa. Kuitenkin myös niissä konkreettinen totteleminen nousee abstraktia uskosta keskeisemmäksi: OPKI 1928:ssa esimerkiksi on kyllä siteerattu jakeita 15:6, ja Abrahamin usko on nostettu yhden alaluvun otsikkoon, mutta ”Jumalan edessä vaeltaminen”, nuhteettomuus, ”liiton pitäminen” ja ympärileikkaus saavat enemmän palstatilaa ja jäänevät paremmin lukijan mieleen. Tätä edesauttaneen myös se, että liittojen solmimiskohtauksia välittömästi seuraavat raamattuviittaukset (Ps.

---

²²¹ OPKI 1986b, 11

²²² Ks. esim. van Bekkum 2002 ja van den Brink 2002.

²²³ Gen. 22:7–9.

²²⁴ OPKI 1996, 16–17.

²²⁵ OPKI 1906, 7.

130:17–18 ja Deut. 7:7–12) korostavat tottelevaisuutta Jumalan armon ja rakkauden edellytyksinä. Näistä raamattuviitteistä Psalmin teksti on painettu oppikirjaan lyhennettynä:

Herran armo pysyy iankaikkisesta iankaikkiseen niille, jotka häntä pelkäävät, niille, jotka pitävät hänen liittonsa ja muistavat hänen käskyjäänsä ja noudattavat niitä.²²⁶

OPKI 1950:ssä tottelemisen teema toistuu myöhemminkin. Kun Lootin vaimon katsoo Sodomasta paetessaan taakseen enkelien kiellosta huolimatta ja muuttuu tämän takia suolapatsaaksi (Gen. 19:26), OPKI 1950 lisää tähän huomautuksen: ”Mutta ne, jotka tottelivat, pelastuivat.” Näyttäisikin siltä, että tottelevaisuuden teema on erityisen tärkeä OPKI 1950.

OPKI 1930 ja 1952 ja 1970 eivät puhu mitään uskosta tai vanhurskaudesta. Vasta OPKI 1986b:ssä usko nousee kertomuksen keskiöön tottelevaisuuden rinnalle, kun Abraham ”pystyi taas uskomaan Jumalan lupaukseen.”²²⁷ OPKI 1996:ssa taas ”Abrahamin usko Jumalan lupaukseen oli kovalla koetuksella.” Uskomisen ja tekemisen välinen muutos näkyy myös siinä, miten muista jumalista puhutaan oppikirjoissa: varhaisemmissa niitä palvotaan, mutta uudemmissa niihin uskotaan.²²⁸ Poikkeuksen tähän tekee OPKI 1997, 25, jossa jumalille uhrataan kiitosuhreja. Ei myöskään ole varmaa, miten oppikirjojen lukijat ymmärtävät uskomisen tässä yhteydessä: näkevätkö he sen olevan Raamatun mukaisesti luottamusta Jumalan lupauksen toteutumiseen, vai sekoittavatko sen eksistentiaaliseen Jumalaan uskomiin eli uskoon siitä, onko Jumala olemassa vai ei. Tässä mielessä OPKI 1996 ja OPKI 1997 ovat sanavalinnoiltaan yksiselitteisiä puhuessaan uskosta Jumalan lupaukseen ja luottamuksesta Jumalaan.²²⁹

Abraham on oppikirjoissa paitsi sosiaalisesti esikuvallinen ja hyvä, myös hurskas ja esikuvallinen tiukan monoteistisessä suhteessaan Jumalaan. Raamatussa puhutaan paljon siitä, kuinka Israelin kansa kerta toisensa jälkeen luopuu vain yhden Jumalan palvomisesta ja palvoo myös muita kuin Jahvea. Kuitenkaan vielä Abraham-kertomuksessa tai sitä Genesiksessä edeltävissä teksteissä tällaisesta ei puhuta mitään. Tästä huolimatta tutkittavista oppikirjoista puolet (kahdeksan viidestätoista) kertoo Abrahamin perheen, heimon tai kansan palvoneen ”muita jumalia” tai ”epäjumalia”.²³⁰

²²⁶ OPKI 1928, 23; RTTU 1922, Ps. 103:17–18.

²²⁷ OPKI 1986b, 15.

²²⁸ OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1893b, 8; OPKI 1996, 14; OPKI 2004, 20.

²²⁹ OPKI 1996, 16–17; OPKI 1997, 25, 26, 30

²³⁰ OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1893b, 8; OPKI 1928, 20; OPKI 1970, 9; OPKI 1996, 14; OPKI 1997, 25; OPKI 2004, 20.

On mielenkiintoista, että epäjumalista puhuvat oppikirjat ovat paitsi vanhimpia, myös uusimpia: epäjumalat loistavat poissaolollaan 1930–1950-luvuilla ja 1980-luvun oppikirjoissa, mutta tekevät taas paluun 1990-luvulla.²³¹ Osa oppikirjoista sitoo epäjumalanpalveluksen Abrahamin Jumalalta saamaan kutsuun lähteä matkaan: epäjumalanpalvontaan syylistynyt asuinympäristö on ymmärrettävissä Jumalan lähtö-kehotuksen syyksi.²³²

Muuten erittäin tarkasti – jopa kaikista tarkimmin – Raamatun tekstiä toistava OPKI 1928 on lisännyt puolen sivun mittaiseen patriarkkakertomusten yhteiseen johdanto-osioon huomautuksen, että ”Jumala kutsui [Abrahamin] pois --- epäjumalisuuden taipuvasta ympäristöstään.” Koko oppikirjan johdannossa mainitaan niin ikään muiden kansojen pakanallisuus.²³³ Sen sijaan tämän ja kolmen varhaisimman oppikirjan väliin sijoittuva OPKI 1906 ei yllättäen seuraakaan aiempien oppikirjojen perinnettä, vaan epäjumalanpalvonta-teema puuttuu siitä kokonaan. Näyttäisi siltä, että vaikka epäjumala-maininnan lisäyksessä on nähtävissä edellisten oppikirjojen vaikutus, on oppikirjailija voinut myös itse vaikuttaa siihen, mitä aineista ottaa kirjaansa mukaan.

Oppikirjailijat eivät kuitenkaan ole keksineet epäjumalanpalvelus-lisäystä omasta päästään, vaan toistavat siinä juutalaisuuden, kristinuskon ja islamin perinteissä laajasti ja kauan tunnettua käsitystä Abrahamin epäjumalia palvovasta suvusta ja erityisesti isästä. Genesiksessä kerrotaan Abrahamin isästä vain vähän: nimi (Terah), tämän isän nimi (Nahor), kolmen pojan nimet (Abraham, Nahor ja Haran), elinikä (205 vuotta) sekä se, että hän otti mukaansa Abrahamin vaimoineen sekä ilmeisesti jo tuossa kohtaa kuolleen poikansa Haranin pojan Lootin ja ”lähti kulkemaan heidän kanssaan Kaldean Urista Kanaaninmaan suuntaan. Tultuaan Harraniin he jäivät sinne asumaan.” (Gen. 11:31)

Sillä käsityksellä, että isä olisikin epäjumalanpalvoja, on kuitenkin juurensa muualla Vanhassa testamentissa: Joosuan kirjassa (24:2–20), osana Joosuan Israelin kansalle vähän ennen kuolemaansa pitämää puhetta, Terahista, (Abrahamin ja Nahorin isästä) puhutaan esi-isänä kansalle, joka kuului vieraiden jumalien palvelijoiden kartettavaan joukkoon. Sitä, palvoiko Terah itsekin muita jumalia, ei sanota suoraan, mutta näin annetaan ymmärtää. Puhejaksossa käydään läpi Abrahamista

---

²³¹ Pintapuolisen tarkastelun perusteella tämä näyttäisi pitävän pitkälti paikkansa myös tämän tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden oppikirjojen kohdalla.

²³² OPKI 1861, 11; OPKI 1928, 20.

²³³ OPKI 1928, 9, 20.

alkaen Tooran keskeisimmät kertomukset tiivistettynä ja lopuksi Joosua laittaa kansan valitsemaan: joko hänen ja Abrahamin jumala, Herra, tai muiden kansojen palvomat jumalat ja ne jumalat, ”joita esi-isänne palvelivat Eufratin toisella puolen”.²³⁴

Abrahamin isää koskeva tulkintaperinne laajenee vuosisatojen kuluessa huomattavasti ja sen tuntevat esimerkiksi Riemuvuosien kirja ja rabbiininen traditio, jonka mukaan Abrahamin isä ei ainoastaan palvo epäjumalia, vaan vieläpä hankkii elantonsa valmistamalla epäjumalankuvia. Nuori Abraham ei suostu seuraamaan tätä vierestä, vaan tuhoaa isänsä pajassa olevat jumalankuvat.²³⁵ Varhaiskristillisistä kirkkoisista esimerkiksi Augustinus ja Chrysostomos mainitsevat asian ja islamin syntyessä kertomus toistetaan Koraanissa muun muassa Karjan suurassa (Kor. 6:74–82), Marian suurassa (19:41–50), Profeettojen suurassa (21:51–73). Uusinta tulkintaa kertomuksesta edustavat lapsille suunnatut animaatioelokuvat, joissa teini-ikäinen Abraham särkee jumalapatsaat yhtä lukuun ottamatta – ja syyttää tuhosta tätä säästämäänsä jumalaa.²³⁶

Kertomus Abrahamin pakanallisesta isästä onkin mitä ilmeisemmin saavuttanut niin vakiintuneen aseman osana patriarkkakertomusta, että se on päässyt jopa uskonnon oppikirjoihin asti. Oppikirjailijat ovat selvästikin tunteneet tämän tradition ja siitä huolimatta, ettei se varsinaisesti ole osa Abraham-kertomusta tai tiukasti katsoen edes Raamattua, ottaneet sen osaksi oppikirjatekstiä. Myös esimerkiksi Mikael Soinisen pitkään käytössä ollut ja auktoritatiivinen *Opetusopas* vuodelta 1907 mainitsee epäjumalanpalveluksen osana patriarkkakertomuksia, mikä kertoo tradition eläneen laajasti suomalaisessakin raamatuntulkintaperinteessä.²³⁷ Kuitenkin traditio on oppikirjoissa läsnä vain viitteenomaisesti, eikä sitä toisaalta ole nähty niin tärkeäksi, että sille uhrattaisiin paria virkettä enempiä tilaa: yksikään oppikirjoista ei siis toista esimerkiksi epäjumalankuvien tuhoamiskertomusta.

Se, että tällainen ulkopuolelta tuleva kertomusaines on ylipäättään päässyt mukaan tekstiin, on tutkimusaineistossa aivan poikkeuksellista. Esimerkiksi lastenraamattujen kohdalla tämän kaltaisia lisäyksiä oli huomattavasti enemmän.²³⁸ Yksi selitys voisi olla se, että oppikirjat ovat syntyneet Suomen hyvin luterilaisessa ja raamattukeskeisessä ympäristössä, toisin kuin osa tutkimusaineiston lastenraamatuista. Esimerkiksi katolinen kristinuskon piirissä suhtaudutaan erilaisiin Raamatun

---

²³⁴ Joos. 24:2–20.

²³⁵ Levenson 2012.

²³⁶ ACC, 172–175; Bible Kids Club 2015.

²³⁷ Soininen 1907, 105–106.

²³⁸ Lupunen 2015, 19–20.

kaanonin ulkopuolisiin tekstitraditioihin huomattavasti luterilaisuutta sallivammin. Lisäksi oppikirjat kävivät ennen markkinoille pääsyään läpi valtion ja kirkon suorittaman tarkastuksen, jossa kaikki tarkastuskomitean mielestä sopimaton karsittiin oppikirjoista pois.²³⁹

Oppikirjojen Abraham on esikuvallinen, viisas ja hurskas mies – aivan kuten Uudessa testamentissakin. Hänen henkilöahmostaan on hiottu pois säröt ja särvät: toisin kuin Genesiksen Abraham, oppikirjojen Abraham kaikin puolin esikuvallinen – rehti ja rauhallinen. Abrahamin hahmosta on selvästikin haluttu tehdä esimerkki oppikirjaa lukeville koululaisille. Tässä oppikirjat liittyvät myös pitkään perinteeseen, sillä jo Uudessa testamentissa Abraham on kristityille nimenomaan uskon ja tottelevaisuuden esikuva.

6.2 Saaran muuttuva rooli

Abrahamin vaimon Saaran roolin muutos on yksi keskeinen trendi eri aikojen oppikirjoissa: uudemmissa oppikirjoissa Saaran roolia on Raamatun tekstiin ja varhaisempiin oppikirjoihin nähden kasvatettu. Muutos ajoittuu feminismi-aatteen nousun kanssa samoihin vuosikymmeniin ja tätä muutosta tarkastellessa huomaakin hyvin sen, että oppikirja on aina oman aikakautensa tuotos, joka heijastelee kyseisen aikakauden ihanteita ja aatteita.²⁴⁰

Keräsen ja Polvisen pro gradussa *Diskurssianalyysi eräiden uskonnon oppikirjojen välittämästä naiskuvasta* sekä sukupuolentutkimuksen teorioissa nainen nähdään toisena sukupuolena – siis mieheen nähden toissijaisena ja tämän kautta määrittyvänä.²⁴¹ Raamatussa Saara esiintyykin ennen kaikkea Abrahamin vaimona ja Iisakin, pitkään odotetun laillisen ja luvatus perijän, synnyttäjänä. Saara kulkee kertomuksessa miehensä mukana ja tekee niin kuin tämä toivoo – paitsi silloin, kun tuntee itsensä uhatuksi toisen naisen taholta ja näkee tämän pojassa kilpailijan omalle pojalleen.²⁴²

Tutkimissani oppikirjoissa Saara mainitaan niissä kertomuksen kohdissa, joissa tämä mainitaan Raamatussakin: Abrahamin lähtiessä kohti Jumalan lupamaa maata, Abrahamin ja Saaran saadessa uudet nimensä, lupauksessa Iisakin syntymästä ja Iisakin syntyessä sekä Saaran kuollessa ja Abrahamin haudatessa tämän. Keräsen ja Polvisen tutkielmassa keskeiseksi tutkimustulokseksi nousee se, että

---

²³⁹ Lehtonen 1983, 15, 20–22.

²⁴⁰ Nurmi 1966, 185.

²⁴¹ Keränen & Polvinen 2005, 16.

²⁴² Gen. 16 ja 21:8–21.

naisten esiintyessä oppikirjoissa kyse on monesti äitiysdiskurssista – siis naisen näkemisestä ensisijaisesti äitinä eikä puhtaasti itsenään.²⁴³ Tämä näkyy myös tämän tutkimuksen aineistossa: Saaraan viitataan paitsi Abrahamin vaimona, erityisesti Iisakin synnyttäjänä.

Yhteistä kaikille oppikirjoille on se, että ne karsivat Saaraan liittyvää materiaalia siinä missä muitakin osioita. Varhaisimmissa oppikirjoissa jäljitellään Raamatun tapaa puhua ensisijaisesti Abrahamista ja mainita Saara tämän rinnalla silloin tällöin. Uudemmissa oppikirjoissa taas Saaran roolia on kasvatettu ja hänet on nostettu paikka paikoin Abrahamin rinnalle: Esimerkiksi toisin kuin Raamatussa ja suurimmassa osasta oppikirjoista, OPKI 1950:ssa, OPKI 1970:ssa ja 1986b:ssa Abraham ja Saara antavat Iisakille nimen yhdessä. Huomionarvoista on myös se, että OPKI 1966:ssa ja OPKI 2004:ssa Iisakista on käytetty passiivimuotoista ilmaisua, josta nimen antaja tai antajat eivät selviä (Taulukko 17).

RTTU 1922, Gen. 21:3	OPKI 1928, 25
Ja Aabraham nimitti poikansa, joka hänelle oli syntynyt, jonka Saara hänelle synnytti, Iisakiksi.	Ja Aabraham nimitti poikansa Iisakiksi.
KR 1938, Gen. 21:3	OPKI 1950, 18
Ja Aabraham nimitti poikansa, joka hänelle oli syntynyt, sen, jonka Saara oli hänelle synnyttänyt, Iisakiksi.	Aabraham ja Saara panivat poikansa nimeksi Iisak.
KR 1992, Gen. 21:3	OPKI 2004, 25.
Pojalleen, jonka Saara oli synnyttänyt, Abraham antoi nimeksi Iisak.	Lapsi sai nimekseen Iisak eli ”hän nauraa”.

Taulukko 17

Samankaltainen muutos oppikirjoissa tapahtuu Iisakin syntymistä kuvaavassa kohdassa: Raamatussa ja varhaisimmissa oppikirjoissa *Saara synnyttää Abrahamille* pojan, kun taas monessa uudemmassa oppikirjassa *Abraham ja Saara saavat* pojan. Samoin lapsettomuuden surusta sekä lapsesta iloitsemisesta tulee yhteistä. Kun varhaisissa oppikirjoissa säilytetään Raamatun sanamuoto ja Abraham *ottaa* Saaran *mukaan* lähtiessään kohti Jumalan lupaamaa maata (Gen. 12:5), OPKI 1986a:sta lähtien oppikirjat muuttavat Raamatun sanamuotoa ja Saara *lähtee* matkaan Abrahamin *kanssa*.²⁴⁴ Useimmissa uudemmissa oppikirjoissa Saarasta tehdään siis pienillä muutoksilla aktiivinen toimija passiivisen sijaan.

²⁴³ Keränen & Polvinen 2005, 83, 105–106.

²⁴⁴ OPKI 1986a, 15, 19; OPKI 1986b, 13, 15; OPKI 1996, 14, 16; OPKI 1997, 27, 29; OPKI 2004, 23, 25. Kursivoinnit omat.

Saaraa ei kuitenkaan kaikissa uudemmissakaan oppikirjoissa esitetä pelkättään myönteisessä valossa: OPKI 1997 näyttäytyy aikalaisiinsa verrattuna tässä suhteessa konservatiivisena: siinä lapsi ei synny molemmille vanhemmille, kuten moni muu tuon ajan oppikirja on asian muotoillut, vaan Saara synnyttää pojan ja Abraham antaa tälle nimen.²⁴⁵ Lisäksi kuten Keränen ja Polvinenkin huomaavat, OPKI 1997:ssa Hagarin karkoituksen syyksi esitetään Raamatusta poikkeava syy: se, että Ismael kiusasi Iisakia tälle järjestetyissä juhlissa. Raamatussa Saaran karkoitushalun syynä ovat perimysasiat: hän ei halua, että orjattaren poika perisi Abrahamin yhdessä hänen laillisen jälkeläisensä kanssa.²⁴⁶

Lisäksi OPKI 1997:ssa on sivun alareunassa tehtävä, jonka kysymyksen muoto on varsin johdatteleva: ”Mistä voit päätellä, että Saara ei luottanut Jumalaan yhtä paljon kuin Abraham?”²⁴⁷ Kysymys ohjaa lukijaa näkemään Saaran huonommuuden Abrahamiin nähden, kun Saara ei samalla tavalla luota Jumalan lupaukseen. Tämä saa Saaran näyttämään kertomuksessa ikävältä ja epärealistiselta. Erityisesti tätä korostaa myös se, että edellisen luvun lopussa vastaavana pohdintatehtävänä on kysymys ”Mistä voit päätellä, että Abram luotti Jumalaan?”²⁴⁸

Raamatussa Abraham naurahtaa, kun Jumala lupaa tälle lapsen, vaikka tämä on jo vanha mies. Vain OPKI 1997:ssa ja OPKI 2004:ssa on ylipäätään toistettu tämä Abrahamin naurahdus, mutta molemmissa naurahduksen merkitystä on lievennetty: OPKI 1997:ssa Abraham ”hieman naurahti” ja OPKI 2004 hän ”hymähti hiljaa”.²⁴⁹ Myös Keränen ja Polvinen ovat huomanneet Abrahamin naurahduksen poiston oppikirjoista ja he pitävätkin sitä tarkoituksellisenä huomion kiinnittämisenä siihen, että Saara (naisena) epäilee Jumalan lupasta.²⁵⁰ Epäilevään Saaraan verrattuna Abrahamin luottavaisuus ja sitä kautta hyvyys Jumalan silmissä kasvaa oppikirjojen kertomuksissa.

Raamatussa Iisakin syntymään liittyy huomautus siitä, että Jumala teki niin kuin oli luvannut. Iisakin syntymän jälkeen Saara hämmästelee vielä tapahtunutta kaksiosaisessa repliikissään (Gen. 21:6–7). Kaikissa niissä oppikirjoissa, joissa kerrotaan Iisakin syntymästä, tämä Saaran repliikki on jätetty pois. Suurimmassa osassa oppikirjoista on mukana Saaran epäuskoinen naurahdus sekä Jumalan kysymys siitä, miksi tämä nauroi. Moni oppikirjoista jättää kuitenkin Saaran kieltävän

---

²⁴⁵ OPKI 1997, 31.

²⁴⁶ Gen. 21:10; Keränen & Polvinen 2005, 97.

²⁴⁷ OPKI 1997, 31.

²⁴⁸ OPKI 1997, 28.

²⁴⁹ Gen. 17:17; OPKI 1997, 30; OPKI 2004, 22.

²⁵⁰ Keränen & Polvinen 2005, 82, 103.

vastauksen toistamatta.²⁵¹ Nämä repliikkien karsimiset selittyvät osittain sillä, että ylipäättään repliikkejä on monessa oppikirjassa karsittu, mutta myös Saaran roolin pienentämisellä ja toisaalta toiston tai lukijalle itsestään selvinä pidettyjen asioiden karsimisella: repliikissä ei tule ilmi mitään uutta. Kuitenkin on tärkeä huomio, että erityisesti Saaran puhetta on vähennetty eikä tämä sano koko kertomuksen aikana mitään, muutamaa uudemmissa oppikirjoista lukuun ottamatta.

Naurahtamisen syynä on se, että Saara kuulee Jumalan sanat, mutta se, kuunteleeko hän tarkoituksellisesti vai kuuliko hän tämän vahingossa, vaihtelee suomennosten ja oppikirjojen välillä. KR 1776:ssa (Gen. 18:10) kerrotaan, että ”Saara kuunteli majan ovella hänen takanansa” ja KR 1992:ssa niin ikään ”Saara oli hänen takanaan teltan ovella kuuntelemassa.” Sen sijaan ajallisesti näiden väliin sijoituvassa KR 1938:ssa on kohta suomennettu toisin: ”Saara kuuli sen majan ovelle, joka oli hänen takanansa.” RTTU 1869 ja RTTU 1922 noudattavat KR 1938:n kanssa samaa ajatusta, kun taas RTTU 1916:ssa Saara kuuntelee ”majan ovesta hänen takanansa.” Oppikirjoista vain OPKI 2004:ssa Saara *kuuntelee* aktiivisesti, muissa hän vain passiivisesti *kuulee* Jumalan sanat – tosin OPKI 1996:n kuvituksena on kuva, jossa Saara hymyilee varsin ovelan näköisenä; taustalla näkyvät Abraham ja kolme miestä. OPKI 2004 myös korostaa Saaran häpeävän nauruaan kaikista eniten.²⁵²

Kaikista oppikirjoista on poistettu kertomukset Abrahamin ja Saaran vierailusta Egyptissä sekä kuningas Melkisedekin tapaamisesta; näissä molemmissa Saara olisi ollut juonen kannalta keskeinen hahmo. Näiden kertomuksen osien poistaminen vähentää siis Saaran läsnäoloa oppikirjoissa merkittävästi. Sama koskee kertomuksia Hagarista ja Ismaelistä – kolmessatoista oppikirjassa ei mainita heitä lainkaan, ja jälleen näissä kertomuksissa Saara olisi ollut tärkeä toimija, jolla olisi ollut näkyvä ja iso rooli tapahtumien kulussa.

Huomattavaa on myös se, että uudemmissakin oppikirjoissa, joissa Saaran roolia on kasvatettu, Jumala hoitaa asiat kuitenkin yhä kahden Abrahamin kanssa, lukuun ottamatta kolmen miehen vierailua: Jumala ilmestyy ja puhuu vain Abrahamille ja alttarit rakentaa yksin Abraham. Abraham on selkeästi kertomuksen päähenkilö – vielä vahvemmin kuin Raamatussa. Saara on kuitenkin oppikirjojen kertomuksissa mukana Abrahamin rinnalla, erityisesti kohti Jumalan lupaamaa maata

---

²⁵¹ OPKI 1893a, 10; OPKI 1906, 6; OPKI 1950, 14; OPKI 1986a, 19; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 31.

²⁵² OPKI 1996, 17; OPKI 2004, 25.

lähdettyäessä ja Iisakin syntymään liittyvissä kohdissa (ennustukset, syntymä, nimenanto).

Toisaalta otsikkotasolla Saara nousee OPKI 1997:ssa samalle tasolle Abrahamin kanssa. Abrahamiin liittyvistä asioista kerrotaan oppikirjassa viidessä luvussa, joista ensimmäinen on paimentolaiselämää taustoittava, toinen nimetty Abrahamin mukaan ”Abramiksi” ja kolmas Saaran mukaan otsikolla ”Miksi Saara nauroi?” Muissa oppikirjoissa vain OPKI 1986b:ssä ja OPKI 1893a:ssa Saara on nostettu otsikkotasolle asti: OPKI 1986b:ssä Saara on otsikossa miehensä kanssa (”Abrahamin ja Saaran ilo”) ja OPKI 1893a:ssa miehensä ja poikansa rinnalla (”Saaran kuolema. Iisakin naiminen. Aabrahamin kuolema”).²⁵³

Kertomuksen juonen kannalta Saara näyttelee tärkeintä sivuroolia: ilman häntä Abraham ei saa laillista perijää eikä Jumalan useasti antama lupaus toteudu. Saara nousee uudemmissa oppikirjoissa Abrahamin rinnalle, mutta Abraham säilyy kuitenkin selkeästi kertomuksen päähenkilönä. Raamatun kertomuksen pohjalta olisi Saaran hahmosta oppikirjoissa voitu kasvattaa merkittävä toimija Abrahamin rinnalle. Tämä olisi voitu tehdä esimerkiksi tulkitsemalla kertomusta uudelleen ja sopeuttamalla se vielä vahvemmin uuteen, sukupuolten tasa-arvoa korostavaan ihanteeseen, jonka toteutumisen tavoite on kirjattu myös uusimpiin opetussuunnitelmiin.²⁵⁴ Toinen vaihtoehto olisi ollut viedä Saaran hahmoa esimerkiksi luterilaisen ihannevaimon suuntaan,²⁵⁵ onhan Saara Raamatussa perhe- ja jälkeläisasioissa voimakastahtoinen, mutta kuitenkin miehelleen kuuliainen ja tottelevainen. Jälkimmäinen olisi käynyt hyvin yksiin myös toisen maailmansodan jälkeisen ydinperheihanteen kanssa; edellinen taas erityisesti 1960-luvulta alkaen länsimaissa vaikuttaneen feministisen liikkeen kanssa.

Kuitenkin Saaran rooli oppikirjoissa jää näiden näkökulmien suhteen melko vaatimattomaksi, vaikka viitteitä näihin molempiin suuntiin onkin luettavissa eri oppikirjoissa. Kaikkiaan Saarasta on – Abrahamin ja Iisakin tapaan – tehty oppikirjoissa hieman Raamatun kertomusta ihanteellisempi ja hyveellisempi. Abraham, Iisak ja Saara muodostavatkin oppikirjoissa varsin idyllisen ja ihanteellisen ydinperheen, joka Jumalan avulla voittaa lapsettomuuden epäonnen. Jännittävän poikkeuksen tähän kuitenkin tekee OPKI 1997, joka ei pelkää tuoda Hagaria ja Ismaelia mukaan mutkistamaan tilannetta ja horjuttamaan ydinperheihannetta ja -dynamiikkaa.

²⁵³ OPKI 1893a, 13; OPKI 1986b, 14; OPKI 1997, 24–36.

²⁵⁴ POPS 1985, 13–14; POPS 1994, 14; Perusopetuslaki 1998, §2; POPS 2004, 14.

²⁵⁵ Strohl 2014, 380–381.

OPKI 1997 myös värittää Raamatun mukaista, ei täysin idyllistä Saara-kuvaa vielä hieman tyylympään suuntaan. Raamatussa Saaralla on vielä melko hyvä ja ymmärrettävä, vaikkakaan ei ehkä jokaisen lukijan mielestä täysin oikeutettu, perimysjärjestykseen liittyvä syy Ismaelin raivaamiseen oman poikansa tieltä, OPKI 1997:ssä syy on lähinnä lapsellinen: Saara raivostuu siitä, kun teini-ikäinen poika ilkkuu pikkulapselle.²⁵⁶

6.3 Muuttuvat näkökulmat

Adaptointiteoriaan mukaan yksi mahdollinen muutostapa on tekstin näkökulman muuttaminen. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi saman kertomuksen kertomista kertomuksen eri henkilöiden näkökulmista.²⁵⁷ Monessa uudemmassa oppikirjassa OPKI 1970:sta lähtien, onkin uudenlainen näkökulma. Nämä näkökulmat voivat viedä lukijan tarkastelemaan kertomuksen tapahtumia Raamatun kertomusta vahvemmin joko Abrahamin sisäisestä kokemuksesta käsin tai vaihtoehtoisesti tarkastella tilannetta täysin ulkopuolisesta, Raamatun kertomuksen maailman lähes hylkäävästä näkökulmasta. Edellistä voisi kutsua vaikkapa eläytymiseksi ja jälkimmäistä etäännyttämiseksi.

Etäännyttämisen näkökulmasta kerrottu kertomus ei enää esittele Abraham-kertomusta sellaisenaan ja Jumalan sanana, vaan lähestyy siitä kulttuurisessa ja tieteellisessä viitekehyksessä. OPKI 1970 aloittaa toisen Abrahamia käsittelevistä luvuistaan (”Veljekset”) kuvaavasti sanoilla ”Raamattu kertoo”.²⁵⁸ Samaan tapaan myös OPKI 1986b aloittaa Abraham-jakson johdantokappaleella ja toteamalla, että ”[t]ästä muutosta uuteen kotimaahan alkaa Raamatussa kertomus Aabrahamin suvusta.”²⁵⁹ Nämä sanamuodot johdattavat lukijan tarkastelemaan kertomusta ulkopuolisena tarkkailijana ja ehkä saavat tämän jopa hieman lähdekriittiselle mielelle: Raamattu kertoo kyllä näin, mutta tapahtuiko niin oikeasti? Tähän asti oppikirjoissa on kerrottu Abrahamista todellisena henkilönä ja kertomuksen tapahtumista todella tapahtuneina, mutta peruskouluun siirryttäessä tässä näkökulmassa tapahtuu merkittävä muutos. Tämä tosin on ennakoitu jo KaOPS 1946:ssa, jossa ohjeistetaan irtautumaan ”ns. verbaali-inspiraatiosta”.²⁶⁰

---

²⁵⁶ OPKI 1997, 32–33. Raamatun kertomuksessa Ismael oli noin 13-vuotias Iisakin syntyessä.

²⁵⁷ Oittinen 2000, 76–77; Hutcheon 2006, 10.

²⁵⁸ OPKI 1970, 10.

²⁵⁹ OPKI 1986b, 11.

²⁶⁰ KaOPS 1946, 21.

Nämä muutokset liittyvät osaltaan myös siihen, että varhaisemmat oppikirjat ovat raamatunhistorioita, eli niiden pääasiallisena sisältönä ovat raamatunkertomukset oppilaille mukaeltuina. Uudemmissa oppikirjoissa sen sijaan on raamatunkertomusten lisäksi myös paljon muuta oppiainesta, joten voisi ajatella, että on ollut tarpeen kertoa lukijalle seuraavaksi tulevan kertomuksen lähteen olevan nimenomaan Raamattu. Tieteellistä näkökulmaa lisäyksissä edustavat paitsi paimentolaisuuden esittelemine, myös OPKI 1997:n toteamus siitä, että ”[k]ertomukset Abrahamista ovat noin 3500 vuotta vanhoja.”²⁶¹

Toinen erityisesti uudemmissa oppikirjoissa esiintyvä näkökulman muutos on edellä kuvatu etäännyttämisen sijaan mennä syvemmälle kertomuksen sisälle, jopa päähenkilön pään sisälle asti ja tarkastella tapahtumia sieltä käsin. Tällaista näkökulmaa voisi kutsua eläytymiseksi. Yksi tapa auttaa lukijaa eläytymään tekstiin on tunteiden tuominen osaksi kertomusta. Monessa uudemmassa oppikirjassa toistuukin lisäys, joka korostaa sitä, että Iisak oli vanhemmilleen rakas ja tuotti heille paljon iloa: Iisak ”toi heidän elämäänsä iloa ja naurua”, ”oli vanhemmilleen hyvin rakas”, vanhemmat ”rakastivat häntä kovasti” tai ”suuresti” ja järjestävät ”riemuissaan --- juhlat” hänelle.²⁶² OPKI 1906:ssa tosin vain Abraham iloitsee lapsen kasvaessa.²⁶³ Raamatussa tätä ei erikseen sanota, vaan vanhempien lastaan – etenkin pitkään toivottua ja odotettua – kohtaan on oletusarvoinen ja siksi äänenlausumaton asia, vaikkakin pyydettyäessä Abrahamia uhraamaan poikansa, Abrahamin todetaan rakastavan poikaansa.²⁶⁴

Kertomuksen henkilöhahmojen ajatuksia ja tunteita aletaan sanoittaa oppikirjoissa OPKI 1906 alkaen: Raamatussa ja tätä varhaisemmissa oppikirjoissa ei juuri kerrota kertomuksen henkilöhahmojen tunteista, ajatuksista tai siitä, miten he kokiivat kertomuksessa tapahtuvat asiat, vaan he yksinkertaisesti toimivat ja tekevät asioita. Kertomuksen henkilöhahmot toki puhuvat, mutta eivät tunteistaan. Raamatun kertomuksessa tunteita ei sanota ääneen, vaan ne tulevat esiin paikka paikoin riivinväleissä: Esimerkiksi Abraham naurahtaa Jumalan luvatta heille vielä lapsia vanhoilla päivillään, mikä kertoo lukijalle tämän epäuskoisuudesta lupausta kohtaan. Tunteet kuten huoli, epäuskoisuus tai ilo tulevat esiin aina välillä esimerkiksi sanavalinnoissa ja repliikeissä, mutta niistä ei puhuta suoraan: Raamatussa Jumala

---

²⁶¹ OPKI 1997, 25.

²⁶² OPKI 1950, 18; OPKI 1986a, 19; OPKI 1986b, 14; OPKI 1997, 34; OPKI 2004, 25.

²⁶³ OPKI 1906, 6.

²⁶⁴ Gen. 22:2. Suomentajissa sanat voi kuitenkin ymmärtää myös niin, että Iisak oli Abrahamin pojista ainoa, jota tämä rakasti, jolloin rakkauden mainitseminen toimisikin Iisakin ja Ismaelin erottavana tekijänä.

kehottaa Abrahamia lähtemään asuinpaikastaan ja hylkäämään sukunsa ja Abraham vain tyynesti tottelee. Toisin on esimerkiksi OPKI 1986b:ssa, jossa ennen tottelemista asiaa hämmästellään yhdessä Saaran kanssa, minkä lisäksi oppikirjassa myös perustellaan se, miksi Abraham lopulta päätti totella.²⁶⁵

Oppikirjoissa Abrahamilla sen sijaan on tunteet: hän *iloiitsee, murehtii*, hänen on *paha mieli*, hän on *tyytyväinen* tai *alakuloinen* ja hänen *olonsa on turvallinen*.²⁶⁶ Abraham myös reagoi Jumalan puheeseen ja lupauksiin muutenkin kuin tyynesti tottelemalla: hän *hämmästy*, *ihmettelee*, *kummastelee* tai *yllättyy*,²⁶⁷ mutta pystyykin sitten ”taas uskomaan Jumalan lupaukseen” jälkeläisistä.²⁶⁸

Tahtominen ja haluaminen tulevat oppikirjoihin mukaan vähitellen: Jumala tahtoo olla Abrahamin Jumala. Abraham ei tahdo riitaa Lootin kanssa, mutta tahtoo totella Jumalaa, olihan hän ”tottunut luottamaan Jumalaan”.²⁶⁹

Näkökulmien muuttamista on mahdollista tarkastella myös muutoksena jumalakeskeisestä näkökulmasta ihmiskeskeiseen näkökulmaan. Edellisessä Jumala toimii ja puhuu, jälkimmäisessä nämä taas on redusoitu ihmisen, Abrahamin kokemuksiksi. Abraham tuntee, että asiat ovat jollain tietyllä tavalla: Raamatussa Jumala kertoo Abrahamille tämän olevan perillä, mutta OPKI 1986b:ssa Abraham vain tuntee, että ”tämä on se maa, jonka Jumala oli luvannut hänelle”, että ”Jumala vastasi hänelle” tai että ”miehet olivat Jumalan enkeleitä”.²⁷⁰

Nämä pienet lisäykset muuttavat kertomuksen tarkastelunäkökulmaa: Enää kaikkea kertomuksessa ei esitetä ehdottomina totuuksina, vaan siten, että Abrahamista vain tuntuu joltakin. Kun Raamatussa vieraat todella edustavat Jumalaa, oppikirjassa Abrahamista vain tuntuu siltä. Samoin Raamatussa Jumala todella puhuu Abrahamille, mutta oppikirjassa Abrahamista vain tuntuu siltä.²⁷¹ Tämä sopii hyvin yksiin sen ajatuksen kanssa, että uudemmissa oppikirjoissa näkyy yhä enemmän ”puhetta Jumalasta”-ajatus ”Jumalan puhetta”-ajatuksen sijaan.

Samasta näkökulman muutoksesta kertoo myös se, että OPKI 1970:ssa on aivan Abraham-kertomuksen alussa marginaalissa tekstijakson kiteytymänä ”Abraham etsii Jumalaa”. Kun tätä vertaa siihen, että Raamatussa Abraham-kertomus al-

---

²⁶⁵ OPKI 1986b, 13, 14.

²⁶⁶ OPKI 1906, 4, 6, 7; OPKI 1938, 16; OPKI 1986b, 11, 13, OPKI 1997, 26; OPKI 2004, 24, 25.

²⁶⁷ OPKI 1986b, 13, 15; OPKI 1996, 14, 16; OPKI 1997, 26

²⁶⁸ OPKI 1986b, 15.

²⁶⁹ OPKI 1893b, 10; OPKI 1950, 13; OPKI 1986a, 13, 17; OPKI 1997, 26.

²⁷⁰ OPKI 1986b, 13; OPKI 2004, 24.

²⁷¹ Gen. 15:1–5; Gen. 18:1, 16, 19:1; OPKI 1986b, 14; OPKI 2004, 24.

kaa varsinaisesti sillä, että Jumala puhuttelee Abrahamia (Gen. 12:1), tulee näkökulmien välinen ero selkeästi esille. Raamatussa ihmisestä riippumatta aidosti olemassa oleva Jumala lähestyy ihmistä, kun taas OPKI 1970:ssä ihminen käy yksityistä, sisäistä kamppailua elämän tarkoituksen ja etsii sisäistä rauhaa, ja siinä sivussa Jumalaa, joka voisi ehkä vastata näihin tarpeisiin.²⁷²

Tähän näkökulman muutokseen liittyy myös ylipäättään yliluonnollisten ja jumalallisten elementtien vähentäminen uudemmissa oppikirjoissa: kun varhaisemmissa oppikirjoissa Abrahamin kolmen vieraan korostetaan olevan enkeleitä, uudemmissa vierailijat ovat vain kolme miestä, eivät mitään sen kummempaa, tai vaihtoehtoisesti Abraham vain tuntee heidän olevan enkeleitä.²⁷³ OPKI 1996:ssa aluksi vieraiden kerrotaan epämääräisesti olevan Jumalan sanansaattajia ja lopussa enkeli kysyy syytä Saaran naurulle. OPKI 1938 otsikoi kohdan otsikolla ”Herra vierailee Aabrahamin luona”, mutta enkeleiksi vieraat paljastuvat vain kertomusosion loppuun liitetystä Heprealaiskirjeen sitaatista: ”Älkää unhottako vieraanvaraisuutta, sillä sitä osoittamalla muutamat ovat tietämättään saaneet pitää enkeleitä vieraanaan.”²⁷⁴

OPKI 1950 taas tulkitsee itse Raamattua ja lisää tekstiin hyvinkin suorasanaisen kommentin: ”Nämä vieraat olivat Herra itse ja kaksi hänen enkeliään.”²⁷⁵ Varhaisista oppikirjoista OPKI 1906 tekee myös tässä poikkeuksen: siinä ei lainkaan tuoda esiin, että vieraat olisivat jotain muuta kuin kolme aivan tavallista miestä. Tekstin näkökulma on vieraanvaraisuuden hyveessä: lupaus lapsesta ja syntyvä lapsi näyttäytyvät ennemminkin palkintoina Abrahamin osoittamasta runsaasta vieraanvaraisuudesta kuin Jumalan tekemästä ihmeteosta, vaikkakin kertomusosion lopussa onkin OPKI 1938:n kanssa sama viittaus Heprealaiskirjeeseen ja seuraavassa kappaleessa todetaan Iisakin syntyessä näin tapahtuneen ”niinkuin Herra oli luvannut”.²⁷⁶

Myös ajatusta Iisakin syntymästä jumalallisena ihmeenä on vähennetty: Siinä missä varhaisemmat oppikirjat kertovat Saaran ja Abrahamin iän vuodelleen, ei heidän iäkkyyttään korosteta uudemmissa oppikirjoissa. Heidän kerrotaan vain olevan jo vanhoja tai toivoneen lasta pitkään. Vielä OPKI 1928:ssa Abrahamin tarkka ikä kerrotaan, mutta esimerkiksi OPKI 1950:ssä Abraham ja Saara ovat vain ”Saaran

---

²⁷² OPKI 1970, 9.

²⁷³ OPKI 1861, 13–14; OPKI 1893b, 10; OPKI 1938, 17–18; OPKI 1950, 14; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 30–31; OPKI 2004, 24.

²⁷⁴ Hepr. 13:2; OPKI 1938, 18; OPKI 1996, 16.

²⁷⁵ OPKI 1950, 14.

²⁷⁶ OPKI 1906, 5–6.

mielestä” liian vanhoja ”pikkulapsen isäksi ja äidiksi”.²⁷⁷ OPKI 1906, OPKI 1952, OPKI 1970 kertovat Iisakista ilman, että häntä olisi jouduttu odottamaan pitkään tai että syntymään liittyisi mitään sen kummempia ihmeitä.²⁷⁸ OPKI 1938 kertoo Abrahamin iän kertomuksen alussa (75 vuotta) ja toteaa myöhemmin, että ”Abraham oli jo vanha” ja murheellinen, kun hänellä ei ollut lasta.²⁷⁹

OPKI 1986b taas puhuu vain pitkästä odotuksesta, eikä mainitse lainkaan, että Saara ja Abraham olisivat olleet tavallista iäkkäämpiä saadessaan Iisakin. OPKI 1986a:ssa Abraham ja Saara ovat kuitenkin ”tulleet hyvin vanhoiksi” ja OPKI 2004:ssa Saara tosin nauraa, että ”[t]ällainen ryppyinen vanhusko voisi tulla äidiksi?”, mutta kummassakaan oppikirjassa kummankaan tarkkaa ikää ei mainita.²⁸⁰ Vaikka oppikirjoissa todetaankin kaiken olevan Jumalalle mahdollista, voi olla, että 2000-luvun alun alakoululaisen mielessä kertomus saattaakin yhdistyä ennemminkin koko ajan kehittyviin hedelmöityshoitoihin, joiden avulla vanhaksikin ehtineistä ihmisistä voi tulla vanhempia, kuin jumalalliseen ihmeeseen.

Kaikista syvimmälle Abrahamin sielunelämää tutkiskelemaan uppoaa OPKI 1970, joka kertoo Abrahamin elämästä ennen Jumalalta saatua kutsua näin:

Abraham oli rikas paimentolainen. Hänen elämänsä oli ulkonaisesti helppoa, mutta häneltä puuttui sisäinen *rauha*. Ihmiset hänen ympärillään palvelivat monia jumalia. Mutta Aabraham *ei tuntenut* saavansa yhteyttä niihin. Hän *kaipasi* Jumalaa, jonka voisi tuntea omakseen.²⁸¹

Vaeltaessaan kohti Jumalan lupaamaa maata, hän sitten ”tunsi, että nyt hänen elämällään oli tarkoitus.” Tämä sisäisen rauhan ja elämän tarkoituksen etsiminen on varsin pitkälle vietyä tulkintaa, jonka oikeutuksen joku saattaisi myös kyseenalaistaa. Tulkinta ja sen ottaminen osaksi raamatunkertomusta sopii kuitenkin hyvin yksin POPS 1970:n tavoitteiden kanssa, joiden mukaan uskonnonopetuksen tulee ”edistää oppilaiden uskonnollista, eettistä ja sosiaalista kehitystä ja siten palvella heidän persoonallisuutensa kypsymistä”.²⁸² Vielä selkeämmän perustelun tällainen ratkaisu saa Raamatun historiallisen aineksen opetuksen ohjeistuksessa:

Vanhan testamentin kertomuksissa ilmenee, mitä ihmiset tietyssä historiallisessa tilanteessa oppivat Jumalasta. Niihin tutustuessaan nykyaikaisetkin lapset voivat ta-

---

²⁷⁷ OPKI 1928, 23; OPKI 1950, 18.

²⁷⁸ OPKI 1906, 6; OPKI 1938, OPKI 1952, 42; OPKI 1970, 10.

²⁷⁹ OPKI 1938, 16.

²⁸⁰ OPKI 1986a, 18; OPKI 2004, 24–25.

²⁸¹ OPKI 1970, 9. Kursivoinnit omat.

²⁸² OPKI 1970, 9; POPS 1970, 232.

juta samoja asioita. --- Jotta Raamatun kertomusten opettaminen voisi johtaa kristillisten katsomusten tajuamiseen, siinä tarvitaan syventelyä, jossa pyritään auttamaan oppilaita tähän.²⁸³

Lisäksi eettisten aiheiden opetuksen ohjeistuksen lopussa muistutetaan, ”että Raamatun yhteiskunta oli monessa suhteessa erilainen kuin omamme, mutta että ihmisen perusongelmat eivät ole muuttuneet.”²⁸⁴ Nämä oppikirjaan tehdyt lisäykset onkin tarkoitettu oppilaan samastumiskohdiksi: liittämällä Vanhan testamentin kertomukseen elämää pohdiskelevaa ainesta Abrahamin ajatusten ja tunteiden muodossa, saadaan oppikirjaan tällainen opetussuunnitelmassa toivottu syvempi taso sekä pohjaa opetussuunnitelmassa mainittujen tavoitteiden toteutumiselle.

Mitä uudempiin oppikirjoihin tullaan, sitä ihmiskeskeisempiä nämä ovat: uudemmissa oppikirjoissa keskeisimmällä paikalla on ihminen, ei enää Jumala ja Abraham-kertomuksen kolmesta tasosta keskitytään Abrahamin perheeseen. Sama kehitys näkyy opetussuunnitelmissa: varhaisemmissa opetuksen tavoite on jumalallinen ja pelastushistoriallinen, kun taas uudemmissa humanistinen ja sivistyksellinen; varhaisissa keskeistä on puhua Jumalasta, uudemmissa keskittyä ihmisenä kasvamiseen ja kehittymiseen. Toisaalta uusimmissa oppikirjoissa oppikirjailijat ovat tehneet toisistaan poikkeavia ratkaisuja: osassa näkökulmaa on muutettu etäännyttävään ja osassa taas eläytyvämpään suuntaan.

7 Raamattu-uskollisia uskonnon oppikirjoja?

Vanhan testamentin Abraham-kertomus asettaa oppikirjailijoille haastavan tehtävän. Kertomus on paitsi pitkä, myös monimutkainen ja sellaisenaan osin nykylukijalle käsittämätön sekä lapsilukijalle sopimaton. Oppikirjojen Abraham-kertomukset eivät tästä syystä ole suoria kopioita tai referaatteja Raamatun Abraham-kertomuksesta, kuten niiden ei ole tarkoituskaan olla. Kertomusta oppikirjaa varten muokatessaan oppikirjailijoiden on tullut sovittaa teksti paitsi kohdeyleisölleen oppilaille sopivaksi, myös opetussuunnitelmiin kirjattujen uskonnonopetuksen tavoitteiden kanssa yhteen. Oppikirjailijat ovat tehneet muutoksia niin kertomuksen juoneen, kieleen kuin sanomaankin – kuitenkin niin, että oppikirjojen kertomukset ovat vielä tunnistettavissa Raamatun Abraham-kertomusta mukaileviksi. Opetussuunnitelmien tavoitteiden lisäksi oppikirjailijat ovat muokanneet Abraham-kertomusta tavalla, joka selittyy hyvin kirjallisuustieteellistä adaptointiteorian avulla.

---

²⁸³ POPS 1970, 248.

²⁸⁴ POPS 1970, 250.

Yksikään oppikirjoista ei toista kaikkia kertomuksen osia ja laajimmatkin esitykset jättävät pois useita laajoja kertomusosioita. Eri oppikirjojen tekstit ovat myös hyvin erimittaisia paitsi sivumäärältään, myös sisällöltään. Oppikirjoissa on toistettu ne Abraham-kertomuksen osiot, jotka on kulloinkin koettu uskonnonopetuksen tavoitteiden kannalta kaikkein olennaisimmiksi. Koko 150-vuotisen tutkimusjakson aikana kaikki tutkimuksessa mukana olleet oppikirjat ovat nähneet täksi olennaisimmaksi osaksi Jumalan Abrahamille esittämän kutsun ja sen, että Abraham vastaa tähän kutsuun tottelemalla. Kaikkein suppeimmat oppikirjat toistavat vain tämän, mutta laajimmat jättävät pois vain neljä kaikkiaan kahdestakymmenestä yhdestä juonenkäänteestä.

Eniten oppikirjoissa on mukana sellaisia kertomusosioita, jotka ovat olleet muutoinkin tuttuja niin oppikirjailijoille ja näiden oletetulle lukijakunnalle. Poistaas on jätetty sellaisia kertomuksen osia, joiden ei ole katsottu sopivan alakoululaisille, jotka eivät ole olleet linjassa opetuksen tavoitteiden kanssa tai jotka ovat olleet kertomuksen kokonaisuuden kannalta epäolennaisia. Tällaisia ovat seksiin, monimutkaisiin perhesuhteisiin, väkivaltaan ja politiikkaan liittyvät kohdat. Juonen osioiden lisäksi oppikirjoissa on karsittu yksityiskohtia, Raamatun tekstille tyypillistä toistoa ja pyritty sanomaan asioita lyhyemmin, mutta toisaalta myös selkeämmin. Toisaalta oppikirjoihin on myös lisätty yksittäisiä kuvailevia sanoja sekä laajempia kertomuksen kontekstia selittäviä tekstijaksoja. Poistettujen kohtausten suhteen oppikirjat ovat olleet ajasta riippumatta yksimielisiä. Kertomuksen juoneen tehdyissä muutoksissa näkyvät erityisen hyvin sekä opetussuunnitelmien tavoitteet että adaptointiteorian periaatteet: oppikirjoissa on mukana vain olennaisimmat, tavoitteiden mukaisimmat ja lapsille sopivimmiksi katsotut kertomukset.

Oppikirjojen Abraham-kertomusten kieli noudattaa pitkälti Raamatun kielen tyyliä ja sanontatapoja, mutta sitä on oppikirjoissa jonkin verran modernisoitu ja selkiytetty. Erityisen tarkasti oppikirjoissa on säilytetty Jumalan repliikkien sanamuotoja, mutta muilta osin erityisesti uudemmat oppikirjat muokkaavat raamatun-suomennosten sanoja, virkkeitä ja lauserakenteita. Osa kielen tason muutoksista on pieniä, mutta osa muutoksista saattaa muuttaa myös tekstin merkitystä, samalla tavalla kuin kertomukseen tehdyt lisäyksetkin. Oppikirjoista uskollisimmatkin lisäävät kertomukseen jotain, vähintään tekstin sidoksisuuden lisäämistä palvelevia partikkeleita. Osa oppikirjoista on lisäksi lisännyt tekstiin kuvailevia sanoja lisäämään tekstin värikkyyttä ja mielenkiintoisuutta sekä selityksiä kertomuksen aukkokohtiin tai kertomuksen kontekstin lukijan omasta kontekstista poikkeaville olosuhteille.

Tekstiä muokatessaan ei voi välttyä tekemästä siitä tulkintoja, ja oppikirjojen kuva Abrahamista poikkeaaakin osin siitä, millainen kuva Abrahamista syntyy Genesistä lukemalla. Oppikirjoissa korostetaan Abrahamin ja tämän vaimon Saaran ja pojan Iisakin hyvyttä ja esimerkillisyyttä, kun taas Raamatussa kuva on monipuolisempi. Oppikirjojen Abraham on epäitsekäs, kuuliainen ja ehdottoman monoteistinen. Saaran roolia toisaalta pienennetään osassa oppikirjoista, mutta toisaalta tämä nostetaan Abrahamin rinnalle lähes tasaveroiseksi toimijaksi toisissa, mutta näissäkin vain perhe-elämän osalta: vain Abrahamilla on suhde Jumalan kanssa.

Oppikirjoja kronologisesti ja suhteessa toisiinsa tarkasteltaessa on hahmotettavissa tiettyjä muutoksia. Varhaisimpien, vuosina 1861–1893 syntyneiden oppikirjojen Abraham-kertomukset ovat pääasiassa Raamatun tekstin sanasta sanaan toistavia sitaattikokoelmia, joissa Raamatun tekstiin on tehty muutoksia ja lisäyksiä on hyvin niukasti, eikä tekstin merkitys ole näissäkään kohdissa juuri muuttunut. Varhaisimmat oppikirjat ovat pisimpiä, sanatarkimpia ja ylipäätään Raamatun tekstille uskollisimpia. Tämä on osittain vastausta siihen, ettei aluksi päästy yksimielisyyteen siitä, tulisiko raamattuopetuksessa käyttää Raamattua vai oppikirjaa: Raamatun tekstiä uskollisesti seuraavat raamatunhistoriat olivat näin helpommin hyväksyttävissä opetukseen jonkinlaisena kompromissina. Näissä oppikirjoissa on mukana vielä runsaasti juonenkäänteitä sekä väkivaltaan ja politiikkaankin liittyviä kohtia, toisin kuin myöhemmissä oppikirjoissa. Toisaalta varhaisimmissa oppikirjoissa on kuitenkin tehty teologisesti kaikkein isoin lisäys, kun Raamatun ulkopuolisen tradition mukainen epäjumalanpalvelus on otettu mukaan kertomukseen.

Tutkimusjakson puolivälissä, vuosina 1906–1952 syntyneet oppikirjat erottuvat joukosta suppeudellaan ja Abrahamin esikuvallisuutta painottavilla moraali-kasvatuksellisilla lisäyksillä. Tämän ajan oppikirjoissa näkyy hyvin paitsi Vanhan testamentin opetukseen käytössä olevien tuntimäärien supistuminen, myös siirtyminen Raamatun sanan pyhyyttä korostaneesta sanatarkasta toistamisesta kasvatuksellisempaan suuntaan: uskonnon oppikirjojen tarkoituksena ei ollut olla pelkästään Raamatun lyhennelmiä, vaan niissä olevien kertomusten tuli myös tukea koulun kasvatustehtävää. Kerronta on näissä oppikirjoissa paikoin jo hyvin vapaata ja kaikkein julmin väkivalta on osassa oppikirjoista jätetty jo pois. Kiinnostavan poikkeuksen tähän tekee kuitenkin OPKI 1928, jossa kerronta sitoutuu kyllä sanatasolla tiukasti Raamatun tekstiin, mutta jossa kasvatuksellisia tavoitteita on tuotu mukaan otsikoissa ja opetussuunnitelmissakin mainituissa raamattu-, virsi- ja rukousviitauksissa.

Uusimmat, vuosina 1970–2004 syntyneet oppikirjat taas muokkaavat Raamatun tekstiä hyvin vapaasti, kertomuksen näkökulmaa myöten: uusimmissa oppikirjoissa korostuukin ihmiskeskeinen näkökulma Abraham-kertomuksen tapahtumiin. Oppikirjoissa on saatettu toisaalta eläytyä kertomuksen päähenkilön maailmaan tai toisaalta etääntyä siitä ja tarkastella ikään kuin ulkopuolisena sitä, mitä Raamattu Abrahamista kertoo. Uskonnonopetuksen tavoitteiden muutos yleissivistystä korostavaan suuntaan näkyy oppikirjoissa laajoina, paimentolaisuuteen liittyvinä tiedollisina lisäyksinä sekä Raamatun pyhän luonteen haalistuminen kertomuksen vapaana muokkaamisena. Aiemmista poiketen uusimmissa oppikirjoissa lukijaa ei ohjata enää omaksumaan kristillistä maailmankatsomusta, vaan mukaan on otettu viittauksia myös muihin uskontoihin.

Oppikirjoihin eri aikoina tehdyissä muutoksissa näkyy opetussuunnitelmiin kirjattujen ja äänenlausuttujen tavoitteiden lisäksi se, millaisessa aatteellisessa ja yhteiskunnallisessa tilanteessa kukin oppikirja on syntynyt. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen syntyneissä oppikirjoissa näkyy ihanne kiinteästä ydinperheestä yhteiskunnan perustavanlaatuisena rakenneosana. Feminismin nousu ja sukupuolten tasa-arvon korostus näkyy uusimmissa oppikirjoissa Saaran roolin muutoksessa. Raamatun aseman muutos pyhästä profaaniksi näkyy siinä, miten sanatarkkaan toistamiseen on eri oppikirjoissa suhtauduttu. Uudemmissa oppikirjoissa näkyy maailmankuvan yleinen tieteellistyminen toisaalta siinä, kuinka Raamattua tarkastellaan enemmän ulkopuolelta ”sanana Jumalasta” kuin sisäpuolelta ”Jumalan sanana”, tai kertomuksena muiden joukossa, ja toisaalta taas siinä, kuinka kaikkea yliluonnollista Jumalasta ihmeisiin on näissä vähennetty.

Oppikirjoissa toistetaan Abraham-kertomus pääasiassa sisällöllisesti uskollisesti, vaikka joitakin poikkeuksia tässä uskollisuudessa onkin. Nämä poikkeukset liittyvät erityisesti lisäyksiin ja painotuksiin. Merkillepantavaa on kuitenkin se, ettei lukija voi mistään päätellä, kuinka uskollisesti oppikirjan Abraham-kertomus milloinkin noudattaa Raamatun Abraham-kertomusta. Lukijalle ei missään kohta kerrota, miten ja millä perusteella kertomusta on missäkin kohdissa muutettu tai mistä esimerkiksi tekstiin tehdyt lisäykset ovat peräisin: perustuvatko ne kirkon traditioon, yleisiin yhteiskunnallisiin aatevirtauksiin, tieteelliseen tutkimukseen vai kenties oppikirjailijoiden omaan mielikuvitukseen. Oppikirjan lukijoiden – sekä oppilaiden että oppikirjojen avulla opettavien opettajien – täytyykin vain luottaa siihen, että oppikirjailijat ovat toistaneet kertomuksen opetuksen tavoitteisiin nähden riittävällä uskollisuudella.

Kysymys oppikirjojen raamattu-uskollisuudesta on olennainen, sillä tutkimusjakson alussa Raamatun tekstiä pidettiin kouluopetuksessa yleisesti Jumalan sanana, siis pyhänä tekstinä. Tästä näkökulmasta kouluissa onkin tuohon aikaan ollut syytä opettaa näitä pyhiä kertomuksia niin kuin ne pyhässä Raamatussa ovat. Tarkastelujakson loppupuolella uskonnonopetuksen näkökulma on aiempaan verrattuna enemmän kristinuskosta opettamista, kuin indoktrinoivaa kristinuskon opettamista. Tällöin olisi syytä opettaa kyseisestä uskonnosta totuudenmukaisesti ja kertoa uskonnossa olevia kertomuksia alkuperäistekstille uskollisena.

Sen sijaan tarkastelujakson puolivälissä, kun koulun uskonnonopetuksen kentällä ollaan vähitellen irtautumassa verbaali-inspiraatio-opista, ja kun uskonnonopetuksen keskiössä on oppilaan kasvattaminen kristityksi ja kunnon kansalaiseksi lähes keinolla millä hyvänsä, ei raamattu-uskollisuudellakaan ole niin väliä. Silloin Raamatun Abraham-kertomuksestakin voi hyvin poimia vain halutut, valittua kasvatuspäämäärää tukevat elementit ja kehitellä niiden pohjalta haluamansa opetuksen sisältävän kertomuksen. Tämän ajanjakson oppikirjoissa näkyikin tällainen instrumentalistinen suhtautuminen Raamatun kertomuksiin. Toisaalta sekä tutkimusjakson alussa että puolivälissä raamattu-uskollisuutta voi hahmottaa myös intertestamentaalista näkökulmasta: Abrahamista puhutaan Genesiksen lisäksi myös muualla Raamatussa, joka kokonaisuutena muodostaa kristinuskon pyhän kirjan. Tästä näkökulmasta katsottuna monet erityisesti tutkimusjakson puolivälissä oppikirjoihin tehdyt muutokset ovat hyvinkin raamattu-uskollisia katsoessaan Abraham-kertomusta uusitamentillisten silmälasien läpi.

Kaikkiaan opetussuunnitelmissa tapahtuvat muutokset heijastuvat oppikirjoihin selkeästi, aivan kuten niiden tarkoituksena on ollutkin: varhaisempien oppikirjojen Abraham-kertomuksissa näkyy pelastushistoriallinen, uudemmissa sivistyksellinen tavoite. Kaikkia oppikirjailijoiden tekemiä muutoksia opetussuunnitelmat eivät kuitenkaan selitä, eiväthän opetussuunnitelmien ohjeet ole olleet myöskään kovin yksityiskohtaisia. Abraham-kertomukseen tehdyille muutoksille onkin etsittävä selityksiä myös muualta kuin opetussuunnitelmista. Adaptointiteoria auttaa ymmärtämään suurta osaa muutoksista, mutta selityksiä on ollut syytä etsiä myös esimerkiksi koulujenkin uskonnonopetukseen suuresti vaikuttaneesta kirkon perinteestä. Toisaalta aina on myös muistettava jättää tilaa oppikirjailijoiden omille näkemyksille ja mieltymyksille, joihin käsiksi pääseminen käytettävissä olevilla tutkimusmenetelmillä on käytännössä mahdotonta.

Yksi mahdollinen tapa jatkotutkia oppikirjoja olisikin etsiä muutoksille selityksiä myös muualta kuin opetussuunnitelmista ja adaptointiteoriasta. Oppikirjailijat ovat oman aikansa lapsia myös siinä mielessä, että kulloinkin vallinneet kasvatustieteelliset paradigmat, didaktiset virtaukset ja kasvatustieteelliset suuntaukset, kuten herbart-zilleriläisyys ja Deweyn reformipedagogiikka, ovat vaikuttaneet siihen, millaisia ratkaisuja oppikirjojen Abraham-kertomuksiin on tehty. Näiden vaikutusta voisi tutkia esimerkiksi peilaamalla oppikirjojen teksteihin tehtyjä muutoksia opettajille tarkoitettuihin opetusoppaisiin.

Toisaalta tämän tutkielman ulkopuolelle on jäänyt iso joukko oppikirjoja, joiden laatijat ovat tehneet Abraham-kertomukseen omat muutoksensa. Tutkimusaineistoa voisikin laajentaa paitsi otoksen, myös menetelmien suhteen: Millaisia tuloksia muutoksista saisi käyttämällä määrällisiä tutkimusmenetelmiä laadullisen sijaan tai niiden rinnalla? Kiinnostavaa olisi myös syventyä tarkemmin johonkin tiettyyn aikakauteen, kuten peruskoulun syntyyn 1970-luvulla. Tällöin opetusta pyrittiin uudistamaan voimakkaasti ja käytössä oli useita eri kirjoja, joista monet kuitenkin jäivät hyvin lyhytikäisiksi. Toisaalta voisi tarkastella myös kaikkein uusimpia, vuoden 2014 opetussuunnitelman mukaisia oppikirjoja ja sitä, miten opetussuunnitelmiin tehdyt laajat muutokset näkyvät näiden Abraham-kertomuksissa.

Samaan tapaan tutkimusta voisi laajentaa myös muihin raamatunkertomuksiin: Ovatko muihin Vanhan testamentin kertomuksiin tehdyt muutokset samanlaisia kuin Abraham-kertomukseen tehdyt muutokset? Entä millaisia muutoksia Uuden testamentin kertomuksiin on tehty? Erityisen kiinnostavaa voisi olla tutkia evankeliumien kertomuksia, sillä niissä oppikirjailijoiden haasteena on paikoitellen kaiken muun lisäksi peräti neljän eri kertomuksen yhteensovittaminen ja harmonisoiminen. Uudessa testamentissa on myös paljon muuta kuin kertomus-muotoista ainesta, ja olisi kiinnostavaa tutkia, kuinka näitä paikoitellen hyvinkin syväteologisia ja epäyhtenäisiäkin tekstejä on muokattu oppikirjoihin soveltuviksi.

8 Liitteet

Liite 1: Abraham-kertomuksen juoni (Gen. 11:26–25:18)

1. Tausta: Abramin asuinpaikka ja perhe, Abram muuttaa isänsä mukana (Gen. 11:26–32)

Abram asuu Kaldean Urissa

Abramin isä ja veljet

Abramin vaimo on Sarai

Sarai on hedelmätön

Abram seuraa isäänsä vaimonsa ja veljenpoikansa Lootin kanssa Harraniin asumaan

2. Kutsu: Herra puhuu Abramille ensimmäistä kertaa, lupaus maasta ja kansasta, Abram lähtee matkaan, pääsee perille, rakentaa alttareita ja asettuu Negeviin (Gen. 12:1–9)

Herra puhuu Abramille, käskee tämän lähteä kotoa Herran osoittamaan maahan

Herra lupaa tehdä Abramista suuren kansan ja siunaavansa tätä

Abram ottaa mukaan vaimonsa ja veljenpoikansa Lootin ja perheiden omaisuudet ja he lähtevät kohti Kanaaninmaata

Herra ilmestyy Abramille (Moren tammen kohdalla) ja kertoo tämän olevan se maa, jonka Abramin jälkeläiset saisivat

Abram rakentaa sinne alttarin ja rukoilee

Abram siirtyy vuorille ja rakentaa sinne alttarin

Abram jatkaa matkaa ja asettuu lopulta Negeviin

3. Egypti: nälänhätä ajaa Sarain ja Abramin Egyptiin, Abram väittää Saraita siskokseen, Herra rankaisee faraota ja Abram karkotetaan (Gen. 12:10–20)

Tulee nälänhätä ja Abram muuttaa Egyptiin

Koska Sarai on kaunis, Abram sanoo Saraita sisarekseen ja Sarai otetaan faraon palatsiin

Farao kohtelee Abramia anteliaasti Sarain takia

Herra rankaisee faraota Sarain takia

Asioiden todellinen tilanne selviää faraolle, joka karkottaa Abramin

4. Ero Lootista: laidunmaa ei riitä, Abram ja Loot lähtevät eri suuntiin, Abram asettuu lopulta Hebroniin ja rakentaa alttarin (Gen. 13)

Abram palaa Negeviin vaimo ja omaisuus mukanaan, Loot seuraa

Abram on rikas

Abram tulee aiemmin rakentamansa alttarin luo

Mutta laidunmaa ei riitä hänen ja Lootin karjalle, koska sitä on niin paljon, ja karjapaimenet riitelevät

Abram ei tahdo riidellä, joten hän ehdottaa Lootille eroa ja pyytää tätä valitsemaan alueen itselleen

Loot valitsee Jordanin alangon

Loot lähtee sinne, päätyen lopulta Sodoman kaupunkiin

Kansa siellä on turmeltunutta

Herra sanoo uudestaan, että tämä on se maa
Abram jää aluksi Kanaaninmaahan, mutta Herra puhuu Abramille, käskien tämän
liikkeelle vaeltelemaan ”maata pitkin ja poikin”
Abram vaeltelee
Abram asettuu Hebroniin Mamren tammistoon ja rakentaa alttarin

5. Kuninkaiden sota: Abram pelastaa Lootin omaisuuksineen ja väkineen vihollisten kaapattua nämä (Gen. 14:1–16)

Neljä kuningasta lähtevät sotaretkelle viittä kuningasta vastaan
Viholliset ottivat vangiksi muiden mukana Lootin ja tämän omaisuuden
Abram saa kuulla (pakoon päässeeltä liittolaiseltaan) veljenpoikansa joutuneen
vangiksi
Abram käy pelastamassa veljenpoikansa: ottaa koko saaliin sekä Lootin, tämän
omaisuuden, naiset ja väen

6. Melkisedek ja Sodomän kuningas: Abram kohtaa Sodomän kuninkaan ja Melkisedekin (Gen. 14:17–24)

Paluumatkalla pelastusreissultaan Abram kohtaa Sodomän kuninkaan sekä Melkisedekin, joka on Salemin kuningas ja ”Korkeimman Jumalan pappi”
Melkisedek antaa Abramille siunauksen ja Abram kymmenyksen saaliistaan hänelle
Sodomän kuningas vaatii Abramia luovuttamaan ihmiset hänelle, mihin Abram ei suostu vaan vetoaa Herraan ja siihen, ettei kukaan pääsisi sanomaan Abramien saaneen kuninkaalta mitään

7. Lupaus ja liitto 1: Herra ilmestyy ja lupaa Abramille taivaan tähtien verran jälkeläisiä sekä maan heille + yöllinen uhrauskohtaus (Gen. 15)

Herra ilmestyy Abramille ja lupaa suuren palkan
Abram vastustelee, sillä tällä ei ole vielä lapsia (perijä on palvelija, damaskolainen Elieser)
Herra vie Abramien katsomaan tähtiä ja käsklee laskea ne: yhtä suuri olisi Abramien jälkeläisten määrä
Abram uskoo lupauksen ja ”Herra katsoi hänet vanhurskaaksi”
Herra muistuttaa Abramia siitä, että hän toi hänet juuri tänne antaakseen tämän maan hänelle
Abram kysyy, mistä hän voi tietää saavansa maan omakseen ja Herra käsklee Abramien uhrata eläimiä
Abram halkoo eläimiä (uhraa) [jae 10b selvästikin myöhäinen lisäys]
”Auringon laskiessa Abram vaipui horrokseen, ja synkkä kauhu valtasi hänet.”
Herra ennustaa Egyptin orjuuden [erittäin epämääräinen jakso kaikkiaan tämä yöllinen uhraussessio]
Auringon laskettua uhrilihojen välissä liikkui tuli
”Sinä päivänä Herra teki Abramien kanssa liiton” ja lupasi tietyn alueen tämän jälkeläisille

8. Hagar: Hagarista tehdään Abramien jalkavaimo, Ismael syntyy (Gen. 16)

Sarai ehdottaa orjaansa sijaissynnyttäjäksi, koska ei ole saanut itse lasta
Hagar tulee raskaaksi ja alkaa halveksia Saraita

Sarai loukkaantuu ja kertoo asiasta Abramille, joka pesee kätensä asiasta toteamalla Hagarin olevan Sarain oma orjatar
Sarai kurittaa Hagaria, joka pakenee autiomaahan
Enkeli ilmestyy Hagarille ja käskee tämän palata, ottaa vastaan kuritus ja antaa syntyvälle pojalleen nimeksi Ismael sekä ennustaa tämän pojan tulevaisuuden
Syntyy poika, jonka nimeksi Abram antaa Ismael

9. Liitto 2: Herra tekee liiton Abramın kanssa ja ympärileikkaus (Gen. 17)

Herra ilmestyy Abramille ja tekee liiton tämän kanssa (mikäli tämä vaeltaa koko sydäimestään hänen tahtonsa mukaan)
Abram saa uudeksi nimekseen Abraham ja Herra lupaa tästä tulevan monien kansojen kantaisän
Herra lupaa Abrahamille jälkeläisiä ja näille koko Kanaaninmaan
Liiton ehdoksi tulee ympärileikkaus
Sarai saa uuden nimen Saara
Herra lupaa Saaran synnyttävän pojan
Abram pyytää huolenpito Ismaelille
Jumala (toistaa) Saaran saavan pojan, jonka nimeksi tulee antaa Iisak, ja jonka kanssa Jumala pitää liiton/jonka kanssa liitto jatkuu [toisin sanoen Iisakin jälkeläiset liiton osapuolena, eivät kaikki Abrahamin]
Abraham naurahtaa ajatukselle, mutta Herra vakuuttaa Saaran synnyttävän ”ensi vuonna tähän aikaan” (KR92)
Abraham ympärileikkaa miehet ja pojat

10. Kolme vierasta: Herra ilmestyy Abrahamille kolmen miehen hahmossa ja lupaa tälle jälkeläisiä; Saara nauraa (Gen. 18:1–15)

Herra ilmestyy Abrahamille ja Abraham saa vieraakseen kolme miestä
Abraham ja Saara valmistavat heille aterian
Miehet ennustavan Saaran synnyttävän pojan seuraavana vuonna
Saara naurahtaa ajatukselle
Herra kysyy Abrahamilta, miksi Saara nauroi
Saara kieltää nauraneensa
Herra puhuu suoraan Saarelle
Miehet lähtevät ja Abraham saattaa heitä

11. Neuvottelu: Abraham neuvottelee Jumalan kanssa tuhosta (Gen. 18:16–33)

Herra pohtii asiaa
Herra päättää kertoa Abrahamille aikovansa tuhota Sodoman ja Gomorran näiden syntien takia
Miehet lähtevät, Herra jää keskustelemaan Abrahamin kanssa
Abraham neuvottelee Herran kanssa tuhosta
Neuvottelun lopputulos: kymmenen hurskaan takia Herra jättäisi kaupungin tuhoamatta
Herra lähtee pois ja Abraham palaa kotiinsa

12. Lootin vieraat: Loot saa vieraita, jotka kaupungin miehet tahtovat raiskata (Gen. 19:1–11)

Enkelit [vieraat] saapuvat Sodomaan
Loot pyytää heidät yöpymään luonaan
Illalla kaupungin miehet saapuvat Lootin luo ja kysyvät vieraita
Miehet haluavat raiskata vieraat, mutta Loot kieltäytyy ja tarjoaa neitsyttytärtään
korvikkeeksi
Miehet käskevät Lootin väistyä, hyökkäävät tämän kimppuun ja alkavat murtaa
ovea
Vieraat pelastavat Lootin ja sokaisevat miehet

13. Sodoman ja Gomorran tuho: Loot pääsee pakenemaan ennen kaupungin tuhoa (Gen. 19:12–30)

Vieraat käskevät Lootin paeta ottaen mukaan lähimpänsä
Lootin vävykokelaat eivät usko tuhon tulevan
Lopulta Lootin vitkastellessa enkelit taluttavat Lootin vaimoineen ja tyttärineen
ulos kaupungista
Loot ei halua paeta vuorille vaan neuvottelee toisen kanssa ja saa luvan paeta
Soariin, joka luvataan säästää tuholta
Herra tuhoaa Sodoman ja Gomorran
Lootin vaimo muuttuu suolapatsaaksi katsottuaan taakseen
Loot lähtee Soarista vuorille [sitten kuitenkin]

14. Insesti: Kaksi kansaa saa alkunsa Lootista ja tämän tyttäristä (Gen. 19:31–38)

Lootin tyttäret päättävät juottaa isänsä humalaan voidakseen raiskata tämän ja
tulla siten raskaaksi
Tyttäret synnyttävät pojat, joista tuli kahden kansan kantaisät

15. Abimelek 1: Abraham väittää Saaraa siskokseen (Gen. 20)

Abraham muuttaa Gerariin
Abraham sanoo Saaraa sisarekseen ja kuningas Abimelek ottaa tämän luokseen
Jumala ilmestyy kuninkaalle unessa ja kertoo, miten asiat oikeasti ovat sekä kää-
kee palauttaa Saaran Abrahamille
Kuningas vaatii Abrahamilta selitystä
Abraham kertoo tehneensä niin, koska 1) hän pelkäsi, että ihmiset olivat muuten
tappaneet hänet saadakseen Saaran ja 2) Saara on oikeasti hänen sisarpuolensa
Kuningas antaa Abrahamille ja Saaralle lahjoja ja antaa heidän asettua asumaan
maahansa
Kuningas rukoilee Herraa, joka päästää tämän naiset hedelmättömyyden kirouk-
sesta

16. Iisak: Iisak syntyy ja perhekuvio mutkistuu ja Hagar karkotetaan (Gen. 21:1–21)

Saara tulee raskaaksi ja synnyttää pojan, kuten Herra lupasi
Abraham antaa pojalle nimeksi Iisak
Abraham ympärileikkaa Iisakin
Saara huomaa Hagarin pojan Ismaelin ilvehtivän Iisakin vieroitusjuhlassa ja vaatii
Abrahamia karkottamaan heidät

Abraham pahoittaa mielensä, mutta Jumalan kehotuksesta Abraham lähettää heidät pois varustaen heidät leivällä ja vesileilillä
Hagar päätyy autiomaahan harhailemaan
Veden loppuessa Hagar jättää pojan pensaanalle kuolemaan, mutta Jumala kuulee pojan itkun
Jumala kehottaa Hagaria hakemaan poikansa, pitämään huolta tästä ja toistaa lupauksen pojasta polveutuvasta kansasta
Onnellinen loppu: Jumala näyttää Hagarille kaivon, poika kasvaa aikuiseksi, hänestä tulee taitava jousimies ja Hagar ottaa hänelle vaimon Egyptistä

17. Abimelek 2: Abraham ja Abimelek tekevät liiton (Gen. 21:22–34)

Kuningas Abimelek pyytää Abrahamia vannomaan tälle uskollisuutta (mutta valittaa kaivosta)
Abimelek ja Abraham solmivat liiton ja vannovat valat

18. Iisakin uhraus: Jumala koettelee Abrahamia Iisakin uhraamisella (Gen. 22)

Jumala tahtoo koetella Abrahamia ja kääkee tämän polttouhrata Iisak
Abraham tottelee ja lähtee matkaan
Kolmantena päivänä Abraham ja Iisak jatkavat matkaa kaksin palvelijoiden jäädessä odottamaan
Matkalla Iisak ihmettelee puuttuvaa uhrikaritsaa
Päästyään Jumalan osoittamaan paikkaan Abraham rakentaa alttarin ja valmistautuu uhraamaan Iisakin
Tartuttuaan veitseen Herran enkeli puuttuu peliin ja kertoo kaiken olleen vain tottelevaisuuskoetta
Abraham uhraa Iisakin sijaan oinaan
Enkeli kertoo Herran siunaavan Abrahamia ja antavan tälle runsaasti jälkeläisiä tämän tottelevaisuuden takia

19. Saara kuolee: Abraham perustaa sukuhaudan (Gen. 23)

Abraham palvelijoineen palaa kotiin (Beersebaan) ja jää sinne asumaan
Abraham saa tietää veljensä Nahorin saaneen paljon lapsia, joista yhden (Betuelin) kerrotaan saaneen tyttären, Rebekan
Saara kuolee (127-vuotiaana)
Abraham itkee häntä, pyytää paikallisilta paikkaa sukuhaudalleen ja päätyy ostamaan kokonaisen vainion ja luolan
Abraham hautaa Saaran

20. Iisakin vaimo: Abraham lähettää palvelijansa hankkimaan Iisakille vaimon (Gen. 24)

Abraham on tullut vanhaksi
Abraham pyytää palvelijaansa lähtemään matkaan ja vannomaan valan koskella Abrahamin nivusia: tämän tulee hankkia Iisakille vaimon Abrahamin omasta suvusta; Iisak ei saisi muuttaa vaan vaimon tulisi muuttaa, antoihan Herra tämän maan Abrahamille ja tämän jälkeläisille
Palvelija lähtee matkaan kameleita ja kalleuksia mukanaan

Hän pysähtyy kaupungin ulkopuolella olevan kaivon luo, rukoilee Abrahamin Jumalalta merkkiä --- *kertomus siitä, kuinka Iisak saa serkkunsa tyttären vaimokseen* --- tämän jälkeen siirrytään taas Abrahamiin

21. Abraham kuolee: Abrahamin viimeiset ajat, perinnönjako ja kuolema (Gen. 25:1–18)

Abraham ottaa uuden vaimon Keturan, joka synnyttää kuusi lasta.

Abraham antaa koko omaisuutensa Iisakille; Keturasta puhutaan nyt sivuvaimona, jonka pojille Abraham antaa lahjoja ja lähettää nämä sitten muualle asumaan, ”pois poikansa Iisakin tieltä”

Abraham kuolee 175 vuoden ikäisenä rauhallisen kuoleman

Iisak ja Ismael hautaavat Abrahamin samaan hautaan Saaran kanssa; Iisakin ja Ismaelin jälkeläiset

Liite 2: Oppikirjojen toistamat kertomusosiot

Kertomuksen osio	Oppikirjat
2. Kutsu	Yhteensä 15 oppikirjaa: OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1983b, 7–8; OPKI 1906, 3–4; OPKI 1928, 20–21; OPKI 1930, 71; OPKI 1938, 15; OPKI 1950, 12; OPKI 1952, 41–42; OPKI 1970, 9; OPKI 1986a, 15; OPKI 1986b, 12–13; OPKI 1996, 14–15; OPKI 1997, 25–27; OPKI 2004, 22–23.
1. Tausta	Yhteensä 14 oppikirjaa: OPKI 1861, 11; OPKI 1893a, 8; OPKI 1983b, 7–8; OPKI 1906, 3; OPKI 1928, 20; OPKI 1930, 71; OPKI 1938, 15; OPKI 1950, 12; OPKI 1952, 41; OPKI 1970, 9; OPKI 1986a, 15; OPKI 1986b, 12; OPKI 1996, 14; OPKI 1997, 25–26.
16. Iisak	Yhteensä 14 oppikirjaa: OPKI 1861, 16–17; OPKI 1893a, 11–12; OPKI 1983b, 12; OPKI 1906, 6; OPKI 1928, 25; OPKI 1938, 20; OPKI 1950, 18; OPKI 1952, 42; OPKI 1970, 10; OPKI 1986a, 19; OPKI 1986b, 15; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 32; OPKI 2004, 25.
20. Iisakin vaimo	Yhteensä 12 oppikirjaa: OPKI 1861, 18–20; OPKI 1893a, 13–14; OPKI 1983b, 13–14; OPKI 1906, 5–6; OPKI 1928, 27–29; OPKI 1938, 22–24; OPKI 1950, 18–19; OPKI 1986a, 20–21; OPKI 1986b, 16–17; OPKI 1996, 18–19; OPKI 1997, 34–36; OPKI 2004, 26.
10. Kolme vierasta	Yhteensä 11 oppikirjaa: OPKI 1861, 13–14; OPKI 1893a, 10–11; OPKI 1983b, 10; OPKI 1906, 8–9; OPKI 1928, 23–24; OPKI 1938, 17–18; OPKI 1950, 14–15; OPKI 1986a, 18–19; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 30–31; OPKI 2004, 24–25.

4. Ero Lootista	Yhteensä 10 oppikirjaa: OPKI 1861, 11–12; OPKI 1893a, 8–9; OPKI 1893b, 8–9; OPKI 1906, 4; OPKI 1928, 21; OPKI 1938, 15–16; OPKI 1950, 13; OPKI 1986a, 16–17; OPKI 1997, 27–28; OPKI 2004, 23.
7. Lupaus ja liitto 1	Yhteensä 10 oppikirjaa: OPKI 1861, 12; OPKI 1893a, 9; OPKI 1893b, 9; OPKI 1928, 22–23; OPKI 1938, 16–17; OPKI 1986a, 17; OPKI 1986b, 14–15; OPKI 1996, 16; OPKI 1997, 28; OPKI 2004, 23.
18. Iisakin uhraus	Yhteensä 8 oppikirjaa: OPKI 1861, 17–18; OPKI 1893a, 12; OPKI 1893b, 12– 13; OPKI 1906, 6–7; OPKI 1928, 25–26; OPKI 1938, 21–22; OPKI 1986a, 19; OPKI 1996, 16–17.
19. Saara kuolee	Yhteensä 8 oppikirjaa: OPKI 1861, 18; OPKI 1893a, 13; OPKI 1893b, 13; OPKI 1906, 8; OPKI 1928, 26; OPKI 1938, 22; OPKI 1986a, 20; OPKI 1997, 34.
21. Abraham kuolee	Yhteensä 7 oppikirjaa: OPKI 1861, 20; OPKI 1893a, 14; OPKI 1893b, 15; OPKI 1906, 10; OPKI 1928, 29; OPKI 1938, 24; OPKI 1996, 20.
9. Liitto 2	Yhteensä 6 oppikirjaa: OPKI 1861, 12–13; OPKI 1893a, 9–10; OPKI 1893b, 9– 10; OPKI 1928, 23; OPKI 1996, 15; OPKI 1997, 29–30.
11. Neuvottelu	Yhteensä 6 oppikirjaa: OPKI 1861, 14–15; OPKI 1893a, 10–11; OPKI 1893b, 11; OPKI 1928, 24; OPKI 1938, 18; OPKI 1950, 15–16.
13. Sodomian tuho	Yhteensä 6 oppikirjaa: OPKI 1861, 15–16; OPKI 1893a, 11; OPKI 1893b, 11– 12; OPKI 1928, 24; OPKI 1938, 20; OPKI 1950, 16–17.
12. Lootin vieraat	Yhteensä 4 oppikirjaa: OPKI 1861, 15; OPKI 1893a, 11; OPKI 1893b, 11; OPKI 1950, 17.
5. Kuninkaiden sota	Yhteensä 3 oppikirjaa: OPKI 1893b, 8–9; OPKI 1928, 22; OPKI 1938, 16.
8. Hagar	Yhteensä 2 oppikirjaa: OPKI 1893b, 9; OPKI 1997, 29.
6. Melkisedek, Sodomian kuningas	Yhteensä 2 oppikirjaa: OPKI 1893b, 9; OPKI 1938, 16.
3. Egypti	Yksikään ei mainitse
14. Insesti	Yksikään ei mainitse
15. Abimelek 1	Yksikään ei mainitse
17. Abimelek 2	Yksikään ei mainitse

9 Lähde- ja kirjallisuusluettelo

9.1 Lähteet ja apuneuvot

Oppikirjat

- OPKI 1861 K.G. Leinberg: Biblian-historia. 3. painos. Helsinki: K. G. Holm. Suom. Josef Grönberg. 1870.
- OPKI 1893a Karl Erwest: Raamatun historia kansakouluille. 3., muutettu painos. Helsinki: Otava. 1903.
- OPKI 1893b F. W. Sundwall: Raamatun historia kansan opetusta varten. 3. painos. Porvoo: Werner Söderström. 1894.
- OPKI 1906 B. H. Päivänsalo: Raamattua lapsille – Kansakouluja varten. 3. painos. Helsinki: Kansanopettajain o.y. Valistus. 1908.
- OPKI 1928 U. Paunu & F. E. Lilja: Kansakoulun raamatunhistoria. 3. painos. Helsinki: Osakeyhtiö Valistus. 1931.
- OPKI 1930 Siviä Heinämaa: Raamatun kertomuksia lapsille. Kansakoulun II ja III luokkaa sekä pyhäkouluja varten. Uudistanut A. Hinkkanen. 19. painos. Helsinki: Valistus. 1953.
- OPKI 1938 Aleksi Lehtonen & Martti Haavio: Raamatunhistoria kansakouluja varten. 3. painos. Helsinki: Otava. 1942.
- OPKI 1950 Aili Konttinen & Martti Simojoki: Ystävä sä lapsien... Alakan-sakoulun raamatunhistoria. 3., muuttamaton painos. Porvoo: WSOY. 1950.
- OPKI 1952 Martti Haavio & Lempi Vermasvuori: Meidän lasten uskonto-kirja. 3. painos. Helsinki: Otava. 1956.
- OPKI 1970 Lauri Honko & Matti Huhta & Antti Lehtinen & Eero Toiviai-nen: Uskon maailma 3. Peruskoulun kolmannen luokan uskon-non oppikirja. Tekstiosa. Kokeilumoniste. 3., uudistettu painos. Helsinki: Otava. 1972.
- OPKI 1986a Seppo Alaja & Aino Palho & Riitta Sarsa: Hyvä Paimen 3. Kou-lulaisen Vanha testamentti. 3. painos. Espoo: Weilin + Göös. 1988.
- OPKI 1986b Marja-Liisa Kuitunen & Ilona Kuokkanen & Sakari Laurio & Lauha Peltola & Kalevi Tamminen: Meidän luokan uskontokirja 3. painos. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY. 1988.
- OPKI 1996 Lauri Airikkala & Pirkko Arola & Juha Lahtinen: Askeleeni – Sanan kirja 3–4. 3. painos. Helsinki: Otava. 1997.
- OPKI 1997 Riitta Nisonen & Markku Pyysiäinen & Markku Töllinen: Suuri kertomus 3–4. Matkalla. 1.–3. painos. Porvoo: WSOY. 2000.
- OPKI 2004 Harri Saine & Rauna Sirola & Merja Uljas: Tähti 3. Uskonnon oppikirja. 1.–3. painos. Helsinki: Otava. 2006.

Muut lähteet

- Bible Kids Club
2006 Smashing Idols. Young Abraham.
<https://www.youtube.com/watch?v=fKKFw2V0aQI>. Katsottu 19.10.2017.

- Evankeliumikirja
2000 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkkokäsikirja II. Evankeliumikirja. <http://notes.evl.fi/Evkirja.nsf/raamatunkohdat?OpenView&Start=1&Count=1091&CollapseView>. Katsottu 19.10.2017.
- Mallikurssit
1881 Koulutoimen Ylihallituksen Kiertokirje kaikille kansakoulujen tarkastajille, johtokunnille sekä mies- ja naisopettajille maalla. 3.3.1881. KA Jakamaton Kouluhallitus Dc: 2 & 3.
- Kansakouluasetus
1858 Hans Kejserliga Majestäts Nådiga Kungörelse angående grunderna för ordnandet af folkundervisningen i Storfurstendömet Finland. 19.4.1858. Finlands Författnings-Samling 1858.
- Kansakouluasetus
1866 Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus kansakoulutoimen järjestämisestä Suomen Suuriruhtinaanmaassa. 11.5.1866. Asetuksia. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2007. Saatavissa: http://kaino.kotus.fi/korpus/1800/meta/asetus/1866kans_rdf.xml. Katsottu 19.10.2017.
- KaOPS 1916 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitea. Sen toiminta ja suunta-
viivoja kansakouluopetuksen uudistukseksi. Helsinki. 1916.
- KaOPS 1946 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I.Helsinki.
1946.
- KaOPS 1952 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma. Helsinki. 1952.
- KR 1776 Biblia. Se on Koko Pyhä Raamattu Wanha ja Uusi Testamentti Suomexi. Turusa: Bibliaseura. 1821.
- KR 1938 Pyhä Raamattu. Vanha testamentti. Yhdennentoista, vuonna 1933 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Pieksämäki: Suomen kirkon sisälähetysseura. 1954.
- KR 1992 Pyhä Raamattu. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen vuonna 1992 käyttöön ottama suomennos. Helsinki: Suomen Pipliaseura. 2001.
- MaOPS 1925 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Komiteamietintö. Helsinki. 1925.
- Oppikirjasuunnitelma
1899 Suunnitelmia Suomen kansakoulujen Oppi- ja Lukukirjoja varten. Tarkoitusta varten asetetun komitean mietintö. Raahe. 1899.
- Peruskoululaki
1983 Peruskoululaki. 476/1983. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1983/19830476>. Katsottu 19.10.2017.
- Perusopetuslaki
1998 Perusopetuslaki. 21.8.1998/628. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>. Katsottu 19.10.2017.

- PeVOPS 1967 Peruskoulun väliaikainen opetussuunnitelma: evankelisluterilainen uskonto 2a. Helsinki. 1967.
- POPS 1970 Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö 2, Oppiaineiden opetussuunnitelmat. Komiteamietintö, A 1970 5. Helsinki. 1967.
- POPS 1985 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985. 2., korjatun painoksen lisäpainos. Helsinki: Kouluhallitus. 1985.
- POPS 1994 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994. Helsinki: Opetushallitus. 1994.
- POPS 2004 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Vammala: Opetushallitus. 2004. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus. Viitattu 19.10.2017.
- POPS 2014 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. 4. painos. Helsinki: Opetushallitus. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/perusopetus. Viitattu 19.10.2017.
- RTTU 1869 Vanha Testamentti, Armosta asetetun Piplia-Komitean toimitama käännös. Ensimmäinen Osa. Mooseksen Kirjat. Helsinki. 1869.
- RTTU 1922 Pyhä Raamattu: Vanha Testamentti vuonna 1861 asetetun raamatunkäännöskomitean suomennoksen perustuksella kielellisesti muodosteltuna: Uusi Testamentti suomennoksena, jonka Suomen seitsemäs yleinen vuonna 1913 pidetty Kirkolliskokous on päättänyt ottaa toistaiseksi vanhan käännöksen ohella väliaikaiseen käytäntöön. Sortavala: Suomen Kirkon Sisälähetysseura. 1922.
- Soininen, Mikael
1907 Opetusoppi 1. Toinen painos. Helsinki: Otava. 1907.

Apuneuvot

- Fennica Suomen kansallisbibliografia. <https://fennica.linneanet.fi/>.
- Helka Helsingin yliopiston kirjaston Helka-tietokanta. <https://helka.finna.fi/>.
- Kotus 1 Kielitoimiston sanakirja 1. osa, A–K. Toim. Eija-Riitta Grönros & al. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 2006.
- Kotus 3 Kielitoimiston sanakirja 3. osa, S–Ö. Toim. Eija-Riitta Grönros & al. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 2006.
- Uskonkirjat.net Raamattu.uskonkirjat.net-palvelu. <http://raamattu.uskonkirjat.net/servlet/biblesite.Bible>.

9.2 Kirjallisuus

- ACC
2001 Ancient Christian Commentary on Scripture. Genesis 1–11. Ed. Andrew Louth & Marco Conti. Downers Grove: InterVarsity Press.

- van Bekkum, W. J.
 2002 The Aqedah and Its Interpretation in Midrash and Piyyut. – The Sacrifice of Isaac. The Aqedah (Genesis 22) and its Interpretations. Ed. Ed Noort & Eibert Tigchelaar. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- van den Brink, E.
 2002 Abraham's Sacrifice in Early Jewish and Early Christian Art. – The Sacrifice of Isaac. The Aqedah (Genesis 22) and its Interpretations. Ed. Ed Noort & Eibert Tigchelaar. Leiden, Boston, Köln: Brill.
- Gassmann, Günther
 2001 Salvation History. Historical Dictionary of Lutheranism. Günther Gassmann with Duane H. Larsonin ja Mark W. Oldenburgin. Lanham, Maryland ja Lontoo: The Scarecrow Press.
- Goldingay, John
 1992 Salvation History. A Dictionary of Biblical Interpretation. Ed. R. J. Coggins ja J. L. Houlden. Lontoo: SCM Press
- EMO
 Eksegetiikan menetelmien oppimisympäristö. Eksegeettisiä lähestymistapoja: Kontekstuaalinen näkökulma.
<http://www.helsinki.fi/teol/pro/emo/tarkastelutapoja/kulttuurivaikutus2.html>. Katsottu 4.10.2017.
- Heinonen, Juha-Pekka
 2005 Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit – peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Tutkimuksia / Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitos, 257. Helsinki. Diss. Helsinki.
- Hiidenmaa, Pirjo & Löytönen, Markku & Ruuska, Helena
 2017 Suomalaisen oppikirjallisuuden pitkät perinteet. – Oppikirja Suomea rakentamassa. Toim. Pirjo Hiidenmaa & al. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.
- Hiidenmaa, Pirjo
 2015 Oppikirjojen tutkimus. – Laatus! Oppimateriaalit muuttuvassa tietoympäristössä. Toim. Helena Ruuska & al. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.
- Hutcheon, Linda
 2006 A theory of adaptation. New York: Routledge.
- Hyvärö, Tuula
 2011 Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun. – Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS.
- Häkkinen, Kaisa
 2002 Suomalaisen oppikirjan vaihteita. Helsinki: Suomen tietokirjailijat.
- Iisalo, Taimo
 1988 Koulunopetuksen vaihteita: keskiajan katedraalikoulusta nykyisiin kouluihin. Helsinki: Otava.
- Kallioniemi, Arto
 2005 Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissaan. – Uskonnonopetus uudella vuosituhannella. Toim. Arto Kallioniemi ja Juha Luodeslampi. Helsinki: Kirjapaja.

- Kallio, Elina & Rehn, Maija
2003 Piilo-opetus suunnitelma sukupuolinäkökulmasta kolmannen luokan matematiikan oppikirjoissa. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. JYKDOK.
- Kansanaho, Erkki
1971 Miksi kirkko on kiinnostunut uskonnonopetuksesta? – Uskonnonopetuksen linjanvetoa 1971. Helsinki: Otava.
- Kauppi, Pentti
1970 Miten tähän on tultu? – Uskonnonopetuksen linjanvetoa 1971. Helsinki: Otava.
- Keränen, Raili ja Polvinen, Henna
2005 Vaimona, äitinä, tyttärenä. Diskurssianalyysi eräiden uskonnon oppikirjojen välittämästä naiskuvasta. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. OULAP.
- Kolehmainen, Taru
2014 Kielentarkastajat raamatunkäännöstyössä. – Sanaa tutkimassa: näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön. Toim. Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen. Helsinki: SKS.
- Korhonen, Tetta
2010 Sukupuoli ala-asteen uskonnon ja elämäntietämystiedon oppikirjojen kuvissa. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma. Hc.
- Kuula, Kari & Nissinen, Martti & Riekkinen, Wille
2008 Johdatus Raamattuun. Helsinki: Kirjapaja.
- Lahdes, Erkki
1966 Didaktiikan kehityslinjoja. – Kansakoulu 1866/1966. Toim. Antero Valtasaari & al. Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Antti
1992 Oppikirjan historia. Kehitys sumerilaisista suomalaisiin. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Kai R.
1983 Valtiovalta ja oppikirjat: Senaatti ja kouluhallitus oppi- ja kansakoulun oppikirjojen valvojina Suomessa 1870–1884. Tutkimuksia 9. Diss. Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos. Helsinki.
- Levenson, Jon D.
2012 Legacy of the Patriarch in Judaism, Christianity, and Islam. Princeton: Princeton University Press.
- Lupunen, Veera
2015 Raamattuja lapsille. Raamatun tekstin muokkaaminen kuuden suomenkielisen lastenraamatun kärsimyskertomuksessa. Kirkkohistorian kandidaatintutkielma. Hc.
- Mielikäinen, Aila
2014 Uskonnollisen suomen kielen kehitys Agricolasta nykypäivään. – Sanaa tutkimassa: näkökulmia uskonnolliseen kieleen ja sen käyttöön. Toim. Riikka Nissi ja Aila Mielikäinen. Helsinki: SKS.
- Moberly, R. W. L.
1992 Genesis 12–50. Old Testament guides. Sheffield: JSOT Press.

- Nikander, Esko
2011 Kirkollisen ja maallisen kouluhallinnon eroaminen. – Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: SKS.
- Numminen, Jaakko
1982 Koululainsäädännön uudistus. Helsinki: Otava.
- Nurmi, Veli
1966 Kansakoulun oppikirjojen kehityksestä. – Kansakoulu 1866/1966. Toim. Antero Valtasaari & al. Helsinki: Otava.
- Oittinen, Riitta
2000 Translating for Children. New York: Garland Publishing.
- Pipiliaseura
s.a. Suomalaiset Raamatut.
<http://www.piplia.fi/raamattu/raamattu-suomessa/kaannostyo-suomessa>. Viitattu 2.3.2017.
- Puukko, A. F.
1946 Suomalainen Raamattumme: Mikael Agricolasta uuteen kirkkoraamattuun. Helsinki: Otava.
- Pyysiäinen, Markku
1998 Koulun uskonnonopetuksen luonne. – Uskonnonopetuksen käsikirja. Toim. Markku Pyysiäinen ja Jarkko Seppälä. Helsinki: WSOY.
2000 Luokanopettaja ja koulun katsomusopetus. Luokanopettajien kokemukset ja käsitykset uskonnonopetuksen, elämäkatsomustiedon ja eettisen kasvatuksen toteuttamisesta ja järjestelyistä peruskoulun 1–6 luokilla. Porvoo: WSOY.
- Räsänen, Antti
2017 Alkuopetuksen uskonnon oppikirjat – Raamattukoulusta elämäkouluun. – Oppikirja Suomea rakentamassa. Toim. Pirjo Hiidenmaa & al. Helsinki: Suomen tietokirjailijat ry.
- Saari, Virva Kukka
2010 Pyhä Kolminaisuus vai pilven reunalla istuva partasuu? Jumalakuva evankelisluterilaisissa ja ortodoksissa 1.–4.-luokan uskonnon oppikirjoissa 1970–80- ja 2000-luvuilla. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Hc.
- Sagulin, Merja
2010 Jälkiä ajan hiekassa: kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteestä. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in education, humanities, and theology 6. Diss. Itä-Suomen yliopisto: Joensuu.
- Salminen, Jari
2012 Koulun pirulliset dilemmat. Helsinki: Teos.
- Strohl, Jane E.
2014 Luther on Marriage, Sexuality, and the Family. – The Oxford Handbook of Martin Luther's Theology. Ed. Robert Kolb & al.
- Tamminen, Kalevi

- 1966 Kansakoulun kasvatuspäämäärä, uskonnonopetus ja kirkko. – Kansakoulu 1866/1966. Toim. Antero Valtasaari & al. Helsinki: Otava.
- 1967 Kansakoulun uskonnonopetus vuosisadan vaihteen murroksessa. Maamme kansakoulujen uskonnonopetuksen asema, tavoitteet ja opetussuunnitelmat vuosina 1898–1912. Diss. Helsingin yliopisto: Helsinki.
- 1982a Uskonnonopetus historiallisissa ja nykypäivän yhteyksissään. Miten opetan uskontoa. Toim. Kalevi Tamminen ja Laulikki Vesa. Helsinki: Kirjapaja.
- 1982b Mihin opetuksella pyritään? Miten opetan uskontoa. Toim. Kalevi Tamminen ja Laulikki Vesa. Helsinki: Kirjapaja.
- Uusikylä, Kari & Kansanen, Pertti
- 1988 Opetussuunnitelman toteutuminen: oppilaiden tyytyväisyys oppiaineisiin, opetusmuotoihin ja kouluelämään peruskoulun ala-asteella. Tutkimuksia / Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitos, 66. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ylinen-Luopa,
- 2015 Poliitiikka ja hallinto oppikirjajamutosten taustalla. Neuvostoliiton kuvaus Otavan 8. peruskoululuokan historian oppikirjoissa. Pro gradu. Hc.